MASLYANSKI'S DROSHES

Zvi Hirsch Masliansky

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

מאַסליאַנסקי'ס

ד ר ש ו ת

פיר שבתים און ימים-טובים

צווייטע פערבעסערטע אויפלאַגע

ערשטער טהייל

ניו יאָרק:

היברו פאבלישינג קאמפאני

52-50 עלדרידזש סטריט

1915

YIDDISH SERMONS

FOR

Sabbaths and Holy Days

BY

H. MASLIANSKY.

Second Revised Edition.

VOLUME I.

New York
HEBREW PUBLISHING COMPANY
50-52 Eldridge Street
1915

געווידמעט צו מיין ליעבע פרוי

צבי הירש מאסליאַנסקי

(פאַרוואָרט פון די הערויסגעבער).

ארויסגעבענדיג די דרשות פון רעוו. צ. ה. מאסליאנסקי, דענקען מיר פיר פאסענד צו־צוגעבען זיין קורצע ביאגראפיע, און אן איבערבליק איבער זיינע טהעטיגקייט און לייסטונגען פיר די אידישע רעדע־קונסט אין אלגעמיין, און פיר די אידישע נאציאנאלע בעוועגונג אין בעזונדערן.

געוועהנליך, דענקען מיר ניט צו געבען אן אויספיהרליכע בעשרייבונג פון זיין לעבען און ארבייט, אנטערצוציהען א סך־הכל אונטער זיין איינפלוס אויף די אידישע מאסען און אינטעליגענץ, בעצייכענען מיט בעשטימטהייט זיין עהרען־פלאץ אין גאלדענעם בוך פון דער אידישער נאציאנאלער בעוועגונג, ווייל ר' צ. ה. מאסליאנסקי'ס טהעטיגקייט איז נאך ווייט ניט גע־ענדיגט, זיין טאלאנט איז נאך אין מיטען בליהען, ככחו אז ככחו עתה, און מיר האפען אז ער וועט נאך ארויסווייזען נייע ווענדונגען און זייטען.

איבערהויפט איז שווער ארויסצוגעבען א לעצטען אור־טהייל איבער א פערזענליכקייט, וואס לעבט און שטרעבט און ארבייט נאך אינאיינעם מיט'ן דור.

מיר לאזען עס איבער פיר דעם צוקונפטיגען אידישען

היסטאריקער, וועלכער וועט געוויס וויסן ווי צו זיין אונפּאר־טייאיש. פּארלויפיג וועלן מיר נור געבן די וויכטיגסטע פאק־טען און מאמענטען פון רבי מאסליאנסקי'ס לעבן און ארבייט, אום צו ערגענצען דעם ספר, וואס מיר גיבען ארויס.

ר' צבי הירש מאסליאנסקי איז געבארען געווארען אין סלוצק (מינסקער גובערניע), ג' סיון, תרמ"ז. זיין פאטער, ר' חיים, איז געווען א איד א גדול אין תורה און א ירא־שמים, און איינער פון די בע"ב פון שטאדט.

זיין זוהן האט ער געגעבען די געוועהנליכע ערציהונג פון יענער צייט, און אונזער צוקינפטיגער רעדנער האט זיך, זיי־ענדיג נאך זעהר יונג, בעקאנט מיט'ן אמאליגען חדר, רבי און בעהעלפער, און זא ווייטער. אין חדר האט ער בעקומען א גרינדליכע קענטניס פון העברעאיש, אז זייענדיג נור זיבען יאהר אלט האט ער געוואוסט גאנץ תנ"ך אויסווייניג.

כאראקטעריסטיש פיר דעם צוקינפטיגען גרויסען רעדנער, איז דער פאלגענדער פאקט: איין מאל א שבת האט דער קליי־נער מאסליאנסקי פערלאדען אין זיין פאטער'ס הויף זיינע חדר־חברים, אראבגע'גנב'עט דעם ווייסען טישטוך פון שבת'דיגען טיש, און איינגעוויקלענדיג זיך אין איהם, ווי אין א טלית, האט ער געהאלטען א רעדע פיר זיינע חברים איבער דעם חורבן פון בית ראשון, ווי עס איז געשילדערט אין מלכים. די רעדע זיינע איז געווען אזוי איינדרוקספאל, דאס פיעלע פון די קליינע צו־הערער האבען זיך צוואויינט. פערשטעהט זיך, אז זיין פאטער, וועלכער האט ניט געקענט פערשטעהן, אז דאס הויבט זיך אן צו ענטוויקלען א רעדנער־טאלאנט, האט איהם ניט געשאנעוועט פיר'ן אבדעקען דעם שבת'דיגען טיש.

אזוי האט זיך דער קליינער מ. ערצויגען אין חדר, און

אויסער דקדוק און תנ״ך האט ער אנגעהויבען צו לערנען תלמוד. זייענדיג נור 12 יאהר אלט, איז ער אנגעקומען אין דער ישיבה פון מיר, וואו נור ערוואקסענע בחורים און פרושים, פאטערס פון קינדער, האבען דאן געלערענט. זייענדיג 14 יאהר אלט איז אבגעשטארבען זיין פאטער ר׳ חיים ז״ל, אין דער צייט וואס מ. איז געווען אין פאריץ און געלערענט ביים דארטיגען, דעם שפעטערען יאנישקער רב, ר׳ יחיאל מיכל וואלפסאהן (מחבר פון „שפת הים״). נאך צוויי יאהר האט ער געלערענט תלמוד און פוסקים, און נאכהער, פערהייראטהענדיג זיך יונג, האט ער אריבערגעצויגען קיין פינסק, און זיך בעשעפטיגט מיט העברעאישען אונטערריכט, פריוואט און אין תלמוד־תורה׳ס, ביי א יאהר פיערצעהן. אונטער דיזער צייט האט ר׳ צ. ה. מאסליאנסקי ניט אויפגעהערט צו שטודירען די אלטע און נייע העברעאישע ליטעראטור, געווען א גרויסער ליעבהאבער פון העברעאישע צייטונגען און זשורנאלען, מיט איינעם ווארט, ער איז געווארען א טיפישער משכיל פון יענער צייט, אבער ניט ער און ניט זיינע פריינדע האבען געהאט די קלענסטע אהנונג פון דעם גרויסען רעדנער־טאלאנט וואס איז געלעגען פערשלאפען אין איהם.

צו יענער צייט, אין דעם יאהר תרמ״א, האבען אויסגעבראכען די פאגראמען אין רוסלאנד, און געבראכט מיט זיך א גאנצע רעוואלוציאן אין אידישען לעבען, אן איבערקעהרעניש אין אידישען דענקען און פיהלען.

א נאציאנאליסטישער שטראם האט זיך א טראג געטהאן איבערן רוסישען יודענטהום, שלעפענדיג מיט זיך די פריהערע אסימילאטארישע שרייבער און כלל־טהוער, ווי אויך די געבילדעטע יוגענד, און די פאלקס־מאסען. די אידעע פון חבת ציון

האט אנגעהויבען ארויסשפראצען און פארמירען זיך. און דיזע גרויסע אומענדערונג אין אידישען לעבען האט געהאט א גע־וואלדיגען איינפלוס אויף דעם דאמאלס 25 יאהר אלטען מאס־ליאנסקי. די גרויסע קאטאסטראפע האט צוטרייסעלט זיין גאנ־צען וועזען, אויפגעוועקט זיינע פערשלאפענע טאלאנטען און פעהיגקייט, און ער האט זיך דערשפיערט אלס א בעגייסטערטער און פייער־פאללער נאציאנאלער רעדנער, אדער בעסער געזאגט, וועקער און אגיטאטאר. ער האט זיך אווארף געטהאן מיט זיין גאנצען יוגענד־פייער אין דער נאציאנאלער בעוועגונג, און איז גאנץ קורץ נאכדעם געווארען איינער פון איהרע וויכטיגסטע טאן־געבער און פיהרער. די ערשטע צייט איז דאס רעדען נאך אלץ געווען ביי איהם א ביי־זאכע. אבגעגעבענדיג זיך מיט לעה־רעריי אלס זיין פאך, פלעגט ער שבת און יו"ט רעדען אין גע־פאקטע שוהלען און בתי־מדרשים איבער זיין אלל־בעליעבטע טהעמא: די אידישע נאציאנאלע בעוועגונג, און איהר מאטע־ריעלע פערקערפערונג: „חבת ציון". מערקווירדיג איז עס, דאס גלייך אין דיזע זיינע אמאטארישע רעדען, גלייך נאך זיין ערש־טען אויפטריט אויף דער אידישער פאלקס־ביהנע, האט אונזער מאסליאנסקי שוין בעוויעזען זיינע אלע פעהיגקייטען און טא־לאנט אלס א מאדערנער אראטאר. ער האט, ווי עס שיינט, קיין „חבלי־לידה" ניט געהאט, קיין מאטערנישען אויסצוגעפינען דעם ריכטיגען וועג, ארט און ווייזע ווי אויסצודריקען זיינע אידעען, און ענטוויקלען זיין טאלאנט. זיין אראטארישער טאלאנט איז עפעס ווי פלוצלונג ארויסגעשפרונגען און פארטיג געווארען צו אלעמענס ערשטוינען.

און גלייך אנהויבענדיג צו רעדען, האט מען שוין געזעהן אין איהם דעם וואונדערבארען אידיש־נאציאנאלען אראטאר,

דער ערשטער אין זיין פאך, מיט אן אייגענע אויסגעארבייטע זשעסטיקולאציאן און מימיק, מיט א ריינעם רייכען אידיש, מיט א געוואלדיגען פייער און געפיהל און איבערצייגונג, און מיט א פאנטאזיע און פארשטעלונגס־קראפט, מיט וועלכע פיעלע פון די וועלט־בעריהמטע רעדנער וואלטען זיך ניט שעהמען. זיין מאגישע קראפט צו מאהלען איןווארט בילדער, וועלכע זאלען זיך ווי לעבעדיגע פארשטעלען פיר צוהערער און ערשי־טערען זייער נשמה מיט שרעק און צער, אדער אויפהויבען איהר צום העכסטען שטאפעל פון עקסטאז און נאציאנאל־שטאלץ, זיין וואונדערבארע פעהיגקייט אויסצוטייטשען די ביבלישע פיגורען און אלעגאריען אין אונזער מאדערנער שפראך, צו־צופאסען זיי צו די יעצטיגע אידישע אומשטענדען, שטרעבונ־גען און פאסירונגען, אום צו ווייזען אז: מעשי אבות ירשו בנים, — זיינען שוין דאן, אין אנפאנג פון זיין קאריערע, גע־ווען פול ענטוויקעלט און רייף.

דעריבער איז קיין וואונדער ניט וואס נאך זייענדיג אין פינסק האט ער געהאט אזא געוואלדיגען איינפלוס אויף די מאסען און שטודירענדער יוגענד, און האט נאך דארט זייענדיג פיעל געטהאן פיר חבת ציון און פיר דעם רעיון הלאומי. און ניט נאר די יוגענד, אפילו די ארטאדאקסישע רבנים און גאונים, ר׳ אליעזר משה הורוויץ זצ״ל פון פינסק און ר׳ דוד פריעדמאן נ״י פון קארלין, האבען מיט איהם געהאלטען שטאל און אייזען, אויפגעמונטערט צום רעדען, און פערטהיידיגט פון די אנגריפע פון די חסידים.

אין תרמ״ז האט ר׳ צ. ה. מאסליאנסקי אריבערגעצויגען מיט זיין פאמיליע אין יעקאטערינאסלאוו, זיך ווייטער בעשעפ־טיגט מיט לעהרעריי, און אין די פרייע צייט מיט רעדנער־

פראפאגאנדא פיר די נאציאנאלע אידעע. דארטען האט ער זיך בעקאנט מיט די חובבי ציון, ווי ה"ה מיידאנסקי, א. מ. אוסיש־קין, וויטאלי לעוואנדא און ר' ש. סטאנאסלאווסקי און גע־גרינדעט א פעראיין „בני־ציון", און געטהאן אלעס מעגליכעס פיר די פערקערפערונג פון זיין אידעאל. אין תרנ"א איז ר' צ. ה. מ. אריבערגעפאהרען קיין אדעסא, בעקאנט זיך מיט די פיהרער פון חבת ציון, ווי דר. פינסקער, מ"ל ליליענבלום, אחד־העם, וועלכע האבען אין איהם דערזעהען דעם גרויסען טאלאנט, און איהם געראטהען צו ווערען א פראפעסיאנעלער רייזענדער רעדנער.

ר' צ. ה. מאסליאנסקי האט זיי געפאלגט און אונטערגע־נומען איבער זיד־רוסלאנד א רעדנער־טור, וועלכער איז געווען א אמת'ער טריאומף־צוג פיר איהם און פיר די אידישע נאציא־נאלע אידעע. וואו ער פלעגט רעדען פלעגט זיין געפאקט. די געבילדעטע יוגענד פלעגט איהם נאכלויפען און פערגעטערען, און די אנגעזעהענסטע בעלי־בתים פלעגען זיך בעשעפטיגען מיט'ן איינגעהמען פון איינטריטס־געלד, מיט'ן אויסגעפינען פיר איהם שוהלען און זאאלען וואו צו רעדען. אין פיעלע ערטער פלעגט מען איינארדנען פיר איהם אבשיעדס־באנקעטען, וועלכע פלעגען זיך אויסצייכענען מיט זייער פראפאגאנדיסטישען כא־ראקטער פיר חבת־ציון. אונטערדעסען האבען זיך אונטער זיין איינפלוס פערשטארקט פיעלע אלטע חובבי־ציון־פעראיינען, און פיעלע נייע — זיך געגרינדעט. און מעהר נאך ווי די פעראיי־נען — פיעלע אסימילאטארישע כלל־טהוער, יונגע־לייט און סטודענטען אין זיד־רוסלאנד זיינען הינגעריסען געווארען דורך זיין פייערדיגע רעדענס־קראפט אין נאציאנאלען שטראם, און

געוואָרענע וואַרעמע אידען, און זיינען די פאַטערס פון פיעלע יעצטיגע ציוניסטען.

עס איז ווערטה צו בעמערקען, אז אונזער רעדנער האָט געהאַט פיעלע שטערונגען פון דער פאָליציי און אַסימילאַטאָרען, ס'האָט אויך ניט געפעהלט דראָהונגען פון ארעסט און מאַנכעס־מאָל אַרעסטען, וועלכע האָבען איהם וועניג געשראָקען. פון זיד־רוסלאַנד איז מאָסליאַנסקי אַבגעפאָהרען נאַך ליטאַ און זאַמוט, און אַ טהייל פון קורלאַנד (אין זומער תרנ"ג) און פוילען, און האָט איבעראַל ארויסגערופען די זעלבע בעוואונדערונג און סימ־פאַטיע, און האָט אויך דאָרטען פיעלעס אויפגעטהאַן פיר'ן יו־דענטהום אין אַלגעמיינעם און חבת־ציון בפרט. דאָרט האָט ער זיך בעקענט מיט די אָרטיגע חובבי־ציון, בעפריינדעט זיך מיט ר' יצחק אלחנן ז"ל פון קאָוונא און ר' שמואל מאָהליווער ז"ל פון ביאַליסטאָק, וועלכער האָט זיך מיט איהם קאָרעספּאָנדירט נאָך אין אַמעריקאַ.

זעהר פיעל איז איהם אויסגעקומען צו ליידען פון דער פאָליציי אין פערשיעדענע שטעדט, אַם ענדע האָט מען איהם אין שאַוועל אַרעסטירט און אַרויסגעלאַזען מיט דעם תנאי, אז ער זאָל מעהר אין רוסלאַנד ניט רעדען. זעהענדיג אז ער האָט אַזוי פיעל שטערונגען, האָט ר' צ. ה. מאָסליאַנסקי בעשלאָסען צו פערלאַזען רוסלאַנד, צום בעדויערען פון אַלע דאָרטיגע חובבי ציון און נאַציאָנאַליסטען. אין אַנהויב פון יאָהר תרנ"ה האָט מאָסליאַנסקי פערלאַזען רוסלאַנד, האָט זיך אַבגעשטעלט אין מע־מעל און אין קעניגסבערג און גערעדט, און אויך דאָרט געוואָ־נען די אַנערקענונג און בעוואונדערונג פון די צוהערער.

אין קעניגסבערג זיינען פיעלע פון די אידישע און דייטשע פּראָפעסאָרען איהם געקומען הערען. די דייטשע אידען האָבען

אין איהם דערזעהען דעם נייעם רוסישען אידען, פול מיט נאַציאָנאַל־שטאָלץ און בעגייסטערונג. פון דייטשלאַנד איז מאַסליאַנסקי אבגעפאָהרען קיין לאָנדאָן, וואו ער האָט פערבראַכט איינינע צייט, און גערעדט אין די אריסטאָקראַטישע שוהלען מיט דעם זעלבען טאַלאַנט און פייער. זיינע רעדען האָבען געמאַכט אַ גרויסען רושם אַזוי, אַז דר. אַדלער איז איהם אויך געקומען הערען.

אַננעהמענדיג איינלאַדונגען פון מאַנשעסטער, ליווערפּול, ליעדז און אַנטווערפּען (בעלגיען), פאַרברענגענדיג איינינע מאָנאַטען אין דיזע שטעדט, איז ער אַפּגעפאָהרען נאָך פּאַריז, וואו ער איז אויפגענומען געוואָרען מיט כבוד פון די דאָרטיגע גדולים מיט רבי צדוק כהן אַז דער שפּיצע, און נאָכהער איז ער אַבגעפאָהרען נאָך אַמעריקאַ, וואו ער איז שוין אַ יאָהר נײַנצעהן. די ערשטע פיער יאָהר איז ער אַרומגעפאָהרען איבער פיעלע פון די נאָרדליכע און וועסטליכע שטאַאַטען און גערעדט מיט דעם זעלבען ערפאָלג ווי אין רוסלאַנד; פאַר די לעצטע פופצעהן יאָהר האָט ער זיך בעזעצט אויף שטענדיג אין ניו־יאָרק און איז אַנגעשטעלט צום רעדען יעדען פרייטאַג אבענד אין עדיוקיישאַנאַל אַלליאַנס.

אַ קורצען בעגריף איבער זיין איינפלוס אין אַמעריקאַ קען אונז געבען דער פאָלגענדער אויסצוג פון דעם „אַמעריקאַנער“, אָקטאָבער 4, 1907 :

„דער גרויסער האָלל פון עדיוקיישאַנאַל אַלליאַנס, אויף די איסט־סייד פון ניו־יאָרק, איז פול געפּאַקט יעדען פרייטאַג אבענד, ווען דער בעריהמטער רעדנער רעוו. צבי הירש מאַסליאַנסקי האַלט דאָרטען זיינע וועכענטליכע פאָרטרעגע. הונדערטע בלייבען יעדעס מאָל פון דרויסען, און אַ פיעל גרעסערע

צאהל קומען ניט — ווייל זיי ווייסען אז עס וועט זיין זעהר שווער אריינצוקומען. עס איז דאס זעלבע אויך ווען מר. מאס־ליאנסקי האלט א רעדע אין אן אנדער האל, אין אן אנדער טייל פון ניו־יארק, אדער אין אן אנדער שטאדט. עס געפינען זיך אימער פיעלע הונדערטע, און אפט פיעלע טויזענדע, וואס ווי־לען הערען וואס ער האט צו זאגען".

ניט קוקענדיג וואס ר' צ. ה. מאסליאנסקי רעדט שוין איבער דרייסיג יאהר, בעזיצט נאך זיין טאלאנט די זעלבע פרישקייט און צויבער ווי אמאל. ער איז נאך דער זעלבער אונערמיעדלי־כער נאציאנאלער קעמפפער, און פערטהיידיגער פון אלעס וואס איז שעהן, גוט און ערהאבען אין יודענטהום. ער האט פיעל מיה און געזונד אוועקגעלעגט אויף דער אמעריקאנער ציוניס־טישער בעוועגונג אונענטגעלטליך. אין רוסלאנד איז מר. מאס־ליאנסקי געווען דער ערשטער אראטאר פון חבת־ציון און נא־ציאנאלען יודענטהום, אין אמעריקא האט ער אויסער דעם, אויפגעטהאן, און טהוט נאך אויף פיעלעס פיר נאך א זייט פון אידישען לעבען — און דאס איז דאס געמיינדע לעבען, דען עס איז ניטא קיין וויכטיגע אירגענד וועלכע אידישע אינסטיטוציאן אין ניו־יארק און אנדערע גרויסע שטעדט, פיר וועלכע מר. מאס־ליאנסקי זאל ניט האבען גערעדט, און פערשאפט דורך דעם געלד, צו פערזיכערען זייער עקזיסטענץ. מיר זיינען צום ענדע. מיר ווינשען אונזער רעדנער געזונד אויף נאך פיעלע, פיעלע יאהרען, מיר זאגען: יהי רצון, דאס ער זאל דערלעבען צום טיעפען, גרויען עלטער, מיט דעם זעלבען פרישען, יוגענדפאל־לען טאלאנט!

בראשית

בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם הוא
כלל גדול בתורה (רבה).

אַלעס, אַלעס האָבען זיי צוגענומען ביי אונז. אונזער לאַנד חרוב געמאַכט, אונזער בית־המקדש פער־ברענט, אונזערע עלטערען פערטריעבען, אונזער נאַ־ציאָנאַלען שטאָלץ צובראָכען,— אָבער איין זאַך, וואָס איז ביי אונז טייערער פון אַלעס, איז ביי אונז גע־בליעבען, און קיין קראַפט אין דער וועלט איז ניט שטאַרק גענוג אונז פענאַנדערצושיידען, ווייל זי איז מיט אונז אימער. זי לאָזט אונז ניט אָב אויף איין ווײַלע, זי איז אונזער נשמה, אונזער לעבען, אונזער טרויסט אין אַלע צייטען און אין אַלע ערטער, ווען און וואו מיר זיינען,—דאָס איז אונזער הייליגע און עוויגע ת ו ר ה, די נאַציאָנאַלע אידישע נשמה, וועלכע לעבט אין אונז און בעלעבט אונז שוין מעהר פון דריי טויזענד יאָהר. מיר זיינען איינגעוואַקסען איינער אין צווייטען, מיר זיינען א י י נ ס, ווי דער תלמוד דריקט זיך שוין אויס „אוריתא וישראל חד הוא".

שוין באלד צוויי טויזענד יאהר זייט אונזערער א יונגער מאן פון דעם קליין שטעדטיל נצרת, אן אנ־הייגגער פון דער פאנטאסטישער און מיסטישער סעק־טע „אסייער" (איסיים), איז אויפגעשטאנען און האט פראקלאמירט א נייע תורה פול מיט אונפערשטענד־ליכעס, מיסטיציזם, איינגעהילט אין א טעאריע פון „מלכות השמים" — א הימלישעם קעניגרייך, און אנ־שטאט דעם איין־און־איינציגען אלוקי ישראל האט ער בעשאפען מיט זיין קראנקער פאנטאזיע א גאנצע ביז־נעס פירמא אין דער גאטהייט : „גאט, זוהן עט קאמ־פאני". און פון א י י נ ס איז ביי איהם געווארען ד ר י י, און אז דריי איז גאר איינס.

דורך דעם זאגענאנטען גאט־מענש אדער מענש־גאט, וועלכער האט, כלומר'שט, געפרעדיגט ליעבע און בארמהערציגקייט, האבען זיינע מאמינים אונזער בלוט פערגאסען ווי וואסער, יאהר־איין יאהר־אויס, גאר אהן אן אויפהער עד היום הזה.

פערפלוכט זאל בלייבען דער אנדענקען פון די רוימער צוזאמען מיט'ן שטיק האלץ, וואס האט זיך צושפרייט אין דער לייננג און אין דער בריים, דערפאר וואס זיי האבען דעם קריינקליכען פאנטאזיאר, דעם יונגען היציגען יוסי, אויף דעם שטיק האלץ געקריי־ציגט און זיין לעבען צוגענומען, ווען ער איז נאך גע־ווען אזוי יונג. ווען זיי וואלטען דעם האלב־משוגע'נעם

יונגען מאַן געלאָזען אויסלעבען זיינע נאַטירליכע יאָה־
רען, וואָלטען זיי קיין יונגען גאָט געהאַט, און מ י ר
קיינע אַלטע צרות.

מיט גרוים חוצפּה און פערגלאָצטע אויגען האַל־
טען זיי אונזער תנ״ך אין האַנד אויף דער בימה אין די
טעמפּלען פון דעם סמל הקנאה, מרים׳ס זוהן, און ער־
קלעהרען פון אונזער תנ״ך אונזין און פאַלשקייט. זיי
פערדרעהען די ווערטער פון דעם אַלמעכטיגען און
זיינע נביאים, און פערדעקען מיט די ברייטע ארבעל
פון זייערע שוואַרצע פּריסטער־מאַנטלען דעם „לא
יהיה לך אלהים אחרים״. זיי רעדען פון ישראל׳ס
גרויסקייט, פון זיינע געטליכע אבות, נביאים און העל־
דען; זיי בעמערקען אָבער דערביי, אַז יענער ישראל
איז שוין לאַנג אויף דער וועלט ניטאָ, אַז זיין איינציי־
גער יורש איז זייער קירכע, און די אמת׳ע בני־ישראל
זיינען די אָנהענגער פון יאָסעל דעם סטאָליאַר׳ס
שטיף־זוהן; דער יעצטיגער ישראל, זאָגען זיי, איז אַ
פאַלשער, ער שלעפּט זיך אַרום צווישען די אומות־
העולם מיט גאָט׳ס קללה אויף זיינע שולטערען, פיר
דעם חטא וואָס ער האָט ניט אָנערקענט „גאָט׳ס זוהן״
פיר אַ שותף אין מעשה־בראשית. און די פעלקער זיי־
נען גוטע תלמידים, זיי פיהרען אויס די טהעאָריע פון
זייערע גייסטליכע זעהר פּראַקטיש. זיי געהען אַרויס
פון קירכע בעגייסטערט, און אין גאָט׳ס נאָמען, אין
נאָמען פון דער רעליגיאָן פון ליעבע, בעפאַלען זיי די

קינדער פון דעם אַלטען ישראל. און מיט דער ברוטאַ־ליטעט פון ווילדע בעסטיעס, בלוט־דורשטיגע חיות, בעפאַלען זיי און רויבען, שלאָגען, שענדען און טויטען אַלט און יונג, מענער און פרויען, באַלד צוויי טויזענד יאָהר גאָר אָהן אַן אויפהער, פראַנק און פריי, אָפען פאַר דער גאַנצער וועלט — און אַלעס אין נאָמען פון „גאָט, זוהן עט קאָמפּאַני".

און וואָס טהוט „ישראל סבא" אין דער גאַנצער פינסטערער בלוטיגער צייט? דער „עם קשה עורף" שטעהט פעסט אויף דער וועלט־ביהנע ווי אַ פעלז און גיט זיך ניט אונטער אין דעם פערצווייפעלטען קאַמפף. ער שטעהט און לעבט, און ער איז אַ לעבע־דיגער פּראָטעסט געגען די שקרים, וואָס זיין מעכטי־גער שונא פערשפּרייט אויף אַלע פיער עקען וועלט. ער שטעהט מיט זיין דורכגעשאָסענעם און צולעכערטען קערפּער איינגעהילט אין זיין אייביגער תורה, וועלכע ער האָט צוטהיילט אויף פופציג טהיילען פיר די פופ־ציג וואָכען אין יאָהר, און קוויקט זיך מיט יעדען טהייל דריי מאָל אַ וואָך. ער בעלעבט זיין נשמה, ער ערהויבט זיין גייסט און בעקומט מוטה און ענערגיע צו קעמפּפען ווייטער און צו פּראָטעסטירען געגען אונרעכט און ניעדערטרעכטיגקייט, וואָס עקזיסטירט אויף דער קריסטליכער וועלט ביז די וואַרהייט וועט זיעגען.

יאָהר־איין, יאָהר־אויס ענדיגט ער זיין תורה „לעיני כל ישראל". ער זעגענט זיך מיט זיין הייליגען אונשטערבליכען אַלטען־יונגען געזעצגעבער בן־עמרם. ער זינגט מיט התפעלות משה'ס געזעגענס־ליעד „שירת האזינו"; ער ווידערהאָלט די ברכה, וואָס זיין גרעסטער פּראָפעט און זיין בעפרייער האָט איהם געבענשט פאַר זיין טויט, און שרייט אויס מיט שטורם „חזק, חזק ונתחזק", און ער וואַרט ניט איין מינוט און ער איז שוין גולל צוריק זיין הייליגע תורה פון אָנפאַנג, און פּראָקלאַמירט ווידער פאַר דער גאַנצער וועלט מעשה־בראשית פון זיין איינציגען גאָט, פון דעם אַרכיטעקט פון אַלע וועלטען.

ישראל סבא, דער פערבלוטיגטער העלד, דער פיער־טויזענד־יעהריגער מאַרטירער איז טאָלעראַנט; דער „חתן־תורה" ווערט אויך „חתן־בראשית" וויעדער. ער פּראָקלאַמירט אָפען מיט דעם אויסדרוק „זה ספר תולדות אדם", אַז די תורה איז ניט אַ מאָנאָפּאָל נור פיר איהם, זי איז פריי פיר דער גאַנצער מענשהייט. און דער גרויסער תנא בן־עזאי האָט געזאָגט: „זה ספר תולדות אדם הוא כלל גדול בתורה" דאָס הייסט: די אידעע, אַז די תורה איז אַן אַלגעמיינער בוך פיר דער גאַנצער מענשהייט — איז אַ גרויסער פּרינציפּ אין אונזער תורה.

אַ, פיעל טאָלעראַנץ און מענשען־ליעבע איז אין בן־עזאי'ם עטליכע ווערטער!

* * *

ווי היילינ און ערהאַבען איז דער מנהג ביי אונ־זערע אָרטאָדאָקסישע אידען, אז אין דיעזען שבת, פרשת בראשית, פאַנגען זיי אָן צו זאָגען דעם היילי־גען און מערקווירדיגען שיר „ברכי נפשי", אויף וועל־כען אלעקסאַנדער פאָן הומבאָלדט האָט געזאָגט, אז „ברכי נפשי" איז דער העכסטער און טיעפסטער שיר פון אלע שירים, וואָס די וועלט־פּאָעזיע האָט פּראָ־דוצירט. „אין דיעזען הייליגען ליעד — זאָגט הומ־באָלדט — ליעגט די קאָסמאָלאָגיע מיט איהר גאַנצען פּראַכט און גלאַנץ".

אין די ווינטער שבתים, אין דער צייט ווען די נאַטור ווערט אנשלאָפען און פער'חלש'ט; דער הימעל איז בעדעקט מיט אַ בלייענעם שלייער; די ערד איז איינגעהילט אין ווייסע תכריכים; אלע פייגעלאך, די פרעהליכע זומער־קינדער, זיינען פערשוואונדען, און זייערע זיסע מעלאָדיען זיינען פערשטומט, ווען די גאַנצע נאַטור איז אַ סימבאָל פון דעם אלטען ישראל, וואָס לעבט שוין ביינאַהע צוויי טויזענד יאָהר אַ ווינ־טערדיגען לעבען, אין דיעזער פינסטערער אונמוטהי־גער צייט מוטהיגט זיך ישראל סבא צו האַלטען פעסט

זיין האָפנונג. ער נעהמט ארוים זיין בעסטען בריליאַנט פון זיין ליטעראַרישען אוצר — דעם קאָסמאָלאָגישען שיר „ברכי נפשי", ער לעזט איהם מיט חשק, ער פאַנ־טאזירט אין פריהלינגס־געדאַנקען, ביז די זעעלע גיסט זיך צוזאַמען מיט דעם שעהנעם, ערהאַבענעם פריה־לינגס־לעבען. דער איד ווערט ערמוטהיגט, זיין האָפ־נונג ווערט געשטאַרקט, און ער זאָגט צו זיך זעלבסט: „ניט אייביג געוועלטיגט דער קאַלטער ווינטער, עס וועט אויך קומען דער פרעהליכער זומער, די נאַטור וועט ווידער אָבלעבען, די הימלען וועלען ריין ווע־רען — זיי וועלען בעקומען זייער העל־בלויען קאָליר, די מוטער־ערד וועט ווידער זיך איינהילען אין איהר גרינעם מאַנטעל, די טעג וועלען גרעסער ווערען, די גרויסע, פינסטערע נעכט וועלען פערשווינדען, די פויי־געלאך וועלען ווידער אָבגעבען זייער הימלישען קאָנ־צערט; אָ, איך האָף אויף דעם הערליכען פריהלינג, איך וועל ווידער אָבלעבען, און די אַלט־נייע נאַציאָן וועט זיך אומקעהרען צו דער אַלט־נייע לאַנד און דאָרט וועט זי ווידער פיהרען איהר נאַטירליכען און נאָר־מאַלען לעבען, אַלס אַ פאָלק אויף זיין אייגענער לאַנד". — אָמן.

נ ח

כי מי נח זאת לי, אשר נשבעתי מעבר מי נח עוד על הארץ, כן נשבעתי מקצף עליך ומגער בך; כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא ימוש, וברית שלומי לא תמוט, אמר מרחמך ד׳.

(ישעיה נ״ד ט׳).

„מיט דיר, ישראל, איז די זעלבע געשיכטע ווי מיט דעם מבול אין נח׳ס צייטען. אזוי ווי איך האָב געשוואָרען איך זאָל שוין מעהר קיין מבול ניט ברייני־גען אויף דער ערד, אזוי האָב איך אויך געשוואָרען דיין עקזיסטענץ צו ערהאַלטען. די בערג וועלען פער־ניכטעט ווערען, די הימלען וועלען געשטירצט ווערען, אָבער מיין חסד פון דיר וועט ניט אָבטרעטען, און מיין פריעדען וועט אימער זיין מיט דיר״ — אזוי האָט גע־זאָגט דיין ערבאַרמיגער גאָט.

דיזע הייליגע ווערטער זיינען אויסגעשפּראָכען געוואָרען אין גאָט׳ס נאָמען מיט צוויי טויזענד זעקס הונדערט יאָהר צוריק דורך דעם גייסטרייכען און גרעסטען פון די פּראָפעטען „בן־אמוץ״ — און זיי לעבען נאָך היינט אויך!

דער פּאַראַלעל פון דער אידישער געשיכטע מיט דעם מבול אין נח׳ס צייטען איז ריכטיג און הייליג עד היום. מיר האָבען דעם זעלבען שיקזאַל ווי נח אין זיין צייט. פּונקט ווי ער איז געשוואומען אין די ברויזענדע וועללען פון׳ם שרעקליכען מבול וואַסער, אַזוי שווימען מיר אויך אין די וועללען פון׳ם מבול פון אונזערע טרעהרען און בלוט. שוין באַלד צוויי טויזענד יאָהר, אַז אונזערע טרעהרען און בלוט פלייצען אָהן אַן אויפ־הער אין אַלע אייראָפּעאישע לענדער; און פּונקט ווי נח איז גערעטעט געוואָרען אין זיין שווימענדען קאַס־טען, ניט האָבענדיג קיין באָדען אונטער זיינע פיס, אַזוי אויך מיר שווימענדע און הענגענדע אין דער לופטען אָהן א לאַנד, ווערען גערעטעט אין אונזער גייסטיגען רעטונגס־שיף, וועלכער איז געבויט ניט פון „עצי גופר״, נור פון גייסטיגע מאַטעריאַלען, ווי רעליגיאָן, טראַדיציאָן און נאַציאָנאַלע שטאָלץ!

שוין באַלד אַכציג דורות אַז אונזערע פיס האָבען ניט אונטער זיך קיין פעסטען באָדען; אונזערע לע־בענס־הימלען זיינען בעצויגען מיט שווערע, פינסטערע וואָלקענס פול מיט יודען־האַס, אָדער ווי מיר רופען עס היינט מיט׳ן מאָדערנעם נאָמען „אַנטיסעמיטיז־מוס״. טרויעריג איז דאָס בילד: די וואָלקענס ווערען וואָס ווייטער אַלץ שוואַרצער, די ווינטען שטורמען, פייפען און קרעכצען יאָמערליך, די וועללען פון דעם מבול בלוט און טרעהרען, וואָס מיר האָבען פערגאָסען

אין אַלע צייטען און אין אַלע לענדער, ערהייבען זיך ביז צום הימעל. דער שרעקליכער שטורם צוברעכט איבעראַל אונזערע לעבענס-בוימער, און כוואַליעס פון צאָרן, שאַנדע, האַס און פיינדשאַפט ברויזען איבער אונזערע קעפּ. דונערען, בליצען, פּעך און שוועבעל, גזירות, גרושים און פּאָגראָמען צושמעטערען אונז איבערן גאַנצען ערד-באַל, און דאָך, ווי נח אין זיין „עצי-גופר"-קאַסטען, אזוי ישראל סבא אין זיין גייס-טיגען רעטונגס-שיף שווימט און ווערט גערעטעט. ער שווימט איבער די ברויזענדע וועללען, אין דעם מבול פון זיין אייגען בלוט, און לעבט און עקזיסטירט אין זיין בלוט, ווי איינער פון זיינע גרויסע פּראָפעטען האַט איהם אמאָל געזאָגט: „בדמיך חיי! בדמיך חיי!"...

* * *

„ויגברו המים, וישאו את התבה ותרם מעל הארץ, והמים גברו מאד מאד על הארץ".

„און די וואַסערען האָבען זיך געשטאַרקט, און זיי האָבען אויפגעהויבען דעם קאַסטען. און דער קאַסטען זעלבסט האָט זיך אויפגעהויבען פון דער ערד".

עס איז אונמעגליך מיט אַ מענשליכע שפּראַך פאַרצושטעלען די לאַגע דאַמאָלס פון נח'ן מיט זיין

פאמיליע אין דעם מאמענט, ווען דער קאסטען האט זיך אויפגעהויבען פון דער מוטער־ערד. שרעקליך איז געווען דאס בילד, הארצרייסענד איז געווען דער מאָ־מענט, ווען זיי האָבען זיך געזעהען אָבגעריסען פון דער ליעבער מוטער ערד מיט איהר גאנצען פראכט און נאַ־טור רייכטהום. אַט פערשווינדען פון זייערע אויגען די גרינע פעלדער, די שמעקענדע בלומען, די מעכ־טיגע וועלדער. דער קאסטען הייבט זיך אלץ העכער, העכער, און דאָס צאָרנדיגע וואסער פערדעקט שוין אויך די שפּיצען פון די הויכע בערג. און זיי, ערד־קינדער, בלייבען אין דער לופטען צווישען הימעל און וואסער. עס ערוואכען דאן אלע נאַטור־געפיהלען. די הערצער צאפּלען, א בוימעלע, א גרעזעלע, א בלומעלע ווילט זיך. עס בענקט זיך מיט דער גאנצער קראפט פון דער נשמה צו זעהען א פליהענדעס פויגעלע, א קריכענדעס ווערעמיל. אָבער אלעס, אלעס פערלאָרען, פערניכטעט און צושטערט. פאר די זוכענדע אויגען ווייזט זיך נאָר א מורא׳דיגער חורבן: פּוסט, וויסט און לעער! טרויעריגע גרויסע הימלען פון אויבען און מיט צאָרן ברויזענדע וואסערען פון אונטען. אָה! שרעקליך, שרעקליך!

דאס זעלבע שוידערהאפטע בילד זעהען מיר אין אונזער לעבען שוין באלד צוויי טויזענד יאָהר. „ותרם התבה מעל הארץ" פון דעם לאנד זיינען מיר אָבגעריסען געוואָרען, מיר האָבען אָנגעוואָרען דעם נאַ־

טירליכען נאַרמאַלען לעבען פון אַ נאַטור־קינד, מיר זיינען וויים פון דער נאַטור ווי די נאַטור איז וויים פון אונז. אונזער גייסטיגע תבה, די תורה, ענטהאַלט אין זיך דאָס לעבען פון אַ פאַרמער־פאָלק, און האָט אונז פערשפּראָכען ערדישע נאַטירליכע מתנות ווי פאַר אַן אַקער־בויער: לאַנד, רעגען, טהוי און זונשיין; די תורה האָט אונז בעשאָנקען מיט „מצוות התלויות בארץ“, מיט דעם נאַטירליכען שאַץ פון יובל, שמיטה, עומר, בכורים, פאה, שכחה, פרט, עוללות, מעשר און תרומה, דיעזע אַלע בריי־ליאַנטען זיינען אָבער פערשוואונדען געוואָרען פון אונז אַזוי וויים, אַז מיר האָבען היינט קיין בעגריף פון זיי. אונזער גייסטיגע תבה האָט אויסגעליידיגט איהר טייערען ערדישען אוצר, האָט זיך אָבגעריסען פון דער מוטער ערד, פון דעם ריכטיגען נאַרמאַלען לעבען, און צוזאַמען מיט אונז זיך צום הימעל אַ הייב געטהאָן, און מיט אונז צוזאַמען איז זי געבליעבען הענגען אין דער לופט צווישען הימעל און ערד.

שוועבענדיג אין דער לופט אַ צייט פון איבער אַכטצעהן הונדערט יאָהר, זיינען מיר קערפּערליך אָב־געשוואַכט געוואָרען. און דערפאַר טאַקע זיינען אונ־זערע פאַנטאַזיעס שטאַרק געוואָרען! מיר זיינען גע־וואָרען בעלי־הזיות, בעלי־דמיונות; שווערמער, פאַנטאַזיאָרען זיינען מיר געוואָרען! מיר חלום׳ען פוסטע חלומות, פאַלשע טרוימען, ניט געשטויגען און

ניט געפלויגען, מיר פליהען אין דער לופט, מיר לעבען אין הימעל און שטרעבען צו נעכטיגע טעג. מיר זיינען געוואָרען ניט דאָס, וואָס מיר זיינען געווען. עפּעס אַ קליינינקייט — ברואים הענגען אין דער לופט. ווי שרעקליך דאָס איז! מיט אַ פאַנטאַסטישען קרוק פער־טשעפּעט אין הימעל און אויף אַ קייט פון שווערמעריי הענגען מיר אין דער לופט בין השמים ובין הארץ — פון דער ערד אָבגעריסען און צום הימעל ווייט. אָה, ווי גרויזאַם איז אַזאַ סאָרט לעבען פיר אַ גאַנצע נאַציאָן אין אַ תבה, וועלכע איז „ותרם מעל הארץ"!...

„ויכסו כל ההרים הגבהים, אשר תחת כל השמים".

און עס זיינען צוגעדעקט געוואָרען אַלע הויכע בערג פון אונטער דעם הימעל.

„וישאר אך נח ואשר אתו בתבה".

און עס איז איבערגעבליעבען בלויז נח און די, וואָס זיינען געווען מיט איהם אין דער תבה.

ויכסו כל העמים אשר תחת כל השמים, וישאר אך ישראל סבא ואשר אתו בתבה.

עס זיינען פערניכטעט געוואָרען אַלע זיינע אַלטע קאַמעראַדען, די אוראַלטע פעלקער: אַשור, בבל, פּרס יון און רום, און בלויז דער אַלטער ישראל איז איבער־

געבליעבען, ער און אַלעם וואָס מיט איהם אין זיין גייסטיגער תבה.

* * *

„וישלח את העורב, ויצא יצא ושוב עד יבשת המים מעל הארץ; וישלח את היונה מאתו לראות הקלו המים מעל פני האדמה — ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה ותשב אליו אל התבה, כי מים על פני כל הארץ, וישלח ידו ויקחה, ויבא אותה אליו אל התבה, ויחל עוד שבעת ימים אחרים, ויוסף שלח את היונה מן התבה, ותבא אליו היונה לעת ערב והנה עלה זית טרף בפיה, וידע נח, כי קלו המים מעל הארץ".

אַם ענדע איז נח'ן געוואָרען זעהר לאַנגווייליג צו זיצען פערשפּאַרט אין קאַסטען, האָט ער אַרויס־געשיקט דעם עורב (די וואָראָנע), צו זעהען וואָס טהוט זיך אויף דער ערד. דער עורב האָט אָבער קיין ריכ־טיגע תשובה ניט געבראַכט. און אַזוי פלעגט דער עורב געהן אַהין און צוריק אָהן אַ רעזולטאַט.

אָה, פיעל עורבים — פאַלשע משיחים — האָט ישראל סבא, אַזוי ווי נח, געשיקט אין דער גאַנצער צייט פון „בר־כבבא" ביז „שבתי צבי" און קיין מאָל דאָס ערוואַרטעטע ניט געהאַט. יעצט, אין אונזער

דור, האָט דער אַלטער ישראל אַנגעפאַנגען צו שיקען די טויב — די „חובבי ציון" — צו זעהען, אויב דאָס וואסער איז אַרונטערגעגאַנגען פון לאַנד, אָבער די טויב האָט אויך ניט געפונען קיין פעסטען באָדען איהר פוס אַוועקצושטעלען, און זי האָט זיך צוריק צו איהם אין דער תבה צוריקגעקעהרט, ניט ווי די עורבים די משיחי השקר, וואָס זיינען אַוועק פון איהם.

ער האָט אָבגעוואַרט נאָך אַ קורצע צייט, און ווי־דער געשיקט דאָס טייבעלע פון דעם קאַסטען, און דאָס טייבעלע איז צו איהם געקומען אָבענד־צייט, ווען עס איז איהם גאַנץ פינסטער געוואָרען אין דעם שווימענ־דען לופט־קאַסטען. און ווי ענטציקט איז ער געוואָ־רען, ווען ער האָט דערזעהען ביי דאָס טייבעלע אין מיילכעל אַן אוילבערט־בלעטעל. נח האָט דאַן פער־שטאַנען, אַז די ערד ווערט בעפרייט פון די וואַסערען.

ישראל סבא, פונקט ווי נח, האָט שוין אויך דער־לעבט צו זעהען, ווי זיינע טייבעלאַך ברענגען איהם אוילבערט־בלעטלאַך, עצי־זית, ענבי־גפן, גוטע וויינען, טהייערע קאָניאַקס, פון זיין לאַנד. און די האָפנונג ווערט וואָס ווייטער גרעסער, אַז די צייט איז נאָהענט, ווען ער וועט אויך אַרויס פון זיין צוויי טויזענד יעה־ריגער תבה, און ער וועט זיך אומקעהרען צו זיין אַלט־ניי־לאַנד מיט אַ פריש ניי לעבען, ווי נח נאָך דעם מבול.

לך־לך

„ולא נשא אותם הארץ לשבת יחדו".

צוויי פערשיעדענע כאראקטערע, צוויי קאנ־טראסטען זיינען געווען דער אנקעל אברהם מיט זיין פלימעניק לוט.

דער ערשטער איז געווען דער גרויסער אידעא־ליסט און ערפינדער פון „מאנאטעאיזם" (אחדות הבורא), דער סימבאל פון מדות טובות און ריינע מענשליכקייט אויף דור דורות.

דער צווייטער איז געווען א ניעדעריגע ליידענ־שאפטליכע בריאה, אן איינפאכער פערדארבענער שכור אויף אזוי ווייט, אז ער איז בעגאנגען דעם שענדליכסטען פערברעכען מיט זיינע אייגענע צוויי טעכטער.

טראץ דעם, האט דער אלטער אברהם איהם ניט פערלאזען, איהם מקרב געווען און מיטגענומען אויף זיין רייזע. דאס האט אזוי לאנג געדויערט, ביז ס'האט אויסגעבראכען א קריעג צווישען זייערע פאסטוכער.

לך לך

דער אלטער „אב המון גוים" וואלט נאך אלץ געדולדעט, איבערגעטראגען, נור דא ערקלעהרט מען אונז ווארום זיי האבען זיך געמוזט שיידען. אונזער הייליגע תורה זאגט בזה הלשון:

„ויהי ריב בין רועי מקנה אברהם ובין רועי מקנה לוט והכנעני והפריזי אז יושב בארץ".

אין גרונד גענומען, זיינען די ווערטער גאר ניט פאסענד צו דער ערצעהלונג: וואס איז אונז דער חלוק ווער עס איז דעמאלט געזעסען אין יענעם לאנד? דאך ווען מיר בעטראכטען די זאך גרינדליכער, פערשטעה־ען מיר ערשט, אז די תורה ערקלעהרט אונז די אור־זאכע, ווארום דער גוטער פאטריארך אברהם האט זיך געמוזט שיידען מיט זיין ברודער'ס זוהן.

פיר איהם אליין, פיר אברהם'ען, וואלט דאס ניט אויסמאכען, ער וואלט מיט זיין רוהיגען כאראק־טער אלסדינג איבערגעטראגען, נור ער האט מורא גע־האט פיר א חלול השם, ווייל „והכנעני והפריזי אז יושב בארץ". דאס הייסט: „מה יאמרו הבריות?" — וואס וועלען לייט זאגען?...

דאס איז א מוסר־השכל פאר אונז, אברהם'ס קינדער, מיר זאלען זיך לערנען פון אונזער פאטער זיך צו היטען פיר חלול־השם, מורא האבען פיר דעם „למה יאמרו הגוים?" — עס זאל ניט קומען צו קיין חלול־השם פיר דעם כלל ישראל.

דאס איז א מוסר־השכל פיר יעדען אידען בפרט, אויך פיר יעדע שוהל, חברה, סאסייעטי, לאדזש און יוניאן בכלל. אונזער כבוד דארף ביי אונז תמיד זיין טהייער און אונזער נאמען — היילינ.

אברהם מיט לוט׳ן זיינען געווען דערווייטערט אין כאראקטער איינער פון צווייטען פיעל מעהר ווי א רוסישער איד פון דעם דייטשען אידען; פיעל ווייטער ווי אן ארטהאדאקס פון דעם רעפארמער, ווי א חסיד פון דעם מתנגד, ווי א ליטוואק פון א וואלינער, אפילו ווי א רעליגיעזער פון דעם פריידענקער. ואחרי ככלות הכל, ווען עס איז געקומען צום שיידען זיך, ווי שטיל און ווי רוהיג האט אונזער פאטער אברהם בעהאנדעלט זיין אונגליקליכען פלימעניק לוט. ער האט צו איהם רוהיג געזאגט: „אל נא תהי מריבה ביני ובינך ובין רועי ובין רועיך, כי אנשים אחים אנחנו". איך בעט דיך, פריינד מיינער, זאל ניט זיין קיין מחלוקות צווישען אונז און צווישען אונזערע מענשען, ווייל מיר זיינען דאך ברידער, אייגענע בלוט און פלייש.

און אברהם האט געגעבען לוט׳ן די ברירה, ער אליין זאל זיך אויסקלייבען וואוהין צו געהן: רעכטס אדער לינקס. לוט האט ניט געהאט קיין שום אנווענדונג דאגעגען. ער האט דערזעהען דעם „ככר הירדן כי כלה משקה"... האט ער זיך גלייך געזעגענט מיט

זיין פעטער און איז אוועק דארט, וואו די „משקה״ געפינט זיך.

וואס זעהען מיר נאכהער? האט דער פרומער און גאטספארכטיגער פעטער פערגעסען אן זיין צו־לאזענעם ברודער׳ס זוהן? האט זיך דער אמת׳ער איד, דער פאטער פון דער אידישער נאציאן שוין ניט מעהר אינטערעסירט מיט זיין פערפיהרטען און געזונקענעם פריינד?

ניין, דאס אמת׳ע אידישע הארץ פערגעסט ניט. ווי א מלאך אלקים האט ער איהם געהיט פון ווייטען און בעשיצט.

אט וואס די תורה דערצעהלט אונז איבער א דראמאטישער צוטרעפונג אין לעבען פון דעם גרויסען איד:

— ויבא הפליט ויגד לאברהם העברי — והוא שוכן באלוני ממרא האמורי, אחי אשכול ואחי ענר, והם בעלי ברית אברם — וישמע אברם כי נשבה אחיו וירק את חניכיו...

און עס איז געקומען דער ענטרונענער, און ער האט אנגעזאגט אברהם׳ען, וואס וואהנט אין פלוין פון ממרא, דער אמורי, וועלכער איז א ברודער פון אשכול און ענר, וועלכע זיינען אויך געווען אברהם׳ס גוטע ברידער און הויז־פריינד. ווען אברהם האט געהערט אז זיין ברודער איז געפאנגען געווארען, האט ער גע־

נומען כלי־זיין און בעוואפענט זיינע מענשען און איז געלאפען איהם העלפען...

דער ספור אליין איז זעהר א שעהנער און טראגט אין זיך די שעהנסטע מאראל פון אננעהמען זיך פיר א פריינד.

אבער צו וואס האט אונז די תורה אנגעגעבען אברהם'ס אדרעסע? און וואס איז דער חילוק מיט ועמען אברהם האט געוואהנט? וואס אינטערעסירט אונז איבערהויפט די נעמען פון די דריי ברידער ענר אשכול וממרא, וועלכע זיינען געווען אברהם'ס הויז־פריינד?

נור אונזער תורה רעדט ניט אומזיסט. איהרע ווערטער זיינען ניט סתם אין דער וועלט אריין. אברהם אבינו'ס אדרעסע פון פיער טויזענד יאהר צוריק איז נאך יעצט אויך דער חותם תכנית פון דער העכסטע מדה מענשליכקייט.

עס איז ניט קיין וואונדער, ווען אין רוסלאנד מאכט זיך א שרפה אין איין שטאדט און די צווייטע שטרעקט באלד אויס איהר העלפענדע האנד, ווייל זי איז אליין ניט זיכער, אז איהר זאל ניט טרעפען דער זעלבער אומגליק און זי וועט אמאל אויך דארפען פא־דערן הילפע, דאס הייסט פשוט „גומלין", וואלטהאט. אבער ריכטיגע און וואהרע צדקה הייסט, ווען עס מאכט זיך אן אומגליק אין רוסלאנד אדער אין רומע־

ניען, און אונזערע ברידער, וועלכע וואָהנען אין די ליכטיגע פרייע לענדער ווי אַמעריקא און ענגלאַנד, ערוואַכען מיט הילפע ניט ערוואַרטענדיג קיין „גומלין" צוריק בעצאָהלען, — דאָס הייסט וואהרע טוגענד, אידישע וואָהלטהאַט!

אין דעם זעלבען זיין ערקלעהרט אונז די תורה, אַז אברהם איז ניט געגאַנגען העלפען לוט'ן, ווייל ער האָט ערוואַרטעט פון איהם צוריק אַ טובה. ניין, אברהם האָט געוואָהנט אונטער דעם שוץ פון דעם גר־טען ממרא — דער דאַמאָלסדיגער דזשאָרדזש וואַ־שינגטאָן — און ענר מיט אשכול, זיינע ברידער, זיי־נען געווען אברהם'ס בעסטע פריינד. ער האָט קיין מורא ניט געהאַט פאַר קיין פערפאָלגונג. און דאָך — „וישמע כי נשבה אחיו" — ווען ער האָט געהערט אַז זיין ברודער איז אין געפאַהר, האָט ער געוואָלט איהם העלפען ניט קוקענדיג דאַרויף, וואָס ער איז פער־שיעדען פון איהם אין אידעען, זיטען און געפיהלען. ער איז אַפילו נאָר געווען זיין פּלימעניק, אָבער אין אַ צרה, דערצעהלט אונז די תורה, אַז ער איז געוואָרען זיין אייגענער לייבליכער ברודער!

און דער ערשטער פּאַטריאַרך אונזערער איז אויך געווען אונזער ערשטער נביא. זיין ערשטע נבואה לע־

זען מיר אין היינטיגע סדרה, אין וועלכע עס שפיגעלט זיך אַפּ אונזער פיער טויזענד יאָהריגער שיקזאַל.

דער פאָטער פון דער עוויגער נאַציאָן האָט אָנגעפאַנגען צו לערנען די סדרה „לך לך", וועלכע מיר האָבען נאָך עד היום ניט געענדיגט.

איבער דעם גאַנצען ערד־באַל האָבען מיר זי אייביג געלערנט און הייטע לערנען מיר זי נאָך מיט מעהר פליים.

דער אויסרוף „לך לך" קלינגט אונז היינט אין די אויערען וואו מען טהוט זיך נאָר אַ קעהר, אין אַלע גרויסע און קליינע וואָקזאַלען, איבער אַלע ברעגען פון די ימים און גרענעצען פון קליינע און גרויסע לענדער. אַמשטאַרקסטען הערען מיר דעם געשריי „לך לך" פון די רוסישע און רומעניי זשאַנדאַרען ביי זייערע פערשאָלטענע גרענעצען. און דער עכאָ, דאָס ווידערקול, קלינגט אָפּ אין די פּאָרט־שטעדט ווי האַמבורג, ברעמען, אַנטווערפּען, ראָטערדאַם, ליווערפּול, א. ז. וו., און פון דאָרט טראָגט עס זיך ביז דעם קליינעם טרעהרען־אינזעל „עלים־איילאַנד" אין אַמעריקא.

דער אָנפאַנג פון דער היסטאָרישער טרויעריגער סדרה, האָט אָנגעפאַנגען דער ערשטער גרויסער און הייליגער איד אברהם. און באַלד האָט מען אָנגעפאַנגען צו ווייזען ליעבע־צייכענס צו זיין פרוי שרה, ווי זייער שטייגער איז עד־היום, אַריינצוחאַפּען אונזערע

טעכטער אין די עסטרייכישע קאטוילישע קירכען, וואו עס ווערען אין גאָט'ס נאָמען אָבגעטהאָן די גרעס־טע מעשים תעתועים.

ווען אברהם האָט דערזעהן אין דער ערשטער מחזה אין דער ערשטער נבואה זיינער, דאָס פינסטערע לעבען, דעם בלוטיגען און גרויזאַמען שיקזאַל פון זיינע קינדער אין פרעמדע לענדער אונטער דעספּאָטישע הערשאַפטען, און „והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו". דאַן איז אַ גרויסע פינסטערע שרעק אויף איהם אָנגעפאַלען, און פירכטערליך האָט ער אויסגעשריען: „הן לי לא נתת זרע", דאָס הייסט, אונטער אַזעלכע אומשטענדען, אונטער אַזאַ סאָרט לעבען צווישען פרעמדע נאַציאָנען, וועלען זיי ניט קענען זיין מיינע קינדער, מיינע גייסטיגע קינדער: זיי וועלען זיין גע־צוואונגען צו אַסימילירען זיך מיט זייערע אונטער־דריקער און פייניגער.

„ויוצא אותו החוצה", דאַן האָט איהם דער אַלמעכטיגער אַרויסגענומען אין דרויסען אַרויס אי־בער אַלע פעלקער, דאָס הייסט, ער האָט איהם בעווי־זען, אַז זיינע קינדער וועלען זיין אַ „יוצא מהכלל", אַנדערש ווי אַלע נאַציאָנען, צו זיי וועט אַסימילאַציאָן קיין שליטה ניט האָבען, און זיי וועלען עוויג זיין זיינע קינדער, אַן „עם לבדד", אַן אָבגעזונדערטע נאַ־ציאָן וועלען זיי פערבלייבען.

און ווי שרעקליך, ווי גרויזאַם איז געווען דאָס בילד, דער „ברית בין הבתרים", דער בונד צווישען די שטיקער פליישׁ, דער סימבאָל פון די אידישע צו־שניטענע קערפערס פון די הרוגים און קדושים אין אַלע דורות און אין אַלע לענדער, פון ירושלים ביז קי־שינעוו און פון נבוכדנצר'ן ביז סטאָליפינען. דער דריי טויזענד יעהריגער „ברית בין הבתרים" עקזיסטירט נאָך אַלץ ווייטער, אָבער ניט צווישען קאַלב־ אָדער ציעגען־פלייש, נאָר צווישען מענשליכע אידישע פלייש פון אַלטע און יונגע, מענער און פרויען און אויך פלייש פון קליינינקע קינדערלאַך!

„ויהי השמש לבא, ותרדמה נפלה על אברם
והנה אימה חשכה גדולה נפלת עליו".

און דאַן איז די זון אונטערגעגאַנגען, און אַ שטאַרקער שלאָף איז אויף אברהם'ען אָנגעפאַלען, און אַ שרעקליך פינסטערעס בילד איז פאַר זיינע אויגען ערשיענען. — און פון זיין טיעפען הארצען האָט זיך ארויסגעריסען: „אוי, מיינע קינדער, מיינע קינדער, געקוילעט, צוריסען, געשענדעט און פערניכטעט, גאָט!"...

און דאָס שרעקליכע בילד איז פון אברהם'ען פערשוואונדען, און פאַר זיינע אויגען איז ערשיענען דאָס הערליכע, רייצענדע בילד פון דעם הייליגען לאַנד מיט'ן גאַנצען פראַכט און גלאַנץ, מיט די הויי־

לך לך

בע, שטאָלצע בערג און גרינע טהאָלען, און גאָט'ס שטימע קלינגט שטארק און מעכטיג אין זיינע אויערען „לזרעך נתתי את הארץ הזאת",—דו זעהסט דאָס שעהנע לאנד, אָט דאָס בעלאנגט צו דיינע קינדער, און דאָס וועט זיין זייער בעלאָהנונג פיר אַלע זייערע ענויים און צרות, וואָס זיי האָבען געליטען אין גלות. אָמן!

וירא

„מפּי עוללים ויונקים יסדת עוז"
(תהלים ח׳).

קיין גרעסערער גייסטיגער פערגעניגען גיבט ניט פיר דעם מענשען ווי די עראינערונגען פון דער קינדהייט. די קינדערשע יאָהרען לאָזען אין אונז איבער אייביגע זכרונות אויף אונזער גאַנצען לעבען, בעזאָנדערס די אידיש־קינדערשע יאָהרען אין דעם גהעטאָ־לעבען: דער חדר, דער רבי, דער בעהעלפער, די ווינטערדיגע אבענדען, די חלב'נע ליכט, אויף דעם לאַנגען טיש, און דער מאָמענט, ווען דער רבי האָט אַ מאַך צו געטהאָן זיין גמרא און אַ זאָג געטהאָן: „קינדער, געהט אהיים!"

אָט דאָס אַלעס לעבט אין אונזער זכרון אַזוי פריש, אַז מיר מיינען און פיהלען גלייך ווי עס וואָלט נעכטען געווען. מיר פיהלען יעצט דעם טעם פון בעפרייאונג, וואָס מיר האָבען יעדען טאָג דאַן פערזוכט, ארויסגעהענדיג פון'ם קליינעם אייגגען חדר אויף דער פרייער גאַס. מיט די קליינע קינדערשע הענטלאַך האָ־

בען מיר צוגעהאַלטען די געקנייטשטע פּאַפּירענע לאַמ־
טערן, די אויסגעשמירטע אין בוימעל; און די מיילער
אונזערע האָבען מיר אָפען געהאַלטען אריינצושעפּען
אין זיך די פרישע קוויקענדע לופט, וועלכע האָט אונז
אין'ם איינגען חדר אַ גאַנצען טאָג געפעהלט. און פיר
גרוים פרייד האָט זיך ערוועקט אין אונזערע יונגע
הערצער די ליעבע צו דער „בת השירה", און אַלע מיט
איין כאָהר האָבען מיר אָנגעפאַנגען צו זינגען: „עמון
ומואב מהרה תכלה, פדותך לעמך בקרוב תגלה, ציון
תמלא מעם אלה".

זים זיינען געווען דיזע ווערטער צוזאַמען מיט
דעם נגון, וועלכען אונזערע פאָטערס האָבען געזונגען
יעדען שבת־צו־נאַכט. — אָרעמע קליינינקע אידישע
קינדערלאַך, נאָך אין זייער קינדהייט פיהלען זיי דעם
ביטערען, פינסטערען גלות און בעטען ערלייזונג פיר
זייער פאָלק!

זאָגט אייך וואָס איהר ווילט, קריטיזירט דעם
חדר מיט אַלע זיינע פעהלערען: זיין איינגשאַפּט און
אונריינליכקייט, דעם רבי'ן דעם נערוועזען מיט זיין
פאָלקאָמע אונוויסענהייט אַלס פעדאַגאָג און קינדער־
ערציהער. — און דאָך, איז אין דעם חדר געווען עט־
וואָס ערהאַבענעס, עטוואָס הייליגעס און בעגייס־

טערטעס, וואָס קיין שולע, קיין נאַציאָן אין דער וועלט פערמאָגט דאָס ניט!

אָ, דו פינסטערער־ליכטיגער חדר! דו קליינער־גרויסער, ניעדעריגער־הויכער חדר! ווי פיעל גרויסע מענשען מיט שלאַפע קערפּער, און שטאַרקע נשמות האָסט דו אונז, אין אַלע גלות־לענדער, ארויסגעגעבען! ווי העלע שטערען האָבען זיי געשיינט אין אונזערע פער'חשך'טע הימלען. די פינסטערנים האָבען זיי פער־טריעבען, אום מיר זאָלען זעהען אַ וועג ווי ווייטער צו געהן און געפינען אַן עקזיסטענץ פיר אונזער לעבען.

יאָ, קריטיקער, איהר זייט היינט העלדען צו בע־שרייבען די אַלע פעהלערען פון יענעם חדר; היינט, אין דער צייט וואָס אין ציוויליזירטע לענדער זיינען אָפען די אַלגעמיינע שולען פיר אייערע קינדער. אָבער שטעלט אייך פאָר די מיטעל־אַלטער, ווען דער איד איז געוועזען פערשפּאַרט אין דער גהעטאָ ווי אין אַן ענגע שטייג, ער האָט די ליכטיגע וועלט פאַר זיינע אויגען ניט אָנגעזעהען. וואָס וואָלט פון אונז דאַן גע־וואָרען, ווען ניט דער חדר מיט זיין ליכטיגע פינסטער־ניס, מיט זיינע ניט־עסטהעטישע אָבער עטהישע לעה־רען, וועלכע ער האָט אונז געגעבען, וואָס וואָלט פון אונז געוואָרען?!

דאָרט, אין די קליינע פינסטערע חדרים האָבען מיר געלערענט די גרויסע, ליכטיגע ווינטער־סדרות,

וועלכע האָבען אין אונז „נשמות יתרות” בעשאַפפען, און אונז געגעבען דעם גייסטיגען פערגעניגען, וועלכער ערקוויקט אונז נאָך מיט זיינע עראינערונגען ביז היינ־טיגען טאָג.

מיר, קליינע אידישע קינדערלאַך, האָבען דורכ־געלעבט און מיטגעמאַכט אין די גרויסע ווינטער־נעכט אַלעס, אַלעס וואָס אונזערע אור־אור־עלטערען האָבען מיטגעמאַכט אין זייער גאַנצען לאַנגען לעבען. מיר האָבען גענומען אנטהייל אין זייערע ליידען און אויך אין זייערע פריידען. צוזאַמען מיט אדם און חוה'ן זיי־נען מיר אין גן־עדן געזעסען, ווען מיר האָבען געלע־רענט „בראשית”; אויף דעם חיטרען שלאַנג זיינען מיר שטאַרק אין כעס געוואָרען, וואָרום ער האָט איבער־גערעדט חוה'ן צו עסען פון „עץ־הדעת” ; מיט אונזער גאַנצער ברענענדער קינדערשער פאַנטאַזיע וואָלטען מיר, דוכט זיך, אָנגעחאַפּט די מוטער חוה פיר איהרע הענד און אויסגעשריען : „עס ניט, דו וועסט חרטה האָבען !” און מיט שרעק האָבען מיר געפיהלט דעם מאָמענט, ווען זי האָט אויך אדם'ען געגעבען צו פערזוכען. און באַלד האָבען מיר געהערט מיט אונזערע שאַרפע קליינע אויערלאַך גאָט'ס אויסגעשריי צו אדם'ען : „איכה ? !” — און אין דעם מאָמענט זיינען מיר צוזאַמען מיט אדם און חוה'ן, ווי אונזערע הער־

צעלאָך האָבען אונז פריהער געזאָגט, אַרויסגעטריעבען געוואָרען פון גן־עדן...

אין דער סדרה „נח" האָבען מיר זיך געפיהלט צו־זאַמען מיט נח'ן און זיין פאַמיליע פערשפּאַרט אין דער תבה. מיט דער גרעסטער אונגעדולד האָבען מיר געוואַרט אויפ'ן רעגענבויגען, די הימלען זאָלען קלאָר ווערען, און מיר זאָלען פּטור ווערען פון דעם שרעקלי־כען מבול.

פרעהליכער, מונטערער און לעבהאַפטער זיינען מיר געוואָרען, ווען מיר האָבען אָנגעפאַנגען לערנען די סדרה „לך לך". דאַן האָבען מיר געפיהלט דאָס פרישע בעקאַנטשאַפט מיט אונזער ערשטען געטליכען גראָס־פאַטער, דער ערשטער גרויסער איד אברהם. מיר האָ־בען איהם פּשוט ליעב בעקומען, אויף איין מינוט האָ־בען מיר איהם פון געדאַנק ניט אַרויסגעלאָזען, שטאַרק זעהר שטאַרק האָט אונז געערגערט וואָס לוט, זיין פּלי־מעניק, האָט איהם עגמת־נפש פערשאַפט. מיט פרייד האָבען מיר זיי פונאַנדערגעשיידט, און מיר אַליין זיינען ביי אברהם'ען פערבליעבען... און דאָך, זאָפאָרט ווי מיר האָבען דערהערט, אז לוט איז אין כדרלעומר'ס הענד אַריינגעפאַלען, האָבען מיר גלייך פערגעסען אָן זיינע פריהעריגע האַנדלונגען, און גלייך מיט אברהם'ן

זיינען מיר איהם געלאָפּען רעטען, ווייל בלוט איז ניט קיין וואַסער! ער איז אונזער קאָזין און דו, כדרלעומר, האָסט קיין רעכט ניט איהם צו פערפאָלגען!... אָה, וויפיעל מאָראַל, וויפיעל גוטע זיטען האָבען מיר עס דערפון געלערענט!

מיר האַלטען שוין פּרשת „וירא". אברהם איז שוין אַן אַלטער מאַן. קראַנקערהייט זיצט ער, דער אַל־טער פּאַטריאַרךביי זיין געצעלט און קוקט אוים צו דערזעהען ערגעץ־וואו הונגעריגע, דורשטיגע פוס־גע־הער, זייער הונגער און דורשט צו שטילען. און ווי אויפגעלעבט האָבען מיר זיך געפיהלט, ווען מיר האָבען ענדליך בעקומען דריי הונגעריגע געסט, און דאָס אַלטע פּאָר פאָלק האָט זיך געפּאָרעט און געמאַכט פיר זיי אַ גאַנצע סעודה.

געבען הונגעריגע — עסען, דורשטיגע — טרינ־קען, אָט דאָס איז דער פונדאַמענט פון דעם ערשטען אידען אין יודענטהום!

איך געדענק נאָך ווי יעצט, אַז אין אונזער שטאָדט איז פּרשת „וירא" אַ גרויסער מגיד געקומען — „דער קעלמער" האָט מען איהם גערופען — און דאָ האָט זיך שוין אונזער רבי ניט געקענט איינהאַלטען. ער האָט אונז אַליין אין חדר געלאָזען און אונזער גר־טען חבר — הערשעלע האָט ער געהייסען — האָט ער

איבערגעלאָזען אויף אונז אַכטונג צו געבען. און ער אַליין איז אַוועק אין בית־המדרש הערען דעם גרויסען מגיד.

די זון איז שוין דאַן געווען אונטערגעגאַנגען, אין חדר איז געוואָרען דונקעל, אָבער אונז איז געווען ליכטיג. ווי פינקעלענדע שטערען אין פינסטערען הי־מעל האָבען אונזערע אויגעלאך געבלישצעט פון פרייד. פון טיעפען הארצען האָבען מיר געוואונשען: געזונד זאָל זיין דער גרויסער מגיד, וואָס אין זיין זכות זיינען מיר בעפרייט געוואָרען דעם אבענד. יא, פינסטער איז געווען אין חדר אָבער ליכטיג אין אונזערע הערצעלאך, אָ, ווי הייליג איז דיעזע פינסטערנים!

הערשעלע, דער קליינער חבר אונזערער, האָט אונז באַלד אָנגעהויבען פעראינטערעסירען מיט זיינע שעה־נע מעשה'לאך, און מעשיות דערצעהלען האָט ער גע־קענט אַ סך, ער האָט געהאַט אַ גוטען זכרון מיט אַ געשליפענעם צינגעלע. דער רבי האָט אויף איהם נביאות געזאָגט, אַז ער וועט אמאָל זיין אַ גרויסער מגיד.

קודם־כל, זאָגט הערשעלע, לאָמיר מאַכען אַ סעודה לכבוד דער סעודה, וואָס אברהם האָט געמאַכט פיר זיינע אורחים. באַלד האָט די רבי'צין די ליכט אָנ־געצונדען, און אַלע קינדער האָבען זייערע „מיט־זיך'ס". וואָס זיי האָבען פון דער היים מיטגענומען,

אויפ׳ן טיש אוועקגעלייגט. חברים זייגען מיר געווען אכט: דריי רייכע, גבירישע קינדער און פינף אָרעמינ־קע. די רייכע האָבען ארויפגעלייגט אויפ׳ן טיש קאָט־לעטען מיט היהנער־פלייש און די אָרעמע — שטיק־לאַך שוואַרצע ברויט בעשמירט מיט פוטער, מיט קליינע „גראָשענע״ שטיקלאַך הערינג אָדער קעז. און מערקווירדיג, די רייכע קינדער האָבען פיעל מעהר חשק געהאַט צו די שוואַרצע ברויט מיט הערינג, ווי די אָרעמע צו די קאָטלעטען.

הערשעלע האָט אויסגערופען: „פריהער וועלען מיר אַלע עסען דאָס מילכיגע, נאכהער וועלען מיר אויסשווענקען די מיילער אונזערע און נעהמען זיך צו דאָס פליישיגע. אברהם האָט מיט די אורחים אויך אַזוי געטהאָן, ווי מיר האָבען היינט געלערענט: „ויקח חמאה וחלב ובן הבקר,—און ער האָט גענומען בעפאָר די פוטער און די מילך און נאכהער דאָס פלייש״.

די חברים האָבען איהם אויסגעהערט און האָבען טאקע אַזוי געטהאָן. אָ, וויפיעל מאָראַלישע פלאַנ־צונגען זייגען אַזוי ארום איינגעפלאַנצט געוואָרען אין די יונגע זעקס־זיעבען־יאָהריגע קינדערשע הערצעלאַך! נאָך אין דער קינדהייט האָבען זיי שוין אָנגעפאַנגען קעמפפען מיט זיך, זיי האָבען שוין געהאַט אין זיך געגוג מענשליכעס ניט צו זיין ווי די טיערע (חיות) צו טהאָן באַלד דאָס, וואָס עס פערגלוסט זיך. זאָגאַר

דאָס אָרעמע קינד, וואָס האָט מיט די אויגעלאָך גע־שלונגען די קאָטלעטען, האָט אויך זיך צוריק געהאַל־טען, און גערולדיג אויסגעוואַרט ביז אַלע וועלען אָב־עסען דאָס מילכיגע און מען וועט זיך די מיילער אויס־שווענקען.

און וואָס האָט געווירקט אויף די קליינע קינדער איינצוהאַלטען זייערע ליידענשאַפטען? — דער איי־נער פרינציפ: „מען טאָר ניט".

אונזערע רעפאָרמער מעגען מיט רעספעקט בויגען זייערע קעפ פאַר'ן פרינציפ „מען טאָר ניט", וועלכען זיי האָבען, ליידער, אין גאַנצען פערניכטעט. טויזענ־דער עטהיקעל קולטור־שולען און סאַנדיי־סקולס מיט די פראַכטפאָלע לעקטשורס פון די צעהן־פופצעהן טוי־זענד דאָלערדיגע רעווערענד־דאָקטאָרס קענען ניט איינ־פלאַנצען קיין צעהנטעל טהייל מאָראַל און עטהיק אין די קינדערשע הערצער, ווי דער פרינציפ „מען טאָר ניט".

די סעודה'לע האָט זיך געענדיגט און דער רבי איז נאָך אַלץ ניטאָ. הערשעלע האָט זיך אוועקגע־שטעלט אויף דעם רבי'ס שטוהל, דאָס טישטוך פון'ם טיש האָט ער פיר א טלית אָנגעטהאָן און זיך געמאַכט פיר א מגיד. מיר האָבען זיך אַלע גוט איינגעהערט, ווי ער מיט זיין געשליפענעם צינגעלע האָט אונז אויפ'ן מגיד'ישען אופן א מעשה'לע דערצעהלט. מיט א זיס קול'כיל און געשמאַק ניגון'דעל האָט ער געזאָגט:

„אז משיח וועט קומען, וועט גאָט מאַכען צוויי בריקען אויף דעם גרויסען ים: איינע — אַן אייזערנע און די צווייטע — אַ פּאַפּירענע. אויף דער אייזערנער בריק וועלען געהן אַלע פעלקער און וועלען אריינפאַלען, און אויף דער פּאַפּירענער בריק וועלען געהן די אידען און וועלען קומען אין ארץ ישראל".

מיט פלאַמענדע אויגעלאַך האָבען מיר געקוקט אויפ׳ן קליינעם מגיד׳ל און מיט אונזערע הענטעלאַך האָבען מיר איהם אַפּלאָדירט. איין אינגעלע פון אונז, יוסף׳קע האָט ער געהייסען, האָט געפרעגט אַ קשיא: „ווי קען דאָס זיין? אייזען איז דאָך שטאַרק און פּאַפּיר רייסט זיך דאָך, טאָ ווי אַזוי וועלען די פעלקער אריינפאַלען און מיר וועלען בלייבען? איז דאָך בעסער אַז מיר זאָלען געהן אויף דער אייזערנער און זיי אויף דער פּאַפּירענער בריק!".

הערשעלע האָט דארויף באַלד געענטפערט: „חכם איינער! דאָס איז דאָך קיין קונץ ניט, גאָט וויל דאָך אָבער טהאָן אַ נס!".

איך בין עלטער געוואָרען. איך האָב שטודירט די אידישע היסטאָריע, דאַן האָב איך ווירקליך אויסגעפונען, אַז הערשעלע׳ס מעשה מיט די צוויי בריקען ענטהאַלט אין זיך אונזער גאַנצע פיער־טויזענד־יאָהריגע עקזיסטענץ. פון אברהם אבינו מיט דעם גבור נמרוד ביז דעם ישראל׳יק מיט סטאָליפּינען געהען אַלע

די פעלקער אויף אייזערנע בריקען און פאלען ארונטער אין דעם ים פון פערגעסענהייט, ווערען פער־שוואונדען פון דער וועלט, ישראל אבער געהט אויף זיין פאפירענער בריק, דאס הייסט זיין תורה, זיין לי־טעראטור, זיין מאראלישע לעהרע, און עקזיסטירט עד היום. פיעלע אייזערנע בריקען, פיעלע פעסטונגען זיי־ערע זיינען שוין צושמעטערט געווארען, קיין זכר איז פון זיי שוין ניטא, און אונזער פאפירענע בריק, אונ־זער תורה, איז שטארק גענוג. קיין איינציגע כלי־משחית, פון א פייל און בויגען ביז די שטארקסטע קאנאנען און באמבעס, קענען זי ניט פערניכטען. און ישראל האפט נאך צו געהן אויף זיין אלטע בריק צו זיין אלט־ניי־לאנד, צו דעם ארט, פון וואנען די איי־זערנע בריק אונזערע שטאמט.

פיעלע מאל האט שוין געטראפען אין דער היס־טאריע, אז די צוויי בריקען האבען זיך בעגעגענט. אין אזא פאל ליידעט די פאפירענע בריק זעהר פיעל: זי קנייטשט זיך דאך צוזאמען, עוורט ערטער ווייז פייכט פון די „מים הזדונים", וואס מען שפריצט אויף איהר מיט געוואלד. ערטער ווייז ווערט זי פער־שטויבט פון דעם אייזען־שטויב, בעת די בריק פאלט אויף איהר אן. קומט אבער באלד א מזרח־ווינד און בלאזט אפ פון איהר דעם שטויב, טריקענט אפ פון איהר דאס וואסער, און ווידער בלייבט דער זעל־בער ישראל׳יק פריש ווי ניי געבארען.

דער מלך סדום האָט געזאָגט צו אברהם'ען: „תן לי הנפש והרכוש קח לך", גיב מיר די נשמה וועל איך זיך לאָזען לעבען אין רייכטהום. אויף דעם האָט אברהם געענטפערט: „הרימותי ידי לאל עליון קונה שמים וארץ. אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך ולא תאמר אני העשרתי את אברם", איך שווער ביי מיין גאָט, אַז איך וועל ביי דיר ניט נעהמען אפילו וואָס אַ האָר איז ווערטה, אום דו זאָלסט ניט קענען זאָגען איך האָב רייך געמאַכט אברהם'ען, דו זאָלסט איבער מיר קיין שליטה ניט האָבען.

דיזען דיאַלאָג האָבען מיר געהערט און מיר הע־רען נאָך היינט אויך אין יעדער צייט, ווען די אַיי־זערנע בריק בעגעגענט זיך מיט דער פּאַפּירענער: רבשקה צו חזקיהו'ן, אַנטיוכוס צו יהודה המכבי, פּער־דינאַנד צו אברבנאל, ניקאָלאַי צו אונזערע זעקס מי־ליאָן ברידער, אַט די אַלע שטעהענדיג אויף זייערע אַייזערנע בריקען שרייען צו אונז אויף דער פּאַפּירענער בריק: „תן לי הנפש והרכוש קח לך", די נשמות, די נשמות גיט אונז אַוועק! אָבער אויף דעם איז געווען דער ענטפער און ער איז נאָך אויך ווייטער: „הרימותי ידי לאל עליון קונה שמים וארץ", און וואָס זעהען מיר?—רבשקה, אַנטיוכוס, פּערדינאַנד זיינען צוזאַמען מיט זייערע בריקען אונטערגעגאַנגען און ישראל לעבט און וועט נאָך איבערלעבען אויך ניקאָלאַי'ען מיט זיין אַייזערנער בריק...

אָט דיעזע ערהאַבענע אידעע האָט אין זיך ענט־האַלטען הערשעלע'ס קליינע געשיכטעלע — „כי מפי עוללים ויונקים יסדת עוז".

און ווי געטליך, הייליג און ערהאַבען איז דאָס בילד אין היינטיגער סדרה וירא! ווי דער הייליגער פאַטריאַרך, דער גרינדער פון יודענטהום האַלט פער־שפרייט זיינע אַלטע איידעלע הענט צום הימעל, און בעט מיט טרעהרען, פיר וועמען? פיר סדום! ער בעט פיר דער זינדיגער און טיעף־געזונקענער סדום!

אָ, גאָט! וויפיעל טאָלעראַנץ און מענשליכקייט ליגט אין דיזען בילד! אברהם דער צדיק איז מתפלל פיר די רשעים פון סדום!

אומגעלומפערט זינדיג, געזונקען ביז אין תהום פון שוואַרצע פערברעכען ליגט סדום. גאָט וויל אויפ־הייבען זיין האַנד צו פערדאַרבען און צושטערען די נעסט פון שלעכטקייט און אויסוואורפעריי; דער יודע הכל, דער מנהיג כל הברואים, וויל לאָזען רעגענען שוועבל און פעך איבער סדום און זי פערוואַנדלען אין אַ ים פייער, זי אָבווישען מן היקום — נאָר אברהם, דער עדעלער איד, דער מוסטער פון אידיש־

קייט, הויבט־אויף זיינע הענט צום הימעל און שרייט אוים: „רבונו של עולם! האָב רחמנות, ערבאַרם זיך!".

ביי אברהם'ען איז קיינער ניט געווען זינדיג גענוג, אַז אַ מענש זאָל שטאַרבען פיר זיינע פערברע־כען; זיין ערהאַבענע נשמה האָט זיך ניט געקענט פאָרשטעלען דעם אונטערגאַנג אַפילו פון דעם גרעסטען רשע...

אָט דאָ ליגט דער סוד פון אידישקייט, פון ריי־נער מענשליכקייט!

חיי שרה

„הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם, הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם" (ישעיה נ"א).

אן אַלטע, זעהר אַלטע געשיכטע דערצעהלט אונז די תורה אין היינטיגער סדרה, אַ געשיכטע פון פיער טויזענד יאָהר צוריק. ווי אונזער נאַציאָנאַלער פאָטער איז געוואָרען דער ערשטער „חברה־קדישא"־מאַן, דער ערשטער מתעסק אין „הלוית המת" ביי דעם ערשטען אידישען „בר־מנן" — ביי אונזער מוטער שרה, וועל־כע האָט געלעבט הונדערט און זיעבען און צוואַנציג יאָהר.

מיר זעהען דעם ערשטען „גרענד מאַסטער" און גרינדער פון דעם אַלטען, גאָר אַלטען אָרדען „ברית־אברהם", וועלכער צעהלט היינט ביז איבער צוועלף מיליאָן מעמבערס, צושפרייט איבער דער גאַנצער וועלט. מיר זעהען ווי דיעזער „גרענד־מאַסטער" האָט געקויפט דעם ערשטען מאָל „קרקע" פיר זיין אָרדען ביי עפרון החתי; מיר לעזען זאָגאַר

זיין אגרימענט, וועלכען ער האָט געמאַכט מיט דעם „לענדלאָרד" פון די „בני חת"; מיר ווייסען אויך די סומע געלד וואָס ער האָט אָבגעצאָהלט פיר די „קרקע" און די סומע איז דאַן געווען זעהר אַ גרויסע אין יענע אַלטע צייטען: 400 זילבערנע שקלים! דאָס איז דאַן געווען אַ „פּאָרטשון", אַן אייגענס!

אָבער מיר לערנען דאָ דעם כאראַקטער פון אונזער פאָטער, דאָס ער האָט זעהר פיינט געהאַט נדבות, „טשאַריטיס", ער האָט ניט געוואָלט שנאָרען אומזיסטע קרקע. און וויפיעל דער לענדלאָרד עפרון האָט איהם איינגערעדט, אַז ער זאָל זיך לאָזען בעשענקען פון איהם מיט אַן אומזיסטען בית־עולם און האָט איהם געגעבען דערצו די פיינסטע קאָמפּלימענטען: „נשיא אלקים" געטליכער פירסט, דו ביזט דאָך ביי אונז אַ „רעווערענד", מיט די גרעסטע עהרע וועט דיר יעדער פון אונז געבען קרקע אומזיסט, איז אָבער אברהם, דער שונא מתנות, געבליעבען ביי דאָס זייניגע און האָט עס ניט געוואָלט אָננעהמען. אין געגענטהייל, ער האָט בעצאָהלט גוט געלד פיר די קברים פון זיין פאַמיליע.

„ניין, דאָס וועט ניט געשעהען", האָט אברהם געזאָגט, קוקענדיג אויף דעם קערפּער פון זיין טויטע ליעבע פרוי. „ניין, איך וועל דאָס ניט טהאָן, מקבר־זיין מיין טהייערע שרה, מיין איבער הונדערט־יאָה־

ריגע לעבענס־בעגלייטערין אין א פרעמדען קבר, איך וועל קויפען די „מערת המכפלה" אום איך זאל נאך מיין טויט צוזאמען זיין מיט איהר אין איין קבר. מיין שרה! איך בין מיט איהר דורכגעגאנגען די וויטע נסיעה פון לעבען, מיר האבען צוזאמען געלעבט און געליטען און צוזאמען וועלען מיר בלייבען נאך'ן טויט, וויל דער מלאך המות קען ניט צורייסען דעם בונד, וואס גאט אליין האט צוזאמענגעקניפט!".

און טראכטענדיג דיזע נאבלע געדאנקען, האט ער אבגעצעהלט די גרויסע סומע געלד צו עפרון החתי און די „מערת המכפלה" איז געווארען זיין אייגענ־טהום אויף אייביג.

קען נאך זיין א העכערער בעגריף איבער פא־מיליען־לעבען? האט אירגענד וועלכעס פאלק אין דער וועלט אזא נאבעלעןביישפיעל אין זיין געשיכטע?

פרינץ רודאלף, דער זוהן פון דעם אלטען עסט־רייכישען מאנארך, פראנץ יאזעף, שרייבט אין זיין בוך: „מיין אריענטאלישע רייזע" דיזע ווערטער:

„ווען איך בין געקומען אין „חברון" בין איך באלד געגאנגען צו דער „מערת המכפלה". דארט האב איך געפיהלט, ווי מיינע פיס שטעהען ביי דעם גראב פון די הייליגע אידישע אבות, ניט־ווילענדיג האב איך געקניעט, מיינע הענט האבען זיך צו דעם הימעל אויפגעהויבען, א שטראם טרעהרען האט ארויס־

געפלייצט פון מיינע אויגען און וויינענדיג האָב איך געזאָגט די דאָזיגע ווערטער:

„דו היילינער פּאַטריאַרך, אברהם, וועלכען עפרון החתי האָט מיט טויזענדער יאָהרען צוריק געקרוינט אלס „געטליכען פירסט", „נשיא אלקים", און האָט דיר אָנגעבאָטען פרייע, אומזיסטע ערד פיר דיין געשטאָרבענע פירסטין שרה, און דו האָסט קיין געשענק ניט געוואָלט אָננעהמען, הויב אויף דיינע אויגען און בעטראַכט דעם שיקזאַל פון דיינע צעהן מיליאָן קינדער, צושפּרייט און צוזעעט איבער אַלע לענדער, פערפאָלגט און געפּלאַגט פון טיראַנען און מערדער, פערהאַסט און פעריאָגט פון שרעקליכע פיינד, — זיי, דיינע קינדער, קענען ניט קריגען קיין אָרט זאָגאַר פיר געלד. אַ, שרעקליך און גרויזאַם איז דאָס לעבען פון דיינע אומגליקליכע קינדער, היילינער אברהם! מיט מיינע אַלע קרעפטען וועל איך זעהען העלפען דיינע אומגליקליכע קינדער, ווען איך וועל בעשטייגען דעם עסטרייכישען טהראָן".

דיזע מאַיעסטעטישע ווערטער האָט געזאָגט אַ קריסטליכער פּרינץ. דאָס איז געווען זיין מיינונג איבער אברהם'ס פאַמיליען־לעבען, איבער דער ריינהייט און היילינקייט פון דער אידישער פאַמיליע, וואו מאַן און ווייב בלייבען טריי איינער דעם צווייטען ביז'ן טויט, און וואָס זיי זיינען געשטאָרבען מיט דעם

ריינעם געוויסען, אז זיי ליגען אין א בעצאָהלטען קבר.

בעטראַכטענדיג זאָגאר נאָך היינט די לאַגע פון פרויען־געשלעכט אין די אָריענטאַלישע לענדער אין פערגלייך מיט דעם פאַמיליען־לעבען פון אונזערע אבות מיט טויזענדער יאָהרען צוריק, מע־גען מיר שטאָלצירען. מיר מעגען זאָגאר שטאָלצירען געגען מאנכע אייראָפּעאישע פעלקער אין דער ציווי־ליזירטער צייט.

ווען דער פערסישער שאַך האָט מיט עטליכע יאָהר צוריק בעזוכט דייטשלאַנד, און דער קייזער וויל־העלם דער ערשטער האָט איהם פאָרגעשטעלט די אַל־טע קייזערין, האָט זיך דער אָריענטאַלישער מאָנאַרך פערוואונדערט און האָט זיך זעהר אונשולדיג אויס־געשפּראָכען צו ווילהעלם'ען: „קענסטו ניט בעקו־מען אין דיין גרויסע, שעהנע לאַנד אַן אינגערע און שעהנערע פרוי ווי די אַלטע?".

אָט אַזאַ בעגריעף האָבען נאָך היינט די אָריענ־טאַלישע פירסטען וועגען פאַמיליען־לעבען. אונ־זער אַלטער טאַטע, דער טאַטע פון אונזער נאַציאָן, שטעהט אָבער און גיסט טייכען טרעהרען אויף זיין הונדערט זיעבען און צוואַנציג יאָהריגער פרוי שרה.

אָ, ווי ווייט עס זיינען די בעגריפען צווישען אונז

און זיי, ווי צווישען ליכט און פינסטערניס, ווי צוויי־שען יודענטהום און היידענטהום.

* * *

שרה איז געשטארבען, אברהם איז געבליעבען אהן אן „עקרת הבית" און יצחק אהן א מוטער; אברהם שיקט אליעזר'ן, זיין הויז־פרינציפאל, צו זיין פאמיליע אין ארם־נהרים, אויסצוזוכען אן ארענט־ליכעם קינד פיר יצחק'ן אלס פרוי; אברהם בעשווערט אליעזר'ן, ער זאל ניט נעהמען פון דעם כנעני'ס פער־דארבענע טעכטער, ער זאל זיין זוהן יצחק'ן ניט צור־נעהמען פון איהם, ער זאל ברייננען די יונגפרוי צו איהם.

אליעזר האט אזוי געטהאן. זעהר שעהנע פאנ־טאזיעם מיט רייכע נאטור־בילדער און ערהאבענע סצענעם שטעלט אונז פאר די תורה אין דער רייזע פון אליעזר'ן נאך ארם־נהרים. א מוסר־השכל פון דעם ספור קענען זיך אראבנעהמען אונזערע פרומע ברידער אין דער אלטער היימאטה, און בעזאנדערס אין גאלי־ציען, וואהלין און פאדאליען. דארט, ביי אונזערע חסידישע ברידער, וועלכע טהוען נאך היינט שידוכים מיט פרעגענדיג זייערע קינדער, און ווען זיי ווילען שוין יוצא־זיין פאר דער אינטעליגענטער וועלט, זיינען זיי מקיים בוכשטעבליך דעם תלמוד, ווי ער לערנט: „אסור לקדש עד שיראנה", דאס הייסט, מען טאר

ניט מקדש־זיין אַ פרוי בעפֿאַר מען זעהט זי. און אום יוצא זיין, פיהרען זיי אַריין דעם חתן צו קבלת־פנים און ער גיט אַ שעהמעדיגען בליק אויף דער ווייגענדיגער כלה, ער דעקט איהר צו דאָס געזיכט, די כלי־זמר גיבען אַ שפּיעל און די אונטערפיהרער פיהרען זי אַוועק שנעל צו דער „חופּה". זיי ווילען ניט פערשטעהן דעם וואָהרען, ריינעם זין פון דעם תלמוד, אז „עד שיראנה" מיינט, ער זאָל זי זעהן, שטודירען און קענען אויב זי פּאַסט פיר איהם און ער פיר איהר.

גרויסע אומגליקען און פאַמיליען־טראַגעדיעס, טייכען טרעהרען און צובראָכענע הערצער קומען ארויס פון דעם סאָרט גוואַלד־שידוכים, וועלכע, לייד־דער, פּראַקטיצירען זיך נאָך היינט אויך.

איך האָב אַליין בייגעוואוינט ווי אַ חסידישער גביר איז אַוועקגעפאָהרען מיט זיין גאַנצע פאַמיליע פון פּינסק נאָך בראָד צו טהאָן אַ שידוך פיר זיין זוהן. אַלעמען האָט ער מיטגענומען אויף די תנאים אויסער דעם חתן, און ווען דער חתן האָט אַ פרעג געטהאָן: „פאָטער, וואָרום נעהמסטו אַלעמען און מיך ניט?" — האָט איהם דער פאָטער געענטפערט מיט אַן ערנסט: „דו ביזט שוואך אין געזונד, אין אַזאַ וועטער וועסטו זיך נאָך חלילה פערקיהלען".

„נו, און אויף דער חתונה, אַז עס וועט זיין אַ

שלעכטעם וועטער, וועסטו מיך אויך ניט נעהמען?"
האָט געפרעגט דער חתן מיט אַן אונשולדיגען טאָן.

די פינסטערע מחותנים זאָלען לערנען היינטיגע סדרה און זעהען אַז מיט פיער טויזענד יאָהר צוריק האָבען אברהם'ס מחותנים, בתואל און לבן, געענט־פערט אליעזר'ן: „נקרא לנערה ונשאלה את פיה". מיר וועלען אַריינרופען דאָס מיידעל און מיר וועלען איהר פרעגען!

* * *

ניט אומזיסט רופען מיר אונזער תורה מיט דעם נאָמען „תורת חיים": זי איז פול מיט לעבען, און מיר האָבען נאָך אימער פיעל צו לערנען ביי איהר, ווי צו פערבעסערען, פערשעהנערען און פערלייכטערען אונזער לעבען, איבערהויפט — אונזער פאַמיליען־לעבען.

לעזט דיעזע הייליגע ווערטער און זעהט ווי גרויס זיי זיינען:

„ויביאה יצחק האהלה שרה אמו ויקח את רבקה ותהי לו לאשה ויאהבה וינחם יצחק אחרי אמו". — און יצחק האָט זי אַריינגעפיהרט אין דעם געצעלט פון זיין מוטער שרה, און ער האָט גענו־מען זי אַלס פרוי, און יצחק האָט זיך געטרייסט נאָך זיין מוטער.

פיעל מאָראַל, פאַמיליען־לעבען ליגט אין דיעזע

ברילִיאַנטענע ווערטער. די יונגע רבקה האָט פּערטראַ־
טען די שטעלע פון דער אַלטער פערשטאָרבענער מוּ־
טער שרה. און ווען יצחק האָט זי אַריינגעפיהרט אין
זיין מוטער'ס געצעלט, האָט ער זיך ערשט געטרייסט
נאָך זיין גרויסען קומער און צער. ניט מיט ניעדעריגע
לֵיידענשאַפט האָט ער זי עמפּפאַנגען, נאָר מיט ריינע,
הייליגע, וואהרע און געטליכע ליעבע. מיט ליעבע און
עהרפורכט פון א קינד צו זיין מוטער האָט ער זי בע־
געגענט, און אַריינגענומען צו זיך אין זיין הויז. דאָס
איז די אמת'ע טהרת המשפחה פון אידישען פאַ־
מיליען־לעבען.

„האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו, ומדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה, והמשיאן סמוך לפרקן, עליו הכתוב אומר: „וידעת כי שלום א ה ל ך!" (יבמות ס"ב).

„דער וואָס ליעבט זיין פרוי ווי זיך זעלבסט און שעצט זי מעהר ווי זיך, און ערציהט אָרענטליך זיינע זיהן און טעכטער אין דעם גלייכען וועג, און פערהייראַט זיי יונג, אויף איהם זאָגט דער פסוק: דאַן וועסטו וויסען אַז דיין געצעלט איז גאַנץ און פריעדליך".

חיי שרה

דאָס איז די אידישע לעהרע פון פאמיליען־לעבען, וועלכע עס שטאמט פון אונזערע אונשטערבליכע פאטריארכען, אברהם מיט שרה׳ן און יצחק מיט רבקה׳ן.

דאָס איז די מאָראַל פון היינטיגער סדרה. אין וועלכער עס רוהט, ווי אַ פערל אין בוזים פון ים דער גרויסער סוד פון אידישען פאמיליען־לעבען.

תולדות

„הלא אח עשו ליעקב נאם ד׳ ואהב את יעקב ואת עשו שנאתי״ (מלאכי א׳).

„ויתרוצצו: מה היא רציצה זו? רבותינו דרשוהו לריצה, כשהיתה עוברת על פתחי תורה יעקב רץ ומפרכס לצאת; עוברת על פתח עבודת כוכבים עשו מפרכס לצאת; ד״א מתרוצצים זה עם זה ומריבים בנחלת שני עולמות״ (רש״י).

צוואַנציג יאָהר זיינען פאַריבער פון דער צייט, ווען יצחק האָט גענומען רבקה׳ן און קיין קינד איז נאָך אַלץ ניט געווען צו בעגליקען זייער הייליגע פער־אייניגונג. דער פרומער פאַטריאַרך האָט אָבער זיין האָפנונג ניט פערלאָרען און ער האָט געהאַלטען אין איין מתפלל־זיין צו זיין גאָט, ביז זיין ליעבער נאָמען האָט בעשאָנקען רבקה׳ן מיט אַ צווילינג. דאָס איז גע־ווען י ע ק ב — אונזער פאָטער, און ע ש ו — דער אָנקעל.

מערקווירדיג, אַ צווילינג זיינען זיי געווען און

וואָס פיר אַ גרויסער קאָנטראַסט צווישען איינעם און דעם צווייטען ביז היינטיגען טאָג.

נאָך אין זייער מוטער'ס לייב האָבען זיי אָנגעפאַנגען צו צאַנקען, קריגען זיך און שטויסען איינער דעם אַנדערען, מיט איין וואָרט, זיי האָבען אָנגעפאַנגען דעם שרעקליכען און גרויזאַמען „ו י ת ר ו צ צ ו", וועלכער אַרבייט עד היום הזה.

אָ! וויפיעל בלוט, טרעהרען, קרבנות, אומגליקען און טראַגעדיעס איבער דעם גאַנצען ערד־באַל האָט געבראַכט דער שרעקליכער „ו י ת ר ו צ צ ו"! פון ארם־נהרים ביז מצרים, פון כנען ביז בבל, פון ירושלים ביז רוים און פון שפּאַניען ביז קישינעוו, אימער און איבעראַל אַרבייט אַלץ מיט שטורם און מאָרד דער מערדערישער „ו י ת ר ו צ צ ו"! און כל־זמן עס וועלען עקזיסטירען די „פתחי תורה" און די „פתחי עבודת כוכבים" וועלען דער פאָטער און דער אָנקעל האַלטען זיך ביי „ו י ת ר ו צ צ ו".

* * *

אונזער פאָטער האָט געמאַכט אַ געשעפט: ער האָט איינגעהאַנדעלט די „בכורה" ביי זיין עלטערען ברודער. זעהר ביליג, כמעט ווי אומזיסט האָט ער געקראָגען די בכורה. בלויז פיר אַ ביסעל געקאָכטע לינזען און אַ שטיקעל ברויט איז ער געוואָרען אַ בכור.

די געשיכטע איז מערקווירדיג: מאנכע קריטיקער, דארונטער אויך אונזערע אידישע רעפארם־ראבינער, אורטהיילען יעקב'ן אז ער האט זעהר ניט ריכטיג גע־האנדעלט. וואס הייסט, ווי קען מען עס עקספלאאטי־רען אן אייגענעם ברודער? ווי קען מען זיך בענוצען מיט זיין הונגער, איהם צו דריקען אין נויט, ביז ער האט געמוזט אוועקגעבען די בכורה. — אין א קאטע־כיזם, וואס א רעפארמער־רבי האט פערפאסט פיר זיין סאנדיי־סקוהל, קומט אויס, אז די קינדער אנט־ווארטען אויף די פראגען, אז עשו איז געווען א „ג ו ד ב א י", און יעקב א „ב ע ד ־ ב א י".

אויבערפלעכליך שיינט די קריטיק צו זיין ריכ־טיג, אבער ווען מיר זאלען עטוואס טיעפער שטודירען די געשיכטע, דאן וועלען מיר גאר אנדערש פערשטעהן דעם גאנצען משא־ומתן פון דער בכורה.

וואס איז דאס אזוינס די בכורה? וואס האט דא יעקב איינגעהאנדעלט? האט ער גענומען מעהר ירושה פאר עשו'ן נאך יצחק'ס טויט? האט ער ניט געקענט נעהמען א שטעקעל אין האנד און אנטלויפען אויף יענעם זייט ירדן, שלאפען אויף הארטע שטיינער, און פערקויפען זיך צו לבן'ען אויף איין־און־צוואנציג יאהר אהן דער בכורה? האבען זיינע קינדער עטוואס גענאסען מעהר עולם־הזה פון דער בכורה? יא, מיר האבען די בכורה עד היום צו גלות, גזירות, גירושים,

אינקוויזיציאָן, שמד און פּאָגראָמען, פון וועלכע דעם אָנקעל עשו'ס קינדער ווייסען גאָר ניט; נור מיר, מיר די קינדער פון דעם געמאַכטען בכור, האָבען די זכיה צו די אַלע „גוטע זאַכען".

בעטראַכטענדיג גוט, זעהען מיר, אַז די בכורה איז ניט ווערטה געווען ניט נור די לינזען מיט ברויט. זאָנדערן אַפילו אַ ביסעל קאַלטע וואַסער וואָלטען מיר פיר איהם ניט געגעבען. עס קען זיין, אַז מיר וואָלטען נאָך צוצאָהלען מען זאָל זי גאָר צונעהמען פון אונז.

אַלזאָ, וואָס איז דאָס פּאָרט פיר אַ ביזנעס מיט דער בכורה?

נור די וואָרהייט איז, אַז דער רעפאָרם־רבי אין זיין קאַטעכיזם האָט געמאַכט יעקב'ן פיר אַ „בעד־באָי" מיט דעם פערעלטערטען טעות, אַז דאָ איז גע־ווען אַ ביזנעס, אַ שווינדעלע. אָבער דער אמת איז, אַז ניט עשו האָט פ ע ר ק ו י פ ט די בכורה און ניט יעקב האָט ג ע ק ו י פ ט די מציאה. ברויט און לינזען האָט טאַקע יעקב געגעבען זיין הונגעריגען ברודער עשו, אָבער ניט פיר דער בכורה, ווי מיר ווע־לען לערנען פון דעם שטיקעלע חומש אין היינטיגער סדרה „תולדות":

„וימלאו ימיה ללדת, והנה תומים בבטנה. ויצא הראשון אדמוני כלו כאדרת שער ויקראו שמו עשו, ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת

בעקב עשו, ויקרא שמו יעקב, ויגדלו הנערים
ויהי עשו איש יודע ציד איש שדה, ויעקב
איש תם יושב אהלים".

און ווען עס איז געקומען די צייט צו געבוירען, איז געקומען א צווילינג אויף דער וועלט. דער ערשטער איז ארוים א ר ו י ט ע ר, אין גאנצען בעוואקסען מיט האר ווי א האריגער מאנטעל (א פעלץ), און זיי האבען איהם א נאמען געגעבען — „ויקראו" הייסט בלשון רבים: אלע, ווער עס האט איהם נאר געזעהען האט איהם גערופען „ע ש ו" — פון דעם העברעאישען צייט־ווארט „עשה" ווערט „עשו", א פערטיגער, פאלקאמענער מענש, מיט א פעלץ. עס האט איהם נור געפעהלט א ביקס, א פייל און בויגען, זאל ער שוין ארוים אויף יאגד אין װאלד. — און נאכהער איז ארוים זיין ברודער, און מיט זיין קליין הענטעלע האט ער געהאלטען עשו'ן ביי זיין טריט, און ער האט גערופען — „ויקרא" לשון יחיד — יצחק אליין האט איהם א נאמען געגעבען י ע ק ב, פון דעם העבּ־ רעאישען ווארט „עקב" — טריט.

יעצט פאנגט זיך אן א שילדערונג איבער דעם כאראקטער פון די צוויי קינדער.

און זיי זייגען אויסגעוואקסען, און עשו איז געווארען א יעגער (אחאטניק), א פעלד־מענש, און

יעקב — אַן אונשולדיגער, אַ פֿאַסטוכעל, וואָס זיצט אין די געצעלטען.

אין די עטליכע ווערטער ווערען געגוי און דייט־ליך ערקלעהרט די כאַראַקטערע פֿון די צוויי ברידער: דעם יעגער און דעם פּאַסטוך. דער ערשטער, עשו, איז געוואָרען אַ בלוט־דורשטיגער, און אַלע זיינע שטרע־בונגען זיינען געווען צו טוידטען, פערניכטען, בלוט פערגיסען און מאָרדען. זיין לעבען איז ניט געפֿיהרט געוואָרען מענשליך. ווען די יאַגד האָט איהם געגליקט, האָט ער געהאַט געגוג צו פרעסען און ער איז געווען צופֿריעדען; האָט איהם אָבער ניט געגליקט, פֿלעגט ער אַהיים קומען הונגעריג, בייז, און בלוט־דורשטיג ווי אַ טיגער אָדער אַ וואָלף.

אין יאָהר 1890 האָט אַ רומענישער יעגער דער־שאָסען אַ אידען ביים ברעג פֿון דער דאָנוי. אין גע־ריכט האָט איהם זיין אַדוואָקאַט פֿערטיידיגט דער־מיט, דאָס דריי טעג האָט דער יעגער גאָר ניט געפֿונען אין וואַלד; זיין בלוט האָט איהם געקאָכט, און ער האָט אויסגעלאָזען זיין צאָרן צו דעם ערשטען אידען, וואָס האָט איהם אָנגעטראָפֿען, — און דורך אַזאַ אַר־גומענט איז דער רומענישער עשו בעפֿרייט געוואָרען.

דאָס איז דער כאַראַקטער פֿון אונזער אָנקעל, דעם אַחאָטניק, דעם יעגער.

דער צווייטער, דער פּאַסטוך, האָט גע־פֿיהרט אַ רוהיגען, שטילען לעבען. ער האָט

געפיטערט זיינע שטילינקע שעפעלאך אויף דעם גרינעם גראז; ער האט זיי אנגעטרונקען ביי א רוהיג פליסענדען טייכעלע. ווען די זון האט געהאל־טען אין מיטען הימעל, איז ער ארויף אויף א קליינעם גרינעם בערגעלע, וואו זיין געצעלט איז געשטאנען, און פערטיג געמאכט פיר זיך זיין געוועהנליכען מאהל־צייט. קיין פלייש, נור גרינסען, פערשיעדענע גע־שמאקע פראדוקטען פון דער מוטער־ערד, ווי ארבעס, באב און לינזען; ער האט זיינע ניט־אויפרעגענדע שפייזען געגעסען גאנץ רוהיג; די שעפעלאך ארום איהם, זאטע, זיינען געלעגען אויסגעשטרעקט אויף דעם גרינעם פעלד; די פייגעלאך, דער נאטור'ס קינ־דערלאך, האבען צוגעזונגען, ווען ער האט גע־שפיעלט זיינע הירטען־ליעדער אויף זיין פייפעלע; זיינע געפיהלען עדעל, מיטליידיג און בארמהערציג; זיין בלוט האט זיך רוהיג געפלאסען אין זיינע אדע־רען ווי ביי יעדען אמת'ן נאטור־מענש.

דאס איז געווען דער כאראקטער פון אונזער פא־טער דעם פאסטוך.

יעצט ערקלעהרט אונז די תורה די מעשה פון דער בכורה. מיט קורצע ברילינאנטענע ווערטער שטעלט זי אונז פאר א בילד, וואס נור אזא קינסטלער־האנד ווי ראפאעל'ס וואלט אפשר אימשטאנד געווען צו מאהלען מיט א פענזעל:

„ויזד יעקב נזיד, ויבא עשו מן השדה והוא
עיף, ויאמר עשו אל יעקב הלעיטני נא מן
האדם האדם הזה כי עיף אנכי, על כן קרא
שמו אדם, ויאמר יעקב מכרה כיום את בכורתך
לי, ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות ולמה זה
לי בכורה? ויאמר יעקב השבעה לי כיום
וישבע לו וימכור את בכורתו ליעקב, ויעקב
נתן לעשו לחם ונזיד עדשים, ויאכל, וישת,
ויקם, וילך, ויבז עשו את הבכורה".

איידער איך וועל אייך איבערזעצען דאָס ברי־ליאַנטענע ווערטער־בילד, מוז איך אייך ערקלעהרען די בעדייטונג פון צוויי העברעאישע צייט־ווערטער (פּעלים). דאָס וואָרט „הלעיטני", וואָס שטאַמט פון „לעט", איז נור איין מאָל דערמאָהנט אין גאַנץ תנ"ך און עס ווערט געברויכט אין תלמוד אין אַ בעדייטונג פון שטאָפּען עופות, אָבער ניט פיר מענשען. דער פּעל „מכר" מיינט ניט דוקא עפּעס פערקויפען פיר געלד, זאָנדערן איבערגע־בען אַ געגענשטאַנד פון איינעם צום צווייטען; אַזוי ווי „מחר ימכר ד' את סיסרא בידך", אָדער „תמכור עמך בלי הון", אָדער „חנם נמכרתם". — דאָס צוויי־טע וואָרט „האדם" מיינט עשו אויף זיך זעלבסט, ווייל די ווילדע וואַלד־מענשען האָבען גאָר ניט אין זייער שפּראַך די ווערטער: „איך", „דו" און „ער". יע־דער פון זיי טראָגט אַ ווילדען נאָמען; צום ביישפּיעל:

„דער ווייסער בער", „דער רויטער וואָלף", „דער שווארצער אָדלער". א. ז. וו.

און יעקב האָט געקאָכט זיין מאָהלצייט, און עשו איז געקומען פון פעלד שרעקליך מיעד און ווילד פון הונגער, און ער האָט געזאָגט צו יעקב'ן: „הלעיטני" ניט „האכילני", דאָס הייסט, ער האָט געעפענט זיין גרויסען מויל און שרייט: „שטאָפּ! גיס אריין פון די רויטע וויין אין דעם רויטען!", ווייזענדיג מיט דער האנד אויף זיך זעלבסט, ווייל פון הונגער און אויפ־רעגונג האָט ער פערגעסען דעם נאָמען לינזען, און זיך זעלבסט רופט ער מיט דעם נאָמען „דעם רויטען".

יעקב, זעהענדיג די ווילדע געשטאַלט פון זיין ברודער, דעם בכור, איז ער ערשטוינט געוואָרען און מילד, ווי זיין טבע איז געוועזן, האָט ער געזאָגט:

„ברודער מיינער, וואָס איז דאָס מיט דיר? דו ביזט דאָך דער בכור און דו דאַרפסט וויסען, אז דו האָסט די הייליגע שליחות צו לערנען די וועלט דעם אחדות הבורא פון אונזערע עלטערען אברהם און יצחק, דו מוזט זיין מאָראַליש, עדעל און אַנשטענדיג, ווען ניט — וועסט דו איבערגעבען דיין בכורה צו מיר".

עשו האָט איהם אַנגעקוקט ווילד און געענטפערט:

„וואָס דולט ער מיר א מוח? איך האַלט ביים שטאַרבען און ער פּלוידערט מיר פון נאַרישקייטען?

וואָס דאַרף איך האָבען אַ בכורה? וואָס קימערט מיך די מאָראַל? נעהם דיר די מציאה און לאָז מיך אָב".

פון דיזען מאָמענט אָן — ערקלעהרט אונז די תורה — האָט עשו איבערגעגעבען זיין בכורה צו יעקב'ן, אָבער ניט פערקויפט. און יעקב האָט געטהאָן זיין פפליכט און האָט געגעבען זיין הונגעריגען ברודער עשו ברויט און לינזען, בלויז ווייל ער האָט געוואָלט עסען. און ער, עשו, האָט אָבגעגעסען, זיך אָנגע־טרונקען, איז אויפגעשטאַנען און איז אוועקגעגאַנגען און האָט זיך אויסגעלאַכט פון דער בכורה, פון דער מאָראַל מיט די אידעאַלען, מיט דעם גאַנצען אחדות הבורא פון זיינע אבות. און מיט דיזער מיינונג איז פערבליעבען עשו עד היום הזה.

און דער שרעקליכער „ויתרוצצו" האָט גענומען שטורמען צווישען דעם צווילינג, צווישען דעם יע־גער און פאַסטוך, צווישען דעם אידעאַליסט און מאַ־טעריאַליסט. אַזוי דויערט די מלחמה מדור דורות און דער הר שעיר מיט דעם הר ציון קענען זיך ניט פער־אייניגען און קענען קיין שלום ניט שליסען!

* * *

„הקול קול יעקב והידים ידי עשו".

שעהן איז יעקב'ס שטימע און שטאַרק זיינען עשו'ס הענד! גליקליך איז דער מענש אָדער די נאַ־

ציאָן, וואָס פערמאָגט דיביידע געגענשטענדע: יעקב׳ס קול און עשו׳ס הענד. פיעל, זעהר פיעל האָט יעקב׳ס קול אויפגעטהאָן אין זיין פיער טויזענד יאָהריגער עקזיסטענץ פיר דער גאַנצער וועלט, פיר אַלע נאַציאָ־נען. אויך עשו׳ס הענד האָבען ניט ווייניג געאַרבייט און אויפגעבויט אויף דער וועלט, אָבער נאָך מעהר האָבען זיי צושטערט און פערניכטעט. און פונקט ווי די „הענד" אָהן דער „שטימע" האָבען ניט קיין גרויסען ווערטה, אַזוי אויך איז שוואַך אין ווערטה דאָס „קול" אָהן די „ידים", — עס געפינט זיך קיין אָרט ניט און הענגט אימער אין דער לופט...

רבקה, די מוטער פון דעם היסטאָרישען צווילינג, מיט איהר שטאַרקער ליעבע צו יעקב׳ן, האָט גוט גע־וואוסט און געפיהלט דאָס ערהאַבענע פון זיין „קול", זי האָט אָבער אויך פערשטאַנען דעם פעהלער אין זיי־נע „ידים". און דעריבער האָט זי איהם אָנגעטהאָן עשו׳ס קליידער, זיינע גלאַטע, צאַרטע הענד און האַלז בעדעקט מיט ציעגענע פעלכלאַך, און אין דעם פאָרם האָט זי איהם געשיקט צו זיין פאָטער, צו נעהמען פון איהם זיין פאָטערליכע ברכה...

דער אַלטער פאַטריאַרך, וועלכער האָט שוין גע־

האט אנגעוואָרען זיין זעהונגס־קראַפט, האָט איהם, יעקב'ן, בעטראַכט מיט זיינע אַנדערע חושים: מיט די אויערען, און מיט די הענד, און ער האָט אויסגע־שריען: „הקול קול יעקב והידים ידי עשו!"—און געמיינט דערמיט צו זאָגען: איך האָב געפונען ביי מיין זוהן ביידע מעלות: די שעהנע שטימע יעקב'ס און די שטאַרקע הענד עשו'ס.

און דאָס איז דער אידעאַל, צו וועלכען יעקב'ס קינדער שטרעבען היינט: זיי ווילען קומען צו זייער „שעהנעם קול" און צו דעם אָנקעל'ס „שטאַרקע ידים". — אָט דאָס איז דער סוד פון ציוניזם...

ויצא

„ויחלום: והנה סולם מוצב ארצה, וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו".

אמר בר קפרא אין לך חלום שאין לו פתרון (ילקוט ויצא).

ווי אַ מלאך פון הימעל האָט די גוטע און ערדעלע מוטער רבקה בעשירמט און בעשיצט יעקב'ן, איהר געליעבטען זוהן, זי האָט גוט פערשטאַנען, אַז אַן אייביגער קאַמפף, אַן אייביגע מלחמה, וועט זיין צווישען די ברידער.

איין מאָל האָט זי זיך דערוואוסט, אַז עשו האָט געזאָגט: „יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי!", דאָס הייסט „ווען איך וועל בעגראָבען מיין טאַטען, וועל איך דער'הרג'ענען מיין ברודער!".

דאָס מוטער־הארץ האָט שווער געקלאַפּט און זיך געשראָקען. רבקה האָט געוואוסט ווער עשו איז, און זי האָט פערשטאַנען, אַז דער „אדמוני" איז פעהיג אויף אַלעס.

ויצא

„יעקב מיין קינד" — האָט די אָרימע מוטער געמורמעלט, וועהרענד טרעהרען האָבען פערשטיקט איהר שטימע — „זוהן מיינער, דו ביזט אין סכנה, אַנטלויף, ראַטעווע דיין לעבען. אַנטלויף, ווי גאָט איז דיר ליעב, צו מיין ברודער לבן אין חרן, און דאָרט וועסטו זיין זיכער!".

שווער, זעהר שווער, איז איהר געווען צו שיידען זיך מיט איהר ליעבלינג, אָבער עס העלפט ניט: די גע־פאַהר איז גרויס און ער מוז אַוועק באַלד, אַזוי שנעל ווי נאָר מעגליך.

נאָך אַ ברכה פון טאַטען און אַ האַרצרייסענדע אומאַרמונג פון דער וויינענדער מאַמע, האָט יעקב אָנ־געפאַנגען צו לערנען די סדרה „ויצא", און דיזע סדרה לערנען מיר נאָך עד היום; און נאָר איין גאָט אין הימעל ווייסט ווען מיר וועלען דאָס ענדיגען.

ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה; ויצא מארץ ישראל וילך בבלה; ויצא מבבל וילך פרסה; ויצא מפרס וילך יונה; ויצא מיון וילך רומאה; ויצא מרומא וילך ספרדה; ויצא מספרד וילך צרפתה, אשכנזה, פולאניא ורוסיא; ויצא מרוסיא ופולניא וילך לארצות הברית באמעריקא...

און יעקב איז אַרויסגעגאַנגען פון באר שבע און איז גע־גאַנגען קיין חרן; און ער איז אַרויס פון ארץ ישראל און איז אַוועק נאָך בבל; און פון בבל איז ער געגאַנגען נאָך פרס, און

פון פרס — נאך גריכענלאנד ; און פון גריכענלאנד האט ער זיך אוועקגעשלעפט אין רוים, און פון רוים האט ער אויסגע־וואנדערט נאך שפאניען, און ער איז ארויס פון שפאניען און האט זיך אוועקגעשלעפט אין פראנקרייך, דייטשלאנד, פוילען, רוסלאנד און רומעניען, און פון רוסלאנד און פוילען האט ער אויסגעוואנדערט נאך אמעריקא...

וועלען מיר ענדיגען מיט דעם די סדרה „ויצא״ ? איז שוין געקומען אַ סוף צו דער אייביגער וואנדע־רונג ?

יעקב'ס גאָט אַליין ווייסט דעם אמת !

עלענד, אָרים און אַליין, אָבגעריסען פון זיינע ליעבע און געטרייע עלטערען, טרויעריג און פול מיט פּחד פיר זיין שרעקליכען „ברודער״, געהט יעקב מיט געשוואָלענע פיס איבער די שרעקליכע מדבריות. זיין שווערער פּאַק דריקט זיינע שוואכע שולטערן ; מיט זיין שטעקען אין האנד בעוועגט ער זיך לאַנגזאַם אין דעם ברענענדיגען זאמד...

אַ שרעקליכע ביינקעניש, אַ היים־וועה דריקט צוזאַמען זיין הארץ, זיין ליעבער מוטער'ס בילד האָט זיך איהם פאָרגעשטעלט פאַר די אויגען. ער זעהט, ווי זי מאַכט איהם מיט איהרע צארטע הענד זיין נאַכט־לעגער, און איהרע פערוויינטע אויגען קוקען אויף איהם מיט ליעבע און רחמנות ; עס ווערט פינסטער, די זון געהט אונטער, די ערד וויקעלט זיך איין אין אַ

געדיכטען שווארצען שלייער, זיינע אויגען ווערען דונ־
קעל, די פים בויגען זיך אונטער איהם; און ניט־ווי־
לענדיג מוז ער מאַכען זיין נאַכט־לעגער אויף דיזען
אָרט, אין דיזער ווילדעניס! ער נעהמט א שטיין
און לעגט איהם צוקאָפּענס; זיינע מיעדע גליעדער
ציהען ארונטער זיין פערמאַטערטען קערפּער; ער
פאַלט צוזאַמען און ווערט אַנשלאָפען.

ויחלום — און ער טרוימט — יא, דאָס איז אי־
מער, ווען עס איז פינסטער און טרויעריג, דאַן
חלום׳ט זיך חלומות. וואָס זעהט יעקב אין זיין אונ־
רוהיגען טרוים?

„א לייטער שטעהט אויף דער ערד און גרייכט
ביז צום הימעל. גאָט׳ס מלאכים געהען ארויף און
אראָפּ. אויף דעם העכסטען שטאַפּעל פון דיזען
לייטער שטעהט די אַלמעכטיגקייט, גאָט אַליין, און
רעדט צו איהם וועגען זיין צוקונפט און וועגען דעם
שיקזאַל פון זיינע קינדער".

דער חלום האָט געדויערט בלויז איינינע מינוטען,
אָבער דער פּתרון — די בעדייטונג פון יענעם חלום—
דויערט שוין איבער דריי טויזענד יאָהר.

דער חלום און דער פּתרון זיינען א ריכ־
טיגעס און וואהרעס בילד פון יעקב׳ס קינדער, א סימ־
באָל פון זייער מעמד און שיקזאַל, א פּראָגראַם פון

זייער עקזיסטענץ אלס נאציאָן צווישען אנדערע נאַ־ציאָנען. אָט דאָס האָט געזעהען דער דריטער פון די אבות אין זיין חלום!

דער לייטער איז ניט קיין הויז, ניט קיין געביידע; ער האָט ניט קיין פונדאמענט אונטער זיך אין דער ערד, ער איז בלויז מוצב ארצה, ער שטעהט נור פון אויבען מיט זיינע פיס אויף דעם באָדען, ער האָט ניט קיין בעשטימטען אָרט, ער ווערט געטראָגען ווי א ווערק־צייג פון איין פלאַץ צום צווייטען. מען געברויכט איהם ווען מען בויט בנינים, די גרעסטע פאלאצען, די שטארקסטע פעסטונגען, די שעהנסטע הייזער. קיין געביידע קען ניט פעריכט ווערען אָהן דעם לייי־טער. מיט איהם, נור מיט איהם, בויט מען אלעס, מיט איהם שטעלט מען אריין די פענסטער אין די העכסטע טורמס, און מיט איהם בעפוצט מען די שעהנסטע פאלאסטען אינוועניג און אויסוועניג. אפילו דער מאהלער, דער קינסטלער און דעקאָרייטאָר קענען זיך אָהן דעם לייטער ניט בעגעהן.

און מיט דער צייט, ווען די אלע שטארקע און מעכטיגע בנינים ווערען אלט און זיי מוזען ארונטער־גענומען ווערען פון זייער פלאַץ, דאַן איז דער לייטער ווידער דאָ, אָהן איהם ווערט גאָר ניט געטהאָן. דער זעלבער לייטער ווערט געברויכט ביים אויפבויען און ביים צושטערען.

מיט שטאָלץ קען דער לייטער זאָגען צו דעם גרעסטען שעהנסטען פּאַלאַץ:

„איך געדענק נאָך ווען מען האָט דיך געבויט, און יעצט בין איך דאָ ווען מען רייסט דיך ארונטער; איך וועל נאָך זעהען ווי מען וועט אַן אַנדער בנין ארויפשטעלען אויף דיין פּלאַץ, און איך האָף, אַז איך וועל נאָך דערלעבען זעהן ווי מען וועט דיזע געביידע פאַנאַנדערוואַרפען און מ'וועט שטעלען ווידער אַ נייע אויף איהר פּלאַץ. און אַלץ מיט מיר: אָהן דעם לייטער וועט איהר גאָר ניט קענען טהאָן!".

שרעקליך און גרויזאַם איז די ביטערע לאַגע און עקזיסטענץ פון דעם לייטער; מען שעצט איהם נור דאַן, ווען מען בעדאַרף איהם, ווען ער בריינגט נוצען פיר אַנדערע; קוים אָבער איז די נאָבעלע געביידע אוועקגעשטעלט, געענדיגט און דעקאָרירט איבעראַל, וואַרפט מען דעם אָרימען לייטער אוועק אָן אַ זייט, ערגעץ אין אַ ווינקעל, אין אַ פינסטערען ווינקעל, איינזאַם, אַליין; בהמות, הינט און פערשיעדענע שרצים טראַמפּלען איבער איהם און בעשמוצען איהם, ביז עס קומט ווידער די צייט, ווען מען בעדאַרף איהם. דאַן הייבט מען איהם אויף, מען רייניגט איהם אויס און מען טראָגט איהם איבער אויף אַן אַנדער אָרט.

* * *

דער פּתרון צו דעם חלום איז די אידישע נאַציאָן!
דער איד איז ווי דער לייטער, נור מוצב ארצה, ער שטעהט נור בלויז פון אויבען, ער האָט ניט אונטער זיך קיין ריכטיגען פונדאַמענט, קיין בעשטימטען אָרט אויף דעם גאַנצען ערד־באָל; ער איז איבעראַל פול אין אַלע היסטאָרישע צייטען. ער איז געווען און פערבליע־בען ביי דער ענטוויקלונג פון די גרויסע נאַציאָנען און שטעהט אַלס עדות ביי זייער אונטערגאַנג. דער איד איז געווען און געבליעבען דער לייטער אַרום די גע־ביידען: מען ניצט איהם אויס ווען מען ברויכט איהם און נאכהער ווערט ער אַוועקגעשליידערט אָן א זייט, אום צו זיין אַ מרמס לרגלי השור והחמור. מען פער־שפּאַרט איהם אין אַ ווינקעל־תחום המגבל אָדער ווי מען רופט איהם אין רוסיש — „טשערטאַ אָסיעדלאָ־סטי", און דאָרט ליגט ער און פוילט ביז עס קומט אַ צייט, און ער ווערט ווידער געפאָדערט צו ברייגגען נוצען פיר אַנדערע. דאַן לעבט ער ווידער אויף און ברייננגט נאָך אַ מאָל נוצען פיר דער מענשהייט.

אָ! ביי וויפיעל מעכטיגע נאַציאָנען, גרויסע פעל־קער האָט ישראל געדיענט ניט מעהר ווי אַ לייטער צו זייער ענטוויקלונג און אויפבליהונג, און דאַן האָט מען איהם אַוועקגעשליידערט. ביז ער איז ווידער אויפגעהויבען געוואָרען זיך צו בעטהייליגען שוין ביי זייער אונטערגאַנג און פערניכטונג.

„דער איד איז דער טערמאָמעטר פון יעדער

לאנד וואו ער געפינט זיך", האט געזאגט א גרויסער דענקער, „וואס פיר א לאנד, אזעלכע אידען; ווי עס קריסטעלט זיך אזוי אידעלט זיך", און דאס איז דער וואהרער זין פון די בריליאנטענע ווערטער: „ומלאכי אלהים עולים ויורדים בו"! און גאט'ס טהאטען — ווי: ומלאכיו רוחות עושי דברו — געהען ארויף און ארונטער, פונקט ווי דער קוועקזילבער אין טערמא־מעטר.

דער פראבע־שטיין, מאסשטאב, פון ציוויליזא־ציאן פון יעדעס פאלק, איז דער איד!

„סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו והנה ד' נצב עליו!".

דער לייטער טראגט זיך איבער יעצט אהער צו אונז אין אמעריקא. לאמיר האפען, אז אין דיזען פרייען לאנד וועלען מיר ענדיגען די טרויעריגע סדרה „ויצא", און מיר וועלען נאך זוכה זיין צו לערנען די סדרה „וישב", און וואו? —

— ב א ר ץ כ נ ע ן ! ! ! —

וישלח

„וישקהו נקוד עליו, ר׳ ינאי אמר: מלמד שלא בקש לנשקו אלא לנשכו ונעשה צוארו של יעקב כשיש וקהו שניו של אותו רשע, ומה ת״ל ויבכו? זה בכה על צוארו וזה בכה על שניו. — אל תקרא וישקהו אלא וישכהו״.

(ילקוט שמעוני).

אין קרעמעניץ, א קליין שטעדטיל אין וואהלין, איז דורכגעפאהרען דער גובערנאטאר. די אידישע גע־מיינדע האט ארויסגעשיקט דעם רב מיט די ראשי הקהל. דער רב האט געהאלטען די ספר־תורה אין זיי־נע הענד אונטער א חופה. דער חזן מיט משוררים הא־בען געזונגען „ברוך הבא!״, און די גבירים פון שטאדט האבען געהאט די עהרע איבערצוגעבען דעם גובערנא־טאר א זילבערנע טאץ מיט זעהר א שעהנעם טארט, אויף וועלכען עס איז געווען אויפגעשריעבען מיט גאל־דענע בוכשטאבען: „מנחה היא שלוחה לאדוננו״.

דער גובערנאטאר האט געצייגט זיין „גוט־הער־

ציגקייט" און האָט צוגענומען די זילבערנע טאַץ מיט דעם שעהנעם טאָרט — „ויפצר בו ויקח!".

אין גאַליציען, ניט ווייט פון לעמבערג, האָט דורכגערייזט דער קאַטוילישער בישאָף, נאָכדעם ווי ער האָט עמפּפאַנגען אַלע דעלעגאַטען פון די קריסט־ליכע קירכען, האָט ער בעוויעזען אַן „עדעלקייט" און געזאָגט עטליכע ווערטער צו דעם אידישען רב מיט די פּני העיר, צוגענומען ביי זיי די מתנה, וואָס זיי האָבען ספּעציעל פיר איהם געלאָזען מאַכען — אַ גרויסען זילבערנעם בעכער מיט גאָלדענע ווערטער אויסגעקריצט „מנחה היא שלוחה לאדוננו".

דער בישאָף איז זעהר אַ גוטער מענש. און ווי די אידען האָבען געמאַכט דעם אַלטען „ויפצר בו", האָט ער געענטפערט מיט דעם אַלטען און אימער נייעם „ויקח"!

אַזעלכע מינים קאָרעספּאָנדענציעס פלעגען מיר לעזען טאָג־איין טאָג־אויס אין די רוסיש־העברעאישע צייטונגען, וואו די קאָרעספּאָנדענטען זאָגען אָן די גלות־לעזער מיט שמחה, אַז זיי לערנען נאָך עד היום די סדרה „וישלח". זיי טהוען נאָך יעקב'ם שטיקעל אַרבייט גאַנץ ריכטיג מיט דער „מנחה שלוחה" און מיט דעם שטאַרקען „ויפצר בו", אַז עשו מאַכט זיין געזונטען „ויקח", אום מקיים צו זיין די גמרא: „מעשי אבות סימן לבנים!".

עס טרעפט אפילו אויך, אז מען דערגרייכט צו דער מדרגה פון „וישקהו", אבער זעהר וועניג בע־מערקען די פינטעלאך אויף דעם בלוטיגען און גיפ־טיגען היסטארישען „וישקהו". יעדעס פינטעלע איז אנגעגאסען מיט בלוט און טרעהרען, יאמער, קרעכ־צען און ביטערע געשרייען. עס זיינען די פערצווייפעל־טע קולות פון דעם אויטא־דע־פע, פון דער שווארצער מגפה און פון די שרעקליכע קרייץ־ציגע. אונטער יע־דעס פינטעלע ליגט א פינסטערע גזירה אדער א בלוטי־גער פאגראם: — הונדערטער טויזענדער זיינען אויס־געשטארבען פון דיזער שרעקליכער מיתה — מיתת נשיקה.

דיזער געפינטעלטער „וישקהו", דערמאהנט אן אלטען פאבעל:

א הונט האט נאכגעיאגט א האז. דער האז ענט־לויפט, דער הונט נאך איהם. דער הונט חאפט איהם און בייסט איהם איין, דער האז רייסט זיך ארויס מיט א שרעקליכען שמערץ־געשריי, און דער הונט נאך איהם. ער חאפט איהם וויעדער און רייסט אפ פון איהם א שטיק פלייש. א שטראם בלוט פליסט פון דעם ארימען העזעלע; ער לויפט ווייטער, ער בלייבט קראפטלאז, ער פערבלוטעט זיך, פאלט און בלייבט ליגען.

דער הונט בייסט איהם שוין ניט מעהר. רוהיג

און געלאָסען לייגט ער זיך אַרויף אויף דעם האָז מיט אַלע פיער, און לאַנגזאַם לעקט ער דאָס וואַרעמע פליסענדע בלוט. עס זעהט אויס איינפאַך ווי ער קושט איהם.

„אַך, הונד, הונד!" — שרייט אויס דער אָרימער האָז, ליגענדיג אונטער דעם קושענדען בייסער... — „הלא טוב לי נשיכותיך מנשיקותיך!"—עס איז מיר געווען גרינגער צו ליידען דיין בייסען ווי דיין קושען! ווען דו האָסט מיך געביסען האָב איך נאָך געהאַט האָפנונג זיך צו רעטען פון דיר; איך האָב נאָך געהאַט קרעפטען אַרויסצורייסען זיך פון דיינע צייהן און אַנטלויפען. אָבער וועה איז צו מיר יעצט, ווען איך ליג רוהיג אונטער דיר און דו קושט מיך און לעקסט מיך מיט דיין הינטישע צונג. דו לעקסט מיין וואַרעמעם בלוט, וואָס פליסט פון מיר ווי וואַסער"...

יא, אין דער צייט פון פינסטערען מיטעל-אַלטער, אונטער דער אינקוויזיציאָן, זיינען מיר געביסען געוואָרען אונערבארמליך, מיר האָבען אָבער געהאַט האָפנונג צו רעטען זיך. מיר האָבען געקעמפפט פיר אונזער עקזיסטענץ און פיר אַלעם וואָס ביי אונז איז הייליג. מיר האָבען געהאָפט און געשטרעבט צו רעטען זיך. אָבער וועה איז אונז היינט, אין דער נייער צייט, ווען די נשיכות האָבען זיך געביטען אויף נשיקות. פון דער בייסענדער אינקוויזיציאָן, איז גאָר געוואָרען

אַ רוהיגע קושענדע מיססיאָן. היינט איז אונזער לאַגע געפעהרליכער, אונזער בלוט פליסט לאַנגזאַם, מיר ענטלויפען ניט, און דאַצו מאַכען זיי אויף אונז די שרעקליכע אָפּעראַציאָן פון דעם „וישקהו" מיט פינ־טעלאַך, פון וועלכער עס איז געבאָרען געוואָרען די גרויזאַמע קרענק (צייט פון אַסימילאַציאָן), און דאָס קען חלילה ברייגען אויף אונז די מיתת נשיקה.

* * *

„ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר. וירא כי לא יכל לו, ויגע בכף ירכו, ותקע כף ירך יעקב בהאבקו עמו. ויאמר שלחני כי עלה השחר. ויאמר לא אשלחך כי אם ברכתני".

און יעקב איז געבליעבען איינער אַליין אין דער פינסטערער נאַכט. און אַ מאַן האָט זיך מיט איהם גע־ראַנגעלט, ביז עס איז אויפגעגאַנגען דער מאָרגענשטע־רען, און ווי דער מאַן האָט דערזעהען אַז אין גאַנצען בייקומען יעקב׳ן איז פיר איהם אונמעגליך, האָט ער איהם דערלאַנגט אַ „סאָלאַר־פּלעקסוס", דאָס הייסט, פּראָסט אַ גוטען קלאַפּ אין דיך און האָט איהם קער־פּערליך געבראָכען. ער האָט איהם געמאַכט הינקעדיג, ווען זיי האָבען זיך געראַנגעלט (געגרעסעלט). און ער האָט געזאָגט צו יעקב׳ן: „לאָז מיך אָפּ, וואָרום

עס האָט אָנגעפאנגען צו טאָגען, דער מאָרגענשטערען איז אויפגעגאנגען". און יעקב ענטפערט איהם: „ניין, איך וועל דיך ניט אָבלאָזען, ביז דו וועסט מיך בענשען".

פראנקרייך'ס גרויסער פּאָליטישען, דער יודען־פריינד מיראבאָ, האָט גוט פערשטאַנען דאָס רייכע און ערהאבענע בילד. ווען ער האָט געקעמפּפט פיר אידישע רעכטע אין דעם ערשטען פראנצויזישען פּאַרלאַמענט און אייניגע פּאַרלאַמענטס־מיטגליעדער האָבען גע'טענה'ט, אז עס איז גענוג פיר די אידען, וואָס מיר וועלען זיי מעהר ניט פערפאָלגען, אָבער ווי קומען אידען צו האָבען בירגער־רעכטע? האָט מיראַבאָ זיי געענטפערט מיט א דונערענדע שטימע:

„פראנצויזען, ווען עס איז געווען די פינסטערע נאכט, האָט איהר יעקב'ס קינדער בעקעמפּפט; איהר האָט זיי ווי דער בייזער מלאך אין לבן'ס צייט געגעבען אזעלכע קלעפּ, אז איהר האָט זיי קערפּערליך געבראָכען. און יעצט, ווען עס האָט אָנגעהויבען צו טאָגען, דער מאָרגענשטערען פון דער ליבּ־טיגער פרייהייט איז אויפגעגאנגען, שרייט איהר אויך ווי יענער בייזער מלאך, אז זיי, יעקב'ס קינדער, זאָלען אייך אָבלאָזען, ווייל איהר וועט זיי שוין מעהר ניט שלאָגען. זיי האַלטען אייך אָבער פעסט און זיי זאָגען: „ניין, פראנצויזען, מיר לאָזען אייך ניט אָפּ, מיר האָ־

בען געגוג געליטען אין דעם גאנצען מיטעל־אלטער, יעצט ווילען מיר, אז איהר זאלט אונז זעגנען מיט גלייכע בירגער־רעכטע". און מיראבאו'ס ווערטער האבען געווירקט, — אידען האבען אין פראנקרייך גע־קראגען גלייכע רעכטע מיט אלע מענשען צוגלייך.

* * *

„קום, מיין ברודער, מיט מיר, קום לאמיר געהן צוזאמען!".

ויאמר: „נסעה ואלכה נא לנגדך!" — האט גע־זאגט עשו צו יעקב'ן נאך דעם וישקהו. איינפאך, ער האט איהם ניט געוואלט אבלאזען, עס האבען איהם זעהר גוט געשמעקט די געפינטעלטע נשיקות.

יעקב אבער פיהלט די געפאהר און ענטפערט:

„אדוני יודע, כי הילדים רכים... ודפקום יום אחד ומתו... יעבר נא אדני לפני עבדו ואני אתנהלה לאטי, לרגל המלאכה אשר לפני ולרגל הילדים..."

„ניין, ברודער, איך קען מיינע קינדער ניט לאזען געהן צוזאמען מיט דיר. אין איין טאג קענען זיי אלע גייסטיג אויסשטארבען פון דיינע נשיקות, געה דו פאראויס, פאר מיר, און איך וועל מיר געהן לאנגזאם, לאנגזאם, ווי עס פאדערט פון מיר מיין מאראלישע ארבייט, און צום וואויל און בעסטען פיר דעם גייסט פון מיינע קינדער".

אַט אַזוי האָבען זיך די ברידער צושיידט יעדער אין זיין וועג: עשו נאָך שעיר, און יעקב נאָך כנען.

יעקב האָט זיך גאַנץ רוהיג געקויפט אַ שטיקעל לאַנד. ער האָט זיך אויסגעבויט אַ הויז, וואָס איז געוואָרען דער פונדאַמענט פון דעם גרויסען און אונשטערבליכען פאָלק ישראל.

מיר מוזען נאָכפאָלגען אונזער פאָטער׳ס טריט, ווען דער וישקהו גרייפט אונז שטאַרק אָן, מוזען מיר געהן לרגל המלאכה ולרגל הילדים, צוליעב אונזער מאָראַלישע אַרבייט און צוליעב אונזערע קינדער — שטרעבען צו געהן אין אונזער אַלטען פאַטערלאַנד, רוהיג קויפען לאַנד, בילדען הייזער, בעשאַפען אַ אידישע קולטור, פערשטאַרקען דעם גייסט פון אונזערע נביאים, אוועקשטעלען דעם פונדאַמענט פון הומאַניטעט אויף די פּרינציפּען פון תורת משה און אויסבילדען דעם גייסטיגען מזבח מיט דעם אַלטען נאָמען, ווי אונזער פאָטער יעקב האָט איהם גערופען:

ויצב שם מזבח ויקרא לו: „אל אלהי ישראל״!

וישב

וישב יעקב: בקש יעקב לישב בשלוה וקפץ
עליו רוגזו של יוסף.

„כל מה שאירע ליוסף אירע לציון" (תנחומא)

געלויבט איז גאָט, וואָס מיר האָבען שוין דורכ־געלעבט די טרויעריגע סדרה „ויצא" און די גרויזאַמע סדרה „וישלח". מיר האָבען שוין אָבגעדיענט איבער צוויי צעהנדליג יאָהרען ביי לבן'ען; אנטלאָפען פון דעם „גלען רמאי" און בעגעגענט זיך מיט דעם „רוי־טען מערדער"; גע'פועל'ט מיט דעם „ויפצר בו", ער זאָל מאַכען דעם „ויקח"; איבערגעטראָגען די אָפּע־ראַציאָן פון „וישקהו" מיט אלע פינטעלאַך; געקראָ־גען א גוטען קלאַפּ אין דער גרויסער פינסטערער נאַכט פון דעם בייזען מלאך און פערבליעבען א קאַליקע אויף דעם גאַנצען לעבען — אַלעס, אַלעס שוין איבערגע־לעבט און איבערגעטראָגען מיט אידישער געדולד, ביז מיר האָבען דערלעבט די רוהיגע סדרה „וישב". און וואו איז געשעהן דער „וישב"?— אין אונזער פאַ־

טערלאַנד, אין כנען. דאָ וואָלט דאָך שוין געווען אַ יושר מיר זאָלען אויסרוהען, אויסגלייכען אונזערע צובראָכענע גליעדער, אָבער, ליידער, איז נאָך אונזער מאָס ניט פול: אַ נייער וואָלקען האָט זיך פערשפּרייט איבער אונזער פאָטער ישראל׳ס הימלען און אַ שרעק־ליכער שטורם האָט אויסגעבראָכען ביי איהם אין זיין אייגענער פאַמיליע. און פון וואָס?

פון אַ קלייניגקייט:

— צוליעב אַ זיידענע העמדיל מיט אַ פּאָר חלומות!

צעהן גרויסע און שעהנע ענטוויקעלטע זיהן האָט יעקב געהאַט, אָבער מעהר פון זיי אַלעמען האָט ער ליעב געהאַט דעם עלפטען — דעם בן־זקונים, יוסף׳ן, וואָס זיין פיעל־געליעבטע רחל האָט איהם געשאַנקען. יוסף איז געווען קלוג, פיין און גוט. מיט זיין קלו־גער בענעהמונג האָט ער געוואונען דעם פאָטער׳ס הארץ, ביז ער האָט איהם אויסגעצייכענט פון אַלע זיי־נע ברידער, און האָט פיר איהם געמאַכט אַ ספּעציעל זיידענע העמדעלע.

אַך, דאָס זיידענע העמדעלע! דאָס זיידענע העמ־דעלע איז נאכהער איינגעטונקט געוואָרען אין בלוט. און ווי אַ היסטאָרישע בלוטיגע מגילה איז זי אויסגע־שפּרייט געוואָרען איבער די אידישע הימלען. אויף

איהר איז פערשריעבען די גאנצע אידישע בלוטיגע גע־שיכטע מיט שרעקליכע רויטע טינט, וואס איז געמאכט געווארען פון שנאה, קנאה, פרוד הלבבות און ברודער־קריעג — פון א מאטעריאל, וואס עקזיסטירט נאך עד היום.

אויף דאס בלוטיגע העמדעל לעזען מיר אלע שרעקליכע צייטען פון שנאת־חנם, קריעג און צאנקע־ריי פון אונזער גאנצער געשיכטע. מיר זעהען דארט די קרח'ס, דתן'ס און אבירם'ס פון אלע צייטען, דעם שטאלצען שבט אפרים, מיר זעהען ווי יפתח האט זיי עקזאמינירט מיט'ן ווארט „שבלת" און האט אויס־געקוילעט פערציג טויזענד מאן ביי דעם ירדן; מיר זעהען די בית־שאול און בית־דוד ווי זיי קעמפפען און פערגיסען בלוט; מיר זעהען ווי ירבעם בן נבט האט צוריסען דאס אידישע קעניגרייך און א לאנגע מלחמה האט אויסגעבראכען צווישען יהודה און ישראל; מיר זעהען ישמעאל בן נתניה, ווי ער האט פערלאשען די לעצטע אידישע פונק, ווען ער האט גע'הרג'עט דעם פירשט גדליהו בן אחיקם, און דער גרויסער גרוב, וועל־כע ער האט אנגעפילט מיט חללים פון די אידישע פאטריאטען נאך דעם ערשטען חורבן.

אויף דאס זעלביגע העמדעל לעזען מיר אונזער היסטאריע פון בית שני, — מיט בלוט זיינען פער־שריעבען די נעמען פון טוביה און סנבלט, די גרויסע

שטערער פון נחמיה'ס נאָבעלע טהאט; נאכהער וויי־
טער זעהען מיר די העלעניסטען: יאַזאָן, אלקימוס
און **מענאליאום** מיט דער גאנצער העלעניסטישער
באנדע, אלע זייערע סקאנדאלען און גוואלד־טהאטען.
אלעס, אלעס, זעהען מיר גאנץ דייטליך אויף דער בלו־
טיגער „כתונת־הפסים", וועלכע איז איינגעטונקט אין
גיפט פון „שנאת־חנם" און „פרוד־הלבבות".

אָט שטעהען פאַר אונזערע אויגען די דריי סעק־
טען, נעמליך: די פרושים, צדוקים און די איסיים,
און זייערע צאנקערייען; דער אונגליקליכער קריעג פון
די צוויי חשמונאים־ברידער הורקנוס מיט אריסתובול,
דורך וועלכע דער שווארצער אָדלער פון רוים האָט
פערשפרייט זיינע שווארצע פליגלען אויף יהודה און
האָט איינגעביסען מיט זיין שטארקען שנאָבעל טיעף
אין הארץ די אָרימע טייבעלע און ווארעמעס לעבענס־
בלוט האָט פערפלייצט דאָס זיידענע העמדעלע. מיר
זעהען אַן עקעלהאפטעס בילד, ווי אין דעם יום־טוב
סכות האָט דאָס פאָלק שטעהענדיג אין בית־המקדש
בעוואָרפען מיט זיינע אתרוגים דעם קעניג ינאי, ווייל
ער האָט זיך אויפגעפיהרט לויט די מנהגים פון אַ
„צדוקי".

די דריי סעקטעס האָבען געקעמפפט און בע־
שטריטען איינע די אנדערע גאָר אָהן רחמנות. און די
קלענסטע סעקטע — די שוואכע **פאַנטאַסטישע
איסיים** — האָט עס אונז איבערגעלאָזען די טעאָריע

פון „מלכות השמים", דורך דעם זאַגענאַנטען גאָט־מענש אָדער מענש־גאָט, וועלכער האָט מיט זיין מויל געפּרעדיגט ליעבע און מיט די הענד פערגיסען זיינע נאָכפאָלגער אונזער בלוט יאָהר־איין יאָהר־אויס גאָר אָהן אַן אויפהער.

דאָס זיידענע העמדיל האָט אויך געשפּיעלט אַ גרויסע ראָליע אין דעם חורבן פון דעם בית שני, ווען עס האָבען שטראָמען פון שנאת־חנם און מחלוקות בעדעקט דאָס לאַנד. דאָס זיידענע העמדיל האָט אונז בעגלייט אין גלות און האָט זיך פערשפּרייט בכל ארצות פזורינו; מיר זעהען עס אין דער צייט פון די „ראשי גליות" מיט די נשיאים ביי דעם שרעקליכען אקט ווי ענן מיט שאול האָבען געמאַכט דעם גוואַלד־רים אין אונזער אומה און האָבען בעשאַפען די פערשטיינערטע סעקטע „קראים".

אויף דעם אונשטערבליכען גרויסען אידישען לעהרער און דענקער, דער שיינענדער שטערן, וועלכער בעלייכט שוין כמעט אכט הונדערט יאָהר די אידישע הימלען אין דעם פינסטערען גלות מיט זיין תורה און חכמה, רבינו משה בן מימון (רמב"ם), אויף אויף דעם אידישען העלד האָט דאָס זיידענע העמדיל גיפטיגע טראָפּענס אַרויפגעטריפט: דאָס העליגע פייער האָט זיך צוברענט און האָט געשענדעט דעם „מורה־נבוכים" און נאָך אַנדערע פון זיינע הייליגע ספרים. אַפילו שוין נאָך זיין טויט האָבען זיינע

געגנער איהם ניט געשאָנעוועט און אויף זיין מצבה האָבען זיי אויפגעשריעבען שענדליכע ווערטער, וועלכע זיינען פיר אונז א חרפה עד היום הזה.

צוויי גרויסע מענשען גאונים האָבען מיר געהאט, אוןביידע וואָלטען געווען א ציערונג פאַר אונזער פאָלק — איינער איז געווען א גרויסער תלמודיסט און דערצו א קריטיקער מיט דעם נאָמען ר' יעקב עמדן, און דער אַנדערער נאָך א גרעסערער תלמודיסט און א וועלט חכם ר' יהונתן פרעגער (אייבשיץ), ביידע וואָלטען זעהר פיעל נוצען בריינגען זייער אָרימער נאַציאָן, נור דאָס היסטאָרישע זיידענע העמדיל האָט זיך אַריינגעמישט, און האָט פערפינסטערט זייער לעבען מיט אונזער ליטעראַטור צוזאַמען.

מיט הונדערט יאָהר פריהער האָט דאָס זיידענע העמדיל נאָך מיט מעהר שטאַרקייט זיך פונאַנדערגעלאָזען פון מעזשיבוזש, וואָהלין, ביז מעזעריטש, פוילין, און פון ווילנא, ליטא, ביז לאַדי, וויים־רוסלאַנד, און האָט געאַרבייט מיט אַזאַ פינסטערע קראַפט אין ביידע זייטען, ביז עס זיינען געבאָרען געוואָרען די שטאַרקסטע געגנער אויף ישראל'ס לאַגער: די „חסידים" און „מתנגדים".

אויך אין אונזער צייט, ווען מיר האָבען זוכה־געווען אויפצוהויבען אונזער ציון־פאָהן, אויך ביי דיזער נאָבעלער בעוועגונג האָט זיך דאָס זיידענע העמדיל אַריינגעמישט און האָט אַריינגעדרעהט „אוגאַנדא".

ווייניג איז געווען אזיא און אייראפא האט עס נאך אפריקא ארייגעמישט!

אבער מעהר פון אלע אידען אין אלע גלות-לענ־דער, וואו זיי זיינען צוזעעט און צושפרייט, ליידעט דער גרעסטער טהייל פון אונזער נאציאן אין דעם גרוי־זאמען עמק הבכא, אין דעם שרעקליכען יאמער־טהאל וואס רופט זיך „רוסלאנד". וואוהין דער שיקזאל האט ארייגעווארפען איבער זעקס מיליאן יעקב'ם קינדער. די בעסטע און די פעהיגסטע פון זיי צוגעהען אין טרע־רען און באדען זיך אין טייכען בלוט, וואס זייערע ווילדע שונאים, די חיות אין מענשען־געשטאלט, די פערפלוכטע קאצאפעס און חוליגאנעם פערגיסען טאג־טעגליך.

און אום דאס אומגליק צו פערגרעסערען האט זיך דאס אלטע, פיער טויזענד יאהריגע „רויט־בלוטיגע העמדיל" צובושעוועט איבער דעם גאנצען אידישען לאגער און האט ווידער מיט איהר טייפלישען קראפט פון „שנאת־חנם" און „פרוד הלבבות" דאס פאלק אין שטיקער צוריסען: אבגעריסען ברידער פון ברידער, קינדער פון עלטערען, און די שרעקליכע גוואלד־ריסען האט מען נאך מיט'ן נאמען „בונד" געקרוינט, בעפוצט מיט אזא קלינגענדען און פאלשען נאמען.

אונטער דיזען נאמען האט זיך די „כתנת הפסים", דאס רויטע העמדיל פונאנדערגעלאזען און גע־מאכט חרבות, געבראכט צרות, קריעג, צאנקערייען,

בלוט־פערגיסונג, קנאה, שנאה, נקמה, אכזריות, רוי־
בעריי און מאָרד אין אַלע שטעדט און שטעדטלאַך וואו
די שארית ישראל פון די חוליגאַנישע הענד וואָלטען
נאָך פיעלייכט קאָנען ווי עס איז דערהאַלטען זיך און
פריי אטהעמען.

די „כתנת הפסים" מיט איהר „פרוד הלבבות"
האָט פערגיפטעט אונזער יוגענד, פערקריפּעלט זייער
גייסט, געמאַכט טעמפּ די געפיהלען און פערטומעלט
זייערע מוחות אַזוי, אַז די העלדען וואָס וואָלטען מיט
זייער מאַקאַבייערישען גייסט געקאָנט עטוואָס אויפ־
טהאָן פיר זייער אָרעמע נאַציאָן, געהען גאָר אַוועק
אין פרעמדע לאַגערען, און פון גרויס היץ טהוען זיי
די אַרבייט פון „דאָן קיכאָט" — אַרבייט, וואָס
ברייננגט קיינע נוצען פיר קיינעם, נור בלויז שאַדען
זייער אייגענעם פאָלק.

פון גרויס היץ קריכען זיי דורך „פעסער קרויט",
אָפּפערען זייער לעבען פיר „קאַפּוסטע" אָנשטאָט דעם,
וואָס זיי וואָלטען געקאָנט פיעל נוצען ברייננגען פיר
דאָס לאַנד, וואו ציטראָנען און „אתרוגים" וואַקסען...

אָ! דו זיידענע העמדיל! דו כתנת פסים! ווען
וועסט דו שוין אויפהערען צו פּלאַגען דעם אָרימען
ישראל ? ! — — —

מקץ

הנרות הללו.

(אַן אַבהאַנדלונג לכבוד חנוכה)

„הנרות הללו קדש הם, ואין לנו רשות להשתמש בהם!".

הנרות הללו — דיעזע קליינע ליכטעלאַך זיינען אָנגעצונדען געוואָרען מיט צוויי טויזענד צוויי־און־זיעבעציג יאָהר צוריק, ווען אונזערע עלטערען זיינען נאָך געזעסען אין זייער לאַנד; די גרויסע אונשטערב־ליכע העלדען, די „מכבים", האָבען זיי צום ערשטען מאָל אָנגעצונדען אין בית־המקדש, און זיי לייכטען נאָך עד היום אין אונזערע אַלטע גלות־לענדער.

דיעזע קליינע ליכטעלאַך דערצעהלען אונז גרויסע געשיכטעס, אַלטע פאַקטען פון דער אַלטער נאַציאָן, וועלכע צינדט אָן די ליכטעלאַך אין איהרע חושך'דיגע צייטען אין אַלע פינסטערע לענדער, וואוהין דאָס שיק־

זאָל האָט זי פערטראָגען; דיזע קליינע ליכטעלאַך ערוועקען אין אונז דעם גרויסען נאַציאָנאַלען שטאָלץ פון די אַלטע אַלטע צייטען, ווען אונזער נאַציאָן איז געווען דאָס גרויסע ליכט פיר דער גאַנצער וועלט.

א שרעקליכע און גרויזאַמע צייט איז געווען פיר דעם לאַנד יהודה, ווען דער צורר אַנטיוכוס עפּיפאַנוס האָט דאָרט געהערשט. אין אַ ים בלוט פון אונשולדיגע מענער, פרויען און קינדער איז דיעזע פעריאָדע איינגעטונקט. דער ערשטער קרבן איז געווען חוניו כהן גדול. זיין ברודער ישוע, אָדער מיט זיין גריכישען נאָמען „יאָזאָן", וועלכער איז געווען דער אָנפיהרער פון דער העלעניסטען־סעקטע, וואָס האָט געזוכט איינצופיהרען די גריכישע קולטור אין ארץ ישראל, די טעמפּעל פון אָלימפּוס אויף דעם הר־הבית און די דעמאָראַליזאַציאָן פון די אַלטע גריעכען אין ירושלים. דיזער פייערדיגער העלעניסט, יאזאן, האָט געקויפט די כהונה־גדולה פיר אַ גרויסע סומע געלד ביי דעם צורר אַנטיוכוס.

יאזאן'ס נאָכפאָלגער, מענעלאוס, האָט נאָך פיעל ערגער געהאַנדעלט: ער האָט גע'פועל'ט ביי דעם רשע אַנטיוכוס ער זאָל פערניכטען דאָס גאַנצע יודענטהום, אויף אַן אונערבאַרעמליכען אופן. ער האָט אַרויסגעגעבען אַ גזרה, אַז די אידען טאָרען ניט אָפּהיטען זייער שבת, אַז זיי מוזען עסען טרפות און דאַרפען ניט מל־

זיין זייערע קינדער. די אידען, וואס וועלען ניט פאל־
גען, וועלען בעשטראפט ווערען מיט טויט!

די העלעניסטען האבען אויסגעקליבען א גרויסען פלאץ ארום בית־המקדש, האבען דארט אויפגעבויט א גרויסע געביידע, וואו אידישע קינדער, יונגע לייט און מיידלאך, זאלען אין אדם און חוה'ס קאסטיו־מען טאנצען דעם „באקכוס" (אלהי השכרות). די יונגע לייט האבען זיך געמוזט מאכען א שענדליכע אפעראציאן אויף זייער לייב, אום מען זאל ניט דער־קענען אז זיי שטאמען פון אידען.

דאס פאלק איז געווען שרעקליך אויפגעבראכט, אלטע לייט מיט ווארעמע אידישע הערצער פלעגען זי־צען אין זייערע הייזער און וויינען, אבער טהאן האבען זיי גאר ניט געקענט, ווייל די מאכט פון אנטיוכוס האט בעשיצט די העלעניסטען.

אנטיוכוס מיט מענעלאוס זיינען נאך פיעל ווײ־טער געגאנגען: זיי האבען אויסגעבויט מזבחות אין אלע שטעדט און שטעדטלאך, אויף וועלכע זיי האבען מקריב געווען חזירים. דאס פלייש האט מען מיט געוואלד געגעבען אידען צו עסען. מיט דעם שמוציגען בלוט האבען זיי דעם קדשי־קדשים בע־שפריצט און מטמא־געווען די ספרי־תורות!

מקץ

אין א קליין שטעדטעלע, ניט ווייט פון ירושלים, „מודעית", אדער „מאדין", האט געוואהנט דער אל־טער מתתיהו החשמונאי מיט זיינע פינף זיהן: יוחנן, שמעון, יהודה, אלעזר און יונתן, דיעזע היילינע פא־מיליע האט גערעטעט יהודה און אנגעצונדען די ער־שטע „חנוכה־ליכטלאך".

אין דיעזער אומגליקליכער צייט, ווען די ווילדע העלענער האבען געטראמפעלט אויף ישראל'ס היילינ־טהום מיט די פיס און פערגאסען אידיש בלוט ווי וואסער, איז דער אלטער פאטער פון די מאקאבעיער מיט זיינע זיהן געזעסען אין זייער קליין שטעדטיל און געטראכט וואס צו טאהן פיר זייער נאציאן. די חשמונאים זיינען געווען געבארענע העלדען, אין זיי האט געפלאסען דאס בלוט פון די אמאליגע אידישע גבורים. קענען זיי שווייגען, זיצען רוהיג און זעהן ווי מען פערניכטעט זייער פאלק, ווי מען לעשט אויס דעם לעצטען פונק פון זייער היילינער נאציאן?

„וועה!" האט דער אלטער מתתיהו געקלאגט,— „וואס איך האב דערלעבט אויף מיינע אלטע יאהרען! דער בית־המקדש איז טמא געווארען, אונזער היילינ־טהום צוטראטען, דאס לאנד א בארג אש, גאט אין הימעל, נעהם אוועק מיין נשמה און בעפריי מיך פון אזא לעבען!".

ווי דער אלטער איד איז געזעסען און געטרויערט איז אריינגעקומען איינער פון זיינע שכנים און דער־

צעהלט, אז צו זיי אין שטעדטיל מודעית איז געקומען איינער פון אנטיוכס׳עס בעאמטע, אפאלעאוס איז גע־ווען זיין נאמען, און ער מיט זיינע בלוט־דורשטיגע סאלדאטען האבען אויפגעבויט אן אלטאר צו דעם גרי־כישען גאט „יופיטער" און ווילען מקריב־זיין א קרבן פון א חזיר און צווינגען די אידען צו עסען חזיר־פלייש.

ווי צוויי פלאמען פייער האבען זיך אנגעצונדען דעם אלטען׳ס אויגען. מיט דעם מוטה פון א לייב, האט ער זיך געווענדעט צו זיינע פינף זיהן און גע־זאגט בזה הלשון: — „יעצט, קינדער, איז געקומען די צייט מיר זאלען מעהר ניט שווייגען. אונזער פאטער־לאנד רופט אונז, קומט, בני מתתיהו, לאמיר געהן!".

מיט דער שנעלקייט פון א בליטץ זיינען אלע ערשיענען אויף דעם פלאץ, וואו דער העלעניסטישער שיקוץ משומם איז אוועקגעשטעלט געווארען.

איינער פון די אידישע העלעניסטען איז געשטא־נען ביי דעם אלטאר און געהאלטען אין מקריב־זיין א חזיר פיר א קרבן.

ווי א רוישענדער ים האט אויפגעקאכט דאס בלוט אין די אדערען פון דעם אלטען מתתיהו און ווי א צו־רייצטער טיגער האט ער זיך אווארף געטאהן אויף דעם פערברעכער, און מיט א שארף מעסער האט ער דורכגעבויערט זיין ברוסט. דאן האט ער אויסגע־

שריען: „מות בן בליעל!" — שטארב, דו ניעדער־טרעכטיגער מענש! — און נעבען חזיר איז געבליעבען ליעגען דער טויטער געטצענדיענער.

דאָס איז געווען דער ערשטער סיגנאל פיר א קאמפף פון בעפרייאונג. און נאָך איידער אפּאָלעאוס האָט צייט געהאט זיך ארומצוזעהען וואָס עס האָט פּאַסירט, האָבען איהם גלייך די פינף העלדישע זיהן פון דעם זקן בעפאלען און צוזאמען מיט זיינע סאָלדאטען איז אפּאָלעאוס אומגעבראכט געוואָרען. דער אַלטאַר איז פערניכטעט געוואָרען און דעם אָבגאָט יופּיטער האָבען זיי צוהאקט אויף שטיקער.

באלד האָבען זיך אונטער דער פאָהן פון די מאַקאַבעער, אויף וועלכע עס האָבען געפלאַטערט די ווער־טער „מי כמכה באלים יהוה", צוזאמענגעקליעבען ארום מתתיהו'ן און זיינע בראווע זיהן אלע אידישע העלדען פון אלע שטעדטלאך ארום. דער אלטער פעלד־מארשאל האָט מתיר געווען צו שלאָגען דעם שונא זאָגאר אום שבת. ווי דורך אַן עלעקטרישען שטראָם האָט דאָס גאנצע פאָלק ערוואכט און אלע קרעפטיגע פּאטריאָטען האָבען זיך איינגעשלאָסען אין דעם לאַגער פון די מכבים.

דער אלטער מתתיהו האָט אָבער געשפּירט, אז

זיינע קרעפטען ענדיגען זיך, זיינע טעג זיינען גע־צעהלטע. ער האָט צוזאַמענגערופען זיינע קינ־דער אַרום זיין בעט און האָט זיי אַלעמען בעשוואָרען מיט דיעזע ווערטער:

„קינדער מיינע! איהר זעהט אַז מיין סוף איז נאָהענט. גאָט פערלאַנגט מיך צו זיך. דאָ איז געמאַכט געוואָרען בלויז דער אָנפאַנג פון אונזער הייליגער אַר־בייט. דאָס פאָלק וואַרט אויף אונזער הילף. דאָס לאַנד איז נאָך אין דעם שונא'ס הענד, דער בית־המקדש איז נאָך בעשמוצט. אונזערע שוועסטער און ברידער זיי־נען אין געפאַהר. איך באַשווער אייך ביי גאָט, דעם אל חי, איהר זאָלט פאָרטזעצען דעם הייליגען קאַמפף. איהר זאָלט זיך מקריב־זיין פיר אונזער הייליגטהום. שמעון, מיין זוהן, דו וועסט זיין דער ראַטהגעבער און וועג־ווייזער מיט דיין חכמה, און יהוז וועט זיין איי־ער פיהרער, אייער פעלד־מאַרשאַל... — שווערט, קינדער!".

אַלע פינף העלדען האָבען אויפגעהויבען זייערע הענד און האָבען געשוואָרען צו פיהרען די הייליגע מלחמה ביז דעם לעצטען טראָפּען בלוט.

דאַן איז דער אַלטער מתתיהו איינגעשלאָפען אויף אייביג צופריעדען און רוהיג. זיינע קינדער האָבען גע־קעמפפט ווי די לייבען. זיי האָבען פערטריעבען פון דער הייליגער שטאָדט דעם שונא צוזאַמען מיט די הע־

לעניסטען; זיי האָבען אויסגערייניגט דעם בית־המקדש און כ"ה כסלו, פינף־און־צוואַנציג טאָג אין כסלו, האָבען זיי געמאַכט דעם חנוכת הבית און זיי האָבען אוועקגעשטעלט דאָס לאַנד, דאָס פאָלק און די רעליגיאָן צוזאַמען אויף אַ געזונדען פונדאַמענט. און יהודה האָט וויעדער אויפגעבליהט ווי אין די גוטע אַלטע צייטען.

דיזער זיעג איז ניט געווען קיין געוועהנליכער פון איין נאַציאָן געגען דער צווייטער, נור דאָס איז געווען אַ הייליגער זיעג פון וואהרהייט געגען בעטרוג, פון ליכט געגען פינסטערנים, פון מאָראַל און ריינליכ־קייט געגען דעמאָראַליזאַציאָן און שמוץ, פון יודענ־טהום געגען העלעניזמוס, פון תורת אלהים אויף'ן באַרג סיני געגען דעם געצענדיענסט פון אָלימפּוס — עס איז געווען דער זיעג פון דעם גייסט געגען דעם גראָבען חומר, פון לעבען געגען טויט!

דיזע קליינע ליכטעלאַך ברענען נאָך היינט אויף מיט אַ הייליגען פייערעל איבער דעם גאַנצען ערד־באָל, וואו די אייניקלאַך פון די מאַקאַבעער זיינען צוזעעט און צושפּרייט. דיזער יום־טוב פון חנוכה האָט בעדאַרפט זיין אַ וועלט־יום־טוב פיר

אלע נאציאָנען, ווייל ווען ניט די מכבים מיט זייערע העלדענטהאטען, וואָלטען די גריכען פערשפרייט זייער געטצענדיענסט איבער דער גאַנצער וועלט און אַלע נאציאָנען וואָלטען נאָך עד היום געטאַנצט מיט זייערע געטער ארום דעם אָלימפּוס, און עס וואָלט פון זיי קיין זכר ושארית ניט געבליעבען, פּונקט ווי עס האָט פּאסירט מיט אַלע אַלטע און פערדאָרבענע פעלקער. אשור, בבל און מצרים זיינען דער בעסטערביישפּיעל.

הנרות הללו קדש הם ואין לנו רשות להשתמש בהם!

דיעזע ליכטעלאך, ליידער, זיינען געבליעבען נור הייליג און מיר האָבען ניט דאָס רעכט צו בענוצען זיך מיט זיי.

דאָס איז אָבער אונזער נאַציאָנאַלער אונגליק, וואָס די ליכטעלאך האָבען ביי אונז א פּנים נור פון הייליגע יאָהר־צייט ליכט: 1) יאָהר־צייט נאָך די מכבים, 2) יאָהר־צייט נאָך דאָס לאַנד, 3) יאָהר־צייט נאָך דעם פאָלק, 4) יאָהר־צייט נאָך דער שפּראך, 5) יאָהר־צייט נאָך דער ליטעראטור, 6) יאָהר־צייט נאָך דעם טעמ־פּעל, 7) יאָהר־צייט נאָך אונזער קולטור, און 8) יאָהר־

צייט נאָך דעם נאַציאָנאַלען שטאָלץ. — אַט דאָס זייַ־
נען די 8 חנוכה־ליכט! זיי זיינען געבליעבען בלויז
אַ טרוקענער מנהג. „ואין לנו רשות להשתמש בהם״—
און מיר קענען זיך ניט בענוצען מיט די העלדענטהאַ־
טען פון די מאַקאַבעיער אין דער צייט וואָס די אַנטיו־
כוס׳עס עקזיסטירען נאָך אין פערשיעדענע לענדער,
און די עהרע פון יהודה ווערט געטראָמפּעלט אונטער
זייערע פיס.

ציוניסטען! עס איז אייער פּפליכט אַנצוצינדען
די אמת׳ע ליכט פון די מכבים אין די אידישע הערצער.
ליכט וועלכע זאָלען ברייננען טהאַטען און מיר זאָלען
קענען זאָגען:

„הנרות הללו קדש קדשים הן ויש לנו רשות
להשתמש בהם״.

ויגש

„אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי
מצרימה!" (בראשית מ"ה ד').

מיט שעהנע, רייכע און לעבהאפטע פארבען האט אונזער תורה געשילדערט דאס לעבען פון אונזערע אבות, ווי אייביגע מאנומענטען פון ווירקליכקייט שטעהען זיי פאר אונזערע אויגען, ווען מיר לעזען זייער לעבענס-געשיכטע: מיר לערנען זייערע כאראקטערע, מיר זעהען זייערע מיט-מענשען, מיר שטודירען זייערע פערהעלטניסע און זייער פאמיליען-לעבען צווישען זייערע פרויען און קינדער, מיר בעמערקען זייערע ליידען און פריידען, זייער נאבעלע און גרויסמוטהיגע טהאטען אין די פערשיעדענע צייטען פון זייער האנדלען און וואנדלען אפילו זייער שוואכקייט ווערט פאר אונז ניט געשוינט. מיט ריינע וואהרהייט שטעלט די תורה אוועק פאר אונזערע אויגען די בילדער און זאגט: „זעהט, קינדער פון אברהם יצחק ויעקב! אט דיעזע גרויסע מענשען זיינען געווען אייערע עלטערען, זיי זיינען אבער נור געווען שטערבליכע מענשען, ניט

קיין מלאכים. לעזט, שטודירט און לערנט זייערע מעלות מיט די חסרונות צוזאמען און פערגעטערט זיי ניט, ווייל מיר האבען נור איין גאט, איין אונפיהלבאַ־רעס וועזען, און דיזער איז עס דער ארכיטעקט פון דער וועלט!".

אלעס, אלעס דערצעהלט אונז די תורה וועגען אונזערע אבות, אפילו וועגען די גרויסע פערברעכענס פון ראובן'ען מיט יהודה'ן. — אלעס, אלעס ווערט געשילדערט עפענטליך און דער הויך פון דער געטלי־כער ואהרהייט שוועבט איבעראל.

אבער, אויב די העלדען פון דער תורה שיינען ווי די ליכטיגע שטערען אין דעם הימעל פון דער אידי־שער געשיכטע, שטראהלט יוסף'ס כאראקטער ווי די פרעכטיגע מארגען־זונן אין א שעהנעם זומערדיגען טאג. מיר זעהען איהם אין גאנצען ווי ער איז געוועזען פון זיין פריהער קינדהייט אן ביז זיין לעצטען אטהעם צוג; מיר לעבען דורך מיט איהם צוזאמען אלע עפאַ־כעס אין זיין לעבען; מיר שפיעלען צוזאמען מיט איהם אויף דער היסטארישער ביהנע די גרויסע אונ־שטערבליכע דראמע פון „מכירת יוסף".

ערשטער אקט.

א שעהנער, קלוגער און ליעבעסווירדיגער אינג־לינג איז געוועזען דער זיעבעצעהן־יאהריגער יוסף ביי

זיין אלטען פאטער יעקב. דער אלטער און ערלער טאטע האט איהם געליעבט מעהרער פון אלע זיינע צעהן דערוואקסענע קינדער. אין זיידענס האט ער איהם בעקליידט. נעבען זיך האט ער איהם געהאלטען, און האט זיך ניט געקענט אנזעטיגען מיט זיין ליעבער און זיסער געשטאלט, וואס האט איהם עראינערט אן זיין גוטע און צארטע מוטער רחל, וועלכע איז גע־שטארבען אין איהר בליהענדער יוגענד.

„געה, יוסף מיין קינד", האט געזאגט דער אלטער יעקב צו איהם, „געה, מיין ליעבלינג, און ווער גע־וואהר וואס מאכען דיינע ברידער מיט די שעפעלאך דארט אין די גרינע לאנקעס".

ווי אן אונשולדיגער מלאך'ל איז ער געקומען בע־גריסען זיינע ברידער אין דעם פאטער'ס נאמען, און האט ניט פערשטאנען אז קנאה און שנאה ברענט אין זייערע הערצער ווי א העלישער פייער.

אבער זיינע ברידער, פערפיהרט פון ווילדען צארן און גיפטיגע קנאה, האבען באלד פון איהם אראבגע־צויגען זיין זיידען העמדעלע, איהם אריינגעווארפען אין א טיעפער גרוב און זיך גאנץ רוהיג אוועק־געזעצט עסען זייער מאהלצייט.

א קאראוואן פון ישמעאלים, שקלאפען־הענדלער, זיינען גראדע אין דעם מאמענט אנגעקומען און שנעל איז דער שרעקליכער פערברעכען געשעהען: די צעהן

דערוואקסענע מענער האָבען יוסף'ן, זייער ברודער און דעם אַלטען פאָטער'ס ליעבלינג, פערקויפט צו די ישמעאלים און האָבען איהם טראַנספּאָרטירט נאָך מצרים.

צווייטער אַקט.

אין תחפנחס, די רעזידענץ פון עגיפּטען (מצרים), אויף דעם גרויסען שקלאַפען־מאַרק זעהען מיר יוסף'ן ליגענדיג צוזאַמען מיט הונדערטע אַנדערע שקלאַפען געבונדען מיט שטריק איינער צום צווייטען. די גרויסע מאַגנאַטען און די קעניגליכע בעאַמטע געהען אַרום און בעטראַכטען די שקלאַפען — וויפיעל יעדער בעזונדער האָט די ווערטה. יוסף מיט זיין הער־ליכער און שעהנער געשטאַלט האָט אַרויסגעשיינט ווי אַ ליכטיגער שטערן צווישען אַלע זיינע אונגליקליכע קאַמעראַדען.

פּוטיפר, פרעה'ס אַדיוטאַנט, האָט איהם גלייך בעמערקט, ער איז איהם שטאַרק געפעלען געוואָרען, האָט גלייך בעצאָהלט פיר איהם דעם פּרייז און האָט איהם אַוועקגעפיהרט אין זיין פּאַלאַץ.

אַ דאַנק זיין גלענצענדער פעהיגקייט, האָט זיך יוסף אין זעהר אַ קורצער צייט ענטוויקעלט, און אַנ־שטאָט אַ שקלאַף האָט איהם פּוטיפר געמאַכט אַלס פערוואַלטער איבער זיין גאַנצען רייכטהום.

דריטער אקט.

אבער זיין גליק איז אין אן אונגליק פערוואנ־דעלט געווארען, זיין שעהנהייט האט איהם געפיהרט אין געפענגניס. זליכה, פוטיפר׳ס פרוי, די אריענטא־לישע מטרונא, האט זיך שטערבליך פערליעבט אין דעם שעהנעם שקלאף, און פיר דיזער „זינד״, וואס א פרוי האט איהם געליעבט און ער איז געבליעבען פעסט ביי זיין מאראלישער ריינקייט, איז ער אריינ־געווארפען געווארען אין א פינסטערעס געפענגניס.

מיר זעהען איהם ווידער אין א שרעקליכער לאגע ליגענדיג אויף א ביסעל שטרוי אין דער געזעלשאפט פון פערברעכער.

אך! מיט וויפיעל האס און פיינדשאפט האט זיך געדארפט אנפילען זיין יונגע ברוסט צו זיינע ברידער, וועלכע האבען אויף איהם געבראכט אזוי פיעל אונ־גליק? אבער וואס זעהען מיר ווייטער?

פיערטער אקט.

א בריליאנט שיינט ארוים זאגאר ווען ער ליעגט אין א שווארצע קויל, יוסף האט אויך אין געפענגניס זיך אויסגעצייכענט איבער אלעמען, און מיט זיין גרא־דען שכל האט ער זיך פערשאפט א גרויסען נאמען אלס חכם און פותר־חלומות. און די השגחה האט איהם ניט פערלאזען.

גראדע אין יענער צייט האָט זיך דעם עגיפּטישען אַריסטאָקראַט פּרעה פאַרגעשטעלט א חלום, און יוסף איז פון געפענגניס ארויסגענומען געוואָרען און איז אריין אין דעם קייזערליכען פּאַלאַץ. פּרעה האָט אין איהם גלייך דערקענט זיינע גרויסע פעהיגקייטען און פון א געפאַנגענעם איז ער געוואָרען א פּרינץ, א שני־למלך. אַנשטאָט דעם אידישען נאָמען „יוסף" האָט איהם פּרעה געגעבען אַן עגיפּטישען און אַן אריסטאָקראַטישען נאָמען: „צפנת פענח". און יוסף איז געוואָרען דערווירקליכער הערשער פון דעם רייכען און מעכטיגען לאַנד מצרים.

די השגחה האָט געפיהרט דערצו, דאָס א הונגער האָט אויסגעבראָכען אין דעם לאַנד כנען. ניט ווי־לענדיג האָט דער אַלטער יעקב געמוזט שיקען זיינע זיהן נאָך עגיפּטען צו בעזאָרגען ברויט פיר דער פאַמי־ליע. זיי זיינען געקומען צו יוסף'ן. ער, דער הערשער, האָט זיי דערקענט. זיי איהם — ניט. זיי זיינען גע־שטאַנען ניעדערגעשלאָגענע און אויסגעהונגערטע און נעקניעט פאַר איהם און געבעטען ברויט צום לעבען.

וואָס וואָלט א געוועהנליכער מענש אויף יוסף'ס פּלאַץ געטהאָן? זיי האָבען איהם אוועקגעריסען פון זיין ליעבען פאָטער, אריינגעוואָרפען אין א גרוב, פער־קויפט פאַר א שקלאַף און פערגיפטעט זיין יונגעס און בליהענדעס לעבען. ראכע, שרעקליכע ראכע, וואָלט ער

נענומען פון אזעלכע ברידער און וואלט מיט זייער בלוט געלאשען די העלישע פלאמען פון זיין בעליידיג־טער עהרע און פון זיין פערוואונדעטע ברוסט.

אבער יוסף, דער וויצע־קעניג פון מצרים, דער נאבעלער זוהן פון דער גוטער רחל, האט גאר אנדערש געהאנדעלט.

ניט האס, ניט פעראכטונג, ניט נקמה האט אבער דאמאלס בעהערשט די עדעלע נשמה פון עגיפטישען וויצע־קעניג און אברהם'ס אייניקעל, זאנדערן מיטלייד פערצייהונג און ברודער־ליעבע האבען אין איהם ער־וואכט און אנגעפילט זיין גאנצע עדעלע הארץ. די טרעהרען האבען אנגעפילט זיינע אויגען און מיט צי־טערענדע ליפען האט ער אויסגעשריען:

„דערקענט איהר מיך ניט? איך בין דאך יוסף, אייער ברודער! — „אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי מצרימה!" — איך בין עס דער זעלבער יוסף, יעקב און רחל'ס זוהן, ניט צפנת פענח!".

און ווען ער האט זיך שוין מיט זיי איבערגעבעטען און געצייגט אלע מעגליכע פריינדליכקייטען און זיי אויסגעשטאטעט מיט אלעם גוטען פיר זייערע הונגע־רענדע פאמיליען, האט ער זיי בעגלייט און געזאגט: „ברידערלאך, „אל תרגזו בדרך!", איהר זאלט געהן רוהיג צו אונזער אלטען פאטער און ברייננען איהם צו

מיר. איהר זאָלט קיין עגמת־נפש ניט האָבען, וואָס איהר האָט מיך שלעכט בעהאַנדעלט, ווייל דאָס איז געווען גאָט'ס ווילען, און מיר, פּראָסטע מענשעלאַך, דאַרפען זיך ניט מישען אין זיינע געהיימניספאָלע דרכים".

דאָס איז אַ פאָלקאָמענער כאַראַקטער פון אַן „אדם העליון" אַן „איבערמענש". — און ווען מיר אידען זאָלען נאָר האָבען דעם איין טיפּ אין אונזער געשיכטע קענען מיר מיט רעכט רופען זיך מיט דעם נאָמען „עם הנבחר" — אויסגעוועהלטע נאַציאָן.

זאָל דיזער כאַראַקטער זיין אַ מוסטער, אַ פאָר־בילד, פיר אונזערע היינטיגע „צפנת־פענח'ס", וועלכע דער שיקזאַל הויבט־אויף אויף אַ העכערע שטופע אין לעבען און אין געזעלשאַפט; העכער פון זייערע ניע־דערגעשלאָגענע ברידער, און קריגען אַנדערע נעמען אין דער גרויסער וועלט, דורך זייער קענטניס און רייכ־טהום, — זאָלען אונזערע געלעהרטע, אונזערע מיליאָ־נערען, דיזע אַלע הערען „צפנת־פענח'ס", וועלכע שעהמען זיך מיט זייער אידישער אָבשטאַמונג, לערנען פון יוסף דעם פּרינץ, פון דעם וויצע־קעניג, און אויס־שרייען צו זייערע אָרימע ברידער: „אני יוסף אחיכם!".

יוסף! דו זאָלסט זיין דער שפּיעגעל, דאָס בילד

און דער מוסטער, נאָך וועלכען אונזערע מעכטיגע, אונזערע שטארקע און אונזערע גרויסע מענער זאָלען זיך ריכטען.

אמת, פיעלע ברידער האָבען ניט געהאנדעלט גוט געגען זייערע אייגענע בלוט און פלייש; פיעלע האָבען פערבראָכען געגען יושר, מענשהייט און די הייליגע פרינציפּען פון אונזער הייליגער רעליגיאָן, אָבער אונזער העכסטע מדה דאַרף אימער זיין ניט אָבצושטויסען, ניט צו טראָגען קיין האַס און ראכע, זאָנדערן האַנדלען ווי יוסף און זאָגען:

„פערגעסט, ברידערלאַך, אָן דעם, וואָס עס איז געוועזן. קומט אהער צו מיר, דאָ האָט איהר אַ ווארעמע ברוסט, וואָס קלאַפּט מיט ריינער ברודער־ליעבע! — קומט אהער, זייט מיינע ווילקאָמענע געסט, און דאָן ברייננגט אויף דעם טאַטען אהער — דעם טאַטען, און לאָמיר זיין אַלע צוזאַמען, ווייל — אני יוסף אחיכם!״

ויחי

„וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש
אפרים והוא הצעיר ואת שמאלו על ראש
מנשה, שכל את ידיו, כי מנשה הבכור".

און דער ווינטער שטעהט ניט אויף איין אָרט. ער שוועבט אַלץ ווייטער און ווייטער, און מיט איהם צוזאַמען געהען אויף די שעהנע אינטערעסאַנטע ווינטערדיגע סדרות, און אַט האַלטען מיר שוין ביי דער סדרה „ויחי".

אַלע סדרות צוזאַמען שטעלען פאָר אַ הערליכע געטליכע דראַמאַ פול מיט הייליגע שעהנע בילדער איבערהויפּט פונ'ם לעבען פון יעקב'ן מיט זיינע קינדער, די „שנים עשר שבטי יה". נור העכער פון זיי אַלע איז די סדרה „ויחי", וועלכע ענטהאַלט דעם לעצטען אַקט פון דער ערהאַבענער דראַמאַ: דער אַקט, וועלכער ציינט אונז צום ערשטען מאָל די געטליכע פּאָעזיע פון יעקב'ס ברכה צו זיינע קינדער איידער ער שליסט זיינע אויגען אויף אייביג. אַלע סדרות זיינען נור איין ריינע פּראָזא, וועהרענד די לעצטע פון דעם ספר בראשית

איז כולל אין זיך דאָס גלענצענדע מייסטער־שטיק פון דעם דריטען פאַטריאַרך, — דעם „הקבצו ושמעו בני יעקב!" דיזע פּאָעמא האָט דער גרייז געשפּראָכען אויף זיין שטערבע־בעט איידער ער האָט אויסגעהויכט זיין היילינע נשמה.

כל־זמן איך וועל לעבען וועל איך ניט פערגעסען דעם איינדרוק וואָס די פּרשה האָט אויף מיר געמאַכט, ווען איך בין נאָך געווען אַ קליין קינד. גאָר מיט אַן אַנדער שטימע האָט מיין „רבי" געלערנט מיט אונז די סדרה; עפּעס דער גאַנצער חדר האָט גאָר אַנדערש אויסגעזעהען. אַ היילינע און ערהאַבענע בעגייסטערונג האָבען מיר בעמערקט אויף דעם רבי'ס געזיכט, ווען ער האָט אָנגעפאַנגען צו זאָגען גאָר מיט אַ נייעם נגון דעם „האספו ואגידה לכם את אשר יקרה אתכם באחרית הימים!" — „קומט אהער, קינדער, איך וועל אייך זאָגען עטוואָס וואָס עס וועט מיט אייך געשעהן גאָר אין די לעצטע דורות, אין די שפּעטערע צייטען!".

און דעם רבי'ס נגון איז געווען אזוי געשמאַק, אַ מחיה! עס איז צוגאַנגען איבער אונזערע יונגע הערצעלאַך, אַז טרעהרעלאַך האָבען זיך בעוויזען ביי אונז אַלעמען אין די קליינע אויגעלאַך; מיר האָבען ניט געוואוסט דעם אונטערשיעד פון פּראָזא ביז פּאָעזיע,

נור מיר האָבען געפיהלט אז אלע מעשיות אין אלע סדרות זיינען געווען גוטע, שעהנע און אנציהענדע פיר אונזערע הערצער, אָבער דאָ איז עטוואָס בעזאָנדערס, עטוואָס שטאַרקערעס ווי געוועהנליך, יעדעס וואָרט איז פול מיט רוח הקדש. יעדעס וואָרט רייסט די נשמה מיט דער פולער קראַפט און מאַכט פון דעם הייליגען צויבער; יעדעס וואָרט געהט ארויס אזוי שטאַרק ווי פון גאָט אליין; עס קריכט אריין טיעף, טיעף אין הארצען און נעהמט אָן ביי דער נשמה; מויל און אויערען האָבען מיר געעפענט און געשלונגען מיט חשק יעדע זילבע פון דעם רבי'ס מויל.

און דאָס בילד — ווי הייליג דאָס איז! פאַר אונזערע אויגען איז עס געשטאַנען ווי אַ לעבעדיגע קאַרטינע.

אָט זעהען מיר ווי דער אלטער קראַנקער פאָטער ליעגט אויף זיין בעט, זיינע הענד טרייסלען זיך, די אויגען האלב אויסגעלאָשען, ער האַלט ביים שטאַרבען. יעקב אבינו וועט שוין מעהר ניט לעבען. נאָך אַ ביסעל און ער וועט זיך אָבשיידען פון אונז אויף אייביג. מיר פיהלען ווי מיר זעלבסט דאַרפען זיך געזעגענען מיט אונזער גוטען אלטען בעקאַנטען, מיט וועלכען מיר האָבען צוזאַמען געלעבט אַ היבשע צייט, וועלכען מיר האָבען געעהרט און געשעצט און געליעבט.

מיר דערמאָהנען זיך נאָך וועגען איהם, ווען ער איז

געוועז אַ קרעפטיגער יונגער מענש, ווי ער האָט גע־קעמפפט אין דער פינסטערער נאַכט מיט דעם בייזען מלאך; מיר הערען נאָך זיין שטימע ווי ער ארגומענ־טירט מיט זיין אָנקעל לבן הארמי; מיר הערען נאָך זיין געוויין און יאָמערליכען געשריי, ווען זיינע קינ־דער ברייננען איהם די פינסטערע בשורה, אַז זיין ליע־בער מוזיניקעל יוסף׳קע איז צוריסען געוואָרען פון אַ ווילדע בעסטיע; מיר זעהען נאָך זיין שמחה, ווען מען האָט איהם אָנגעזאָגט, אַז זיין ליעבער זוהן לעבט און רעגיערט דאָס לאַנד מצרים.

און פּלוצלונג פאַלט ארונטער דער פאָרהאַנג און אַן ענדע צו אַלעם!

יעקב דער העלד, וואָס האָט בעקעמפפט אַלעם אין זיין לעבען, ליגט יעצט קראַפטלאָז, אָהנמעכטיג קראַנק און שלאַף, האַלט ביים שטאַרבען...

נעבען בעט שטעהט זיין ליעבלינג, יוסף זיין זוהן, מיט זיינע צוויי אייניקלאך — יוסף׳ס זיהן אפרים און מנשה; יוסף האָט זיי צושטעלט אין אָרדנונג לויט זייערע יאָהרען: מנשה׳ן ביי יעקב׳ס רעכטע האַנד, ווייל ער איז דער עלטערער, און אפרים׳ען ביי זיין לינקער האַנד. דער אַלטער פּאַטריאַרך האָט זיי געלאָ־זען שטעהן אויף זייערע ערטער, נור ער האָט זיינע הענד איבערגעלייגט איינע איבער די אַנדערע אַזוי, אַז עס איז אויסגעקומען זיין רעכטע האַנד אויף אפרים׳ען און זיין לינקע האַנד אויף מנשה׳ן.

יוסף, דענקענדיג אז זיין עלטער פאטער האט געמאכט א טעות, האט בעמערקט מיט א פאר ווערטער אז מנשה איז דער בכור, און דערביי געוואלט איבער־לייגען זיין פאטער'ס הענד.

אבער יעקב האט געענטפערט: „ניין, מיין קינד, איך וויים אז ער איז דער עלטערער. ער וועט זיין גרויס, אבער דער אינגערער וועט איהם איבערשטיי־גען אין זיין גרויסקייט!".

ווארום האט יעקב איבערגעלייגט זיינע הענד? מיט וואס האט אפרים ביי איהם מעהר נושא־חן גע־ווען פון מנשה'ן?

ווען מיר זאלען גוט בעטראכטען די געשיכטע, דאן וועלען מיר געפינען אז די נעמען זייערע — „אפרים" און „מנשה" — שפיעלען דא א הויפט־ראליע.

יעקב האט מיט דעם אויסגעדריקט א פראטעסט געגען דעם נאמען „מנשה" און סימפאטיע צו דעם נאמען „אפרים".

מיר לערנען אין דער סדרה „מקץ" דיזע צוויי פסוקים:

„ויקרא יוסף את שם הבכור מנשה כי נשני אלהים את כל עמלי ואת כל בית אבי".

„ואת שם השני קרא אפרים, כי הפרני אלהים בארץ עניי".

דאס הייסט: און יוסף האט א נאמען געגעבען

דעם עלטערען זוהן „מנשה״ — ווייל „מנשה״ מיינט אין העברעאיש „פערגעסען״. דאס מיינט: ער איז צופריעדען וואס ער האט פערגעסען זיין אלטע היים, און זיין פאטער׳ס הויז, פון וואנען ער איז אבגעריסען געווארען.

און דעם צווייטען האט ער א נאמען געגעבען „אפרים״ — ווייל „פרה״ מיינט אין העברעאיש „פרוכטבאר״. דאס הייסט: ער איז צופריעדען, וואס זיין פאמיליע ווערט גרעסער אין דעם פרעמדען לאנד.

יעצט, ווען מיר ווייסען די בעדייטונג פון די ביי־דע נעמען, קענען מיר זיך לייכט פארשטעלען, וואס פיר א ווירקונג זיי האבען געמאכט אויף דעם אלטען אידישען פאטריארך.

דער נאמען „מנשה״, וואס בעדייט „פערגעסען״ און קלינגט מיט אסימילאציאן, מיט אברייסען זיך פון אייגענעם שטאם און אויסמישען זיך מיט א פרעמדע נאציאן — האט ניט געקענט פערשאפען פערגעניגען דעם ישראל סבא. און אום צו פראטעסטירען געגען אסימילאציאן, געגען התבוללות בין העמים, האט ער די לינקע האנד אויף מנשה׳ן ארויפגעלייגט.

אבער דער נאמען „אפרים״, וואס בעדייטעט „פרוכטבארקייט״, פערמעהרונג פיר דער נאציאן, — דיזער נאמען האט צופריעדענגעשטעלט דעם אלטען פאטער, און אום צו ווייזען זיין צופריעדענהייט, האט

ער אויף אפרים׳ס קאָפּ אַרויפגעלייגט די רעכטע האַנד.

גליקליך איז אַ נאַציאָן מיט אפרים׳ס און אומ־גליקליך מיט מנשה׳ס.

אָבגעבענדיג די ברכה יוסף׳ן מיט זיינע זיהן און פעראייביגענדיג זייערע נעמען אין דער אידישער נאַ־ציאָן מיט דער ברכה פון „ישימך אלהים כאפרים וכמנשה!" — האָט דער גוסס יעקב גערופען צו זיך אַלע זיינע צוועלף זיהן.

זיי זיינען ערשיענען. זיי זיינען געקומען, די הויכע און געזונטע מענער מיט די ברוינע געזיכטער, גרויסע דונקעלע אויגען, לאַנגע שוואַרצע בערד און זיינען גע־בליעבען שטעהן מיט אַראָבגעלאָזענע קעפּ און מיט עהרנפורכט, אום צו הערען די לעצטע ווערטער פון זייער הייליגען שטערבענדען פאָטער, וועלכער וויל זיי ערקלעהרען וואָס עס וועט מיט זיי פאַרקומען אין דער ווייטער צוקונפט.

מיט פיעל מיה הויבט־אויף דער אַלטער זיין קאָפּ און מיט אַ צאַרטער און שטילער שטימע פאַנגט ער אָן צו ריידען. וואָס ווייטער אָבער שטאַרקט זיך זיין שטי־מע, דער רוח הקדש בעגייסטערט דעם הייליגען מאַן, און די ווערטער זיינען קורץ און שאַרף.

„ראובן, מיין בכור!" — שרייט ער אויס מיט אַ

געטליכער שטימע און נעהמט־צו פון איהם — לויט ווי רש״י זאָגט — אַלעס, אַלעס פיר זיין פערברעכען אין „טהרת המשפחה״; ער נעהמט צו פון איהם כהונה לויה און אויך די מלוכה... — אָרימער ראובן, ווי שרעקליך איז דיין שטראָף! ...

ראובן געהט אוועק אין א זייט מיט אראבגעלאָזענע אויגען, און שמעון ולוי געהען צו. אָט דיזע צוויי העלדען, וועלכע האָבען זיך אָבגערעכענט מיט שכם בן חמור, פיר די עהרע פון זייער ליעבע שוועסטער „דינה״, הערען יעצט פאָרווירפע פון זייער שטערבענדען פאָטער, פיר זייער איבערגעאיילטען שריט צו פערגיסען אזוי פיעל מענשען־בלוט... ניין! יעקב געפינט ניט קיין ענטשולדיגונג פיר א מאָרד!

יהודה געהט צו מיט שרעק נעהמען זיין טהייל, אָבער ווי איבערראשט איז ער געוואָרען זעהענדיג ווי דעם אַלטענס געזיכט איז אויסגעלייטערט געוואָרען, און פול מיט ליעבע רעדט ער צו איהם און בענשט איהם, ער הויבט איהם אויף איבער אַלע זיינע ברידער און פראָפעצייהעט פיר איהם די גליקליכע צייט פון דוד און שלמה... און אזוי פליעסען די ברכות ווי א הימלישער באַלזאַם פון דעם אַלטען יעקב׳ס מויל צו יעדען קינד נאָך זיין ווערטה.

„קינדער, איך שטאַרב״, מורמעלט דער פאַטריארך נאָך זיינע ברכות, „טראָגט אוועק מיין קערפער

אהין, אהין, דאָרט צו דעם „מערת המכפלה”, וואו מיי־
נע עלטערען רוהען. דאָרט שלאָפט אברהם און שרה,
יצחק און רבקה, דאָרט האָב איך בעהאַלטען מיין
לאה”...

א הייליגער און רוהיגער שמייכעל האָט זיך בע־
וויעזען אויף זיינע ליפּען און זיין גרויסע נשמה האָט
זיך אָבגעשיידט פון זיין קערפּער און זיך פעראייניגט
מיט דער אונשטערבליכקייט.

דאָס איז דער לעצטער אקט פון דער הייליגער
דראַמאַ פון ספר בראשית. דערמיט שליעסט זיך דאָס
בילד פון דער גרויסער האַנדלונג, ווען די גרונד־זיילען
זיינען פערפעסטיגט געוואָרען פיר דער צוקונפט פון
אונזער נאַציאָן.

דער פאָרהאַנג פאַלט, און א שוידער פון הייליגער
בעגייסטערונג ציטערט אויף אונזערע גליעדער.

שמות

משה'ס פריהעסטע יוגענד פערגליכען צום שטורמישען לעבען פון אונזער אונגליקליכער נאַציאָן.

„כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וכל הבת תחיון" (שמות א' כ"ב).

„ותתצב אחותו מ ר ח ו ק לדעה מה יעשה לו" (שמות ב' ד').

עס איזווירקליך מערקווירדיג, אז מיר בע־טראכטען אויפמערקזאַם משה'ס ביאָגראַפיע, גע־פינען מיר אין איהר אַ פּאַראַלעל צו אונזער געשיכטע אויף אַזוי וויט, דאָס מיר קענען זיך דערביי בעדיענען מיט אַ תלמודישען אויסדרוק: „משה וישראל חד הוא".

אין זעהר אַ פינסטערער צייט איז געבאָרען געוואָ־רען דער גרויסער געטליכער מאַן, וועלכער האָט גע־בראַכט דאָס ערשטע ליכט אויף דער וועלט; אין פינ־

סטערען מצרים, וואו דער בלוטיגער אויטאָקראַט פּרעה האָט דער ערשטער פערשקלאַפט אונזערע עלטערען, האָט משה דער בעפרייער געעפענט זיינע אויגען. אין דער צייט, ווען פּרעה — דער גרויסער און גרויזאַמער הערשער — האָט זיך געבאָדען אין אידיש בלוט און געגעבען דעם באַרבאַרישען בעפעהל: „כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וכל הבת תחיון", דאָס הייסט: יעדעס קינד פון מענליכען געשלעכט זאָל מען אריינוואַרפען אין טייך און יעדע טאָכטער — לאָזען לעבען.

אָט דיזע גזרה פערפאָלגט אידען נאָך עד היום הזה. פון דעם עגיפּטישען אויטאָקראַט פּרעה ביז דעם רוסישען סאַמאָדערזשעץ ניקאָלאַי האָט נאָך די דעמאָראַליזירענדע באַרבאַרישע גזרה פון אונז ניט אָבגעטראָטען. אין דער צייט, וואָס איבער דעם גאַנצען ערד־באַל באָדען זיך אונזערע שונאים — די פערשיעדענע טיראַנישע פערפאָלגער — אין בלוט פון אונזערע זכרים, בעציהען זיי זיך מיט גרוים „סימפּאַטיע" — מיט ליידענשאַפט צו אונזערע טעכטער. חמור מעג זיך פיינט האָבען יעקב'ן מיט אַלע זיינע זיהן, אָבער שכם האָט „ליעב" דינה'ן, יעקב'ס טאָכטער! — דער אַלטער פּרינציפּ פון פּרעה'ס אוקאַז: „כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וכל הבת תחיון".

ווער פון די רוסישע אידען ווייסט דאָס ניט, אז אין דער צייט וואָס עס איז שטרענג פערבאָטען א

אידען איבערנעכטיגען אין די הייליגע רוסישע שטעדט ווי פעטערבורג, מאסקווא אדער קיעוו, איז פריי פיר אידישע טעכטער צו וואהנען אין די זעלבע „הייליגע״ שטעדט ווען זיי בעזארגען זיך מיט א „געלען בילעט״, דעם אבשייליכען צייכען פון שאנדע און שמוץ, אויף וועלכען עס איז אויפגעשריבען מיט קאצאפ׳ס שפראך „וכל הבת תחיון״!

וועה איז צו די ריינע ציון׳ס טעכטער, די סטור־דענטינס אדער שניידערינס, וואס זיצען אין פאניעס „הייליגע״ שטעדט אונטער דעם שמוציגען שוץ פון דעם „געלען בילעט״, ווען ניקאלאי׳ס שכור׳ע טשי־נאווניקעס דערוויסען זיך אז זייער בעשעפטיגונג איז גאר אן ארענטליכע — זיי ווערען באלד ארויסגעטרי־בען פון שטאדט.

אט אזוי בעהאנדעלט מען אונז יעצט אין צוואנ־ציגסטען יאהרהונדערט אין רוסלאנד און אזוי האט פרעה מיט דריי טויזענד יאהר צוריק איינגעפיהרט אין מצרים!

* * *

אין דער טרויעריגער אומגליקליכער צייט האט יוכבד געבראכט אויף דער וועלט איהר זוהן משה. אומ־זאנסט האט די צערטליכע מוטער גאנצע דריי מאנא־טען פרובירט בעהאלטען איהר געליעבטעם קינד פון די געהיימע שפיאנען. די אונגליקליכע מוטער איז

ענדליך געצוואונגען געווען מיט איהרע אייגענע הענד צו מאכען א קבר פיר איהר הערצענסגעליעבטען קליי־נעם זוהן: זי האט איהר שאץ, איהר קליינעם משה׳לען, פערפאקט אין א קעסטעלע און מיט איהרע אייגענע הענד איהם אין שרעקליכען טייך נילוס אריינגעלאזען.

דער שטורמישער טייך האט אויפגעברויזט. די וועללען האבען גענומען שליידערען דאס קליינע קעס־טעלע מיט דעם הילפלאזען שווימער הין און צוריק; איין מאמענט האבען זיי איהם אויפגעהויבען הויך, און אין דעם צווייטען מאמענט האבען זיי איהם א וואָרף געטהאן צום טיעפען אבגרונד. שרעקליכע קראָ־קאָדילען מיט אפענע גרויסע מיילער, מיט שאַרפע שניידענדע צייהן זיינען ארויסגעשפרונגען פון תהום, מיט א ווילדע מאָרד־זוכט האבען זיי געשוועבט פון אלע זייטען איינצושלינגען דאס קליינע קעסטעלע מיט דעם שווימער צוזאמען. א געהיימעם אויג וואכט אבער פון אויבען, א פערבאָרגענע שטאַרקע האנד פיהרט דאס קעסטעלע דורך אלע שרעקליכע געפאהרען, און דער קליינער הילפלאזער משה׳לע ווערט ענדליך גע־רעטעט.

איז דען דאס פאָלק ישראל ניט פערזעצט אין אזא לאגע און אונטערוואָרפען אזא שיקזאל? שווימט דען ניט דער איד פון דעם טאג פון זיין געבורט פונקט אזוי ווי זיין גע־זעגנעבער אין דעם גרויסען וועלט־טייך,

וועלכער ווערט איבערפילט פון זיין בלוט און פון זיינע טרעהרען זייט טויזענדער יאהרען? שפרינגען איהם ניט נאך אליגאטארען, ווילדע קראקאדילען, מזיקים, בלוט־דורשטיגע חיות אין מענשען־געשטאלט, וואס ווילען איהם איינשלינגען לעבעדיגערהייט? און דאך זעהען מיר, אז מיט אונז פאסירט דאס זעלבע, וואס האט געטראפען מיט אונזער הייליגען געזעצגעבער: גאט׳ס אויג בעוואכט אונז, א געהיימע האנד פיהרט אונז דורך אלע געפאהרען; ווי שארף עס זיינען די צייהן פון אונזערע פיינד אויף דעם גאנצען ערד־באל, זיינען זיי דאך ניט אימשטאנד אונז צו פערניכטען, ווייל „משה וישראל חד הוא״.

* * *

„ותתצב אחותו מרחוק לדעה מה יעשה לו״, זיין שוועסטער איז געבליעבען שטעהן פון ווייטען זעהן, וואס עס וועט דא פון איהם ווערען. די פראפעטין מרים, די שוועסטער פון דעם אדון כל הנביאים, האט געוואוסט, פערשטאנען און געפיהלט, אז איהר קליין ברודער׳ל איז ניט קיין איינפאך קינד, אז ער איז ניט גלייך צו די אלע אומגליקליכע פון זיינע ברידער, וועלכע די וועללען פון נילוס האבען שוין פערשלונגען. זי האט מיט איהרע גייסטיגע אויגען געזעהן, אז אין דעם שיקזאל פון איהר קליינעם ברודער׳ל משה׳לע שפיעגעלט זיך אפ דאס שיקזאל

פון איהר גאַנצע נאַציאָן, אַז דאָס וואָס פּאַסירט יעצט מיט איהם, וועט דאָס פאָלק ישראל פערזוכען שפּע־טער, דאָס די קריטישע, פערצווייפעלטע לאַנגע וועט אָנהאַלטען זעהר לאַנג, — דאָס איז די ריכטיגע בע־דייטונג פון וואָרט „מרחוק".

אין העברעאישען הייסט „מרחוק" ניט נור ווייט אין פּלאַץ, זאָנדערן אויך אין דער צייט. „ותתצב אחותו מרחוק" — זי איז געבליעבען שטעהן פערווירט, בעטראַכטענדיג, דענקענדיג און פאָרשענדיג דאָס אי־דישע שיקזאַל אין דער צוקונפט: „לדעה מה יעשה לו", אום צו וויסען וואָס די השגחה האָט בעשטימט פיר דאָס פאָלק, ווייל „משה וישראל חד הוא".

דאָס קליינע קעסטעלע, אין וועלכען דער גרעסטער פון אַלע מענשען ליעגט פערפּאַקט, קעמפּפט אונטער־דעסען מיט שטורמישע וועללען, מיט די ווילדע קראָקאָדילען, וועלכע ווילען איהר פערשלינגען. די בע־טריעבטע מרים שטעהט פון ווייטען, און זעהט ווי פּרעה'ס טאָכטער די פּרינצעסין אין בעגלייטונג פון איהרע הויפדאַמען געהען זיך באָדען. איינע פון זיי האָט צופעליג דאָס קעסטעלע בעמערקט, אויס נייגע־ריגקייט האָט זי עס געחאַפּט און איבערגעגעבען דער פּרינצעסין, וועלכע האָט עס גלייך געעפענט, און פאַר איהר איז ערשיענען אַ קליין וויינענדעס קינד. דער מדרש מאָהלט דערביי זעהר אַ גייסטרייכעס בילד:

די פרינצעסין האט אויף דעם אָרעמען קינד רחמנות געהאט, זי האט גלייך געשיקט נאָך א פרוי זי זאָל אָנ־זויגען דאָס קינד און שטילען זיין הונגער. דאָס קינד עפענט אויף זיינע קליינע אויגעלאך און דערזעהענ־דיג א שווארצע פרעמדע פרוי (כושית), האט ער פעסט צוגעשלאָסען זיין מיילכעלע. ווי מיט א שוידער האט ער זיך אָבגעקעהרט פון איהר ברוסט, און צומאכענדיג זיינע אויגען האט ער ציטערענדיג פון קעלט און פון הונגער גענומען ווייטער שרייען.

די פרינצעסין האט גלייך בעפוילען, אז מען זאָל ברייגנען אַן אנדער אמע. די צווייטע איז שוין געווען א מדינית, אָבער אפילו דער קליינער משה׳לע איז געווען הונגעריג און פערשמאכט, האט ער זיך ענטזאגט אויך פון דער צווייטער פרוי׳ס ברוסט. אומזאָנסט האט די מיטליידענדע פרינצעסין געבי־טען איין אמע אויף א צווייטע, דער קליינער משה׳־לע איז געבליעבען ביי זיינע הארטנעקיגקייט, און האט פיר קיין פאל ניט געוואלט זויגען פון א פרעמדע ברוסט.

„אך, מיין קליינער ערהאבענער ברודער׳ל!״ — האט מרים די הייליגע פראָפעטין מיט ציטערענדע ליפען געמורמעלט, און ניט פערלירענדיג קיין איבע־ריגע צייט, איז זי צוגעגאנגען צו דער פרינצעסין, און מיט א טיעפע פערנייגונג האט זי זיך געווענדעט צו איהר מיט די ווערטער:

„זאָל איך פיעלייכט געהן רופען אַ אידישע אַמע פיר דאָס אונגליקליך קינד?".

„יא", האָט די פּרינצעסין צופריעדען ערווידערט.

שנעל ווי אַ בליטץ האָט מרים געאיילט צו יוכבד'ן איהר מוטער.

„מוטער!", האָט זי מיט בליצענדע אויגען אויס־גערופען, „מוטער! דאָס קינד איז גערעטעט! ער איז אין דער פּרינצעסין'ס הענד. טראָטץ דעם וואָס ער איז אויסגעהונגערט, האָט ער ניט געוואָלט אָננעהמען קיין ברוסט פון די פרעמדע פרויען, ווי עס שיינט ווארט ער נור אויף דיר, ליעבע מוטער!".

די איבערראַשטע מוטער איז געוואָרען אויסער זיך פון פרייד, זי האָט אָבער בעהערשט איהר אויפ־רעגונג, אום די פּרינצעסין זאָל ניט פערשטעהן אַז זי איז די מוטער פון קינד, און מיט אַ קינסטליכע רוהיגע קאַלטע מינע איז זי מיט איהר טאָכטער געגאַנגען צו דער פּרינצעסין.

ווי ערשטוינט און איבערראַשט זיינען אָבער די פּרינצעסין מיט איהרע הויפדאַמען געוואָרען זעהענדיג ווי דאָס קינד האָט זיך צוגעכאַפּט צו דער ברוסט פון דער אידישער פרוי, און מיט זיינע קליינע ליכטיגע אויגעלאַך האָט ער מיט אַ זאַנפטען, מילדען שמייכעל געקוקט איהר אין געזיכט.

פרעה'ס טאָכטער איז פון יוכבד'ן געוועזען זעהר צופריעדען און זי האָט זיך גלייך געווענדעט צו איהר

מיט דעם וואונש, אַז זי זאָל מיטנעהמען דאָס קינד מיט זיך און איהם ערציהען, פיר וואָס זי וועט איהר בעצאָהלען. יוכבד, נאַטירליך, האָט איהר מאַיעסטעטישען בעפעהל געהאָרכזאַם אויסגעפיהרט, און צוזאַמען מיט איהר גערעטעטען משה'לען איז זי צוריק געגאַנגען אַהיים.

ווען מיר זאָלען אויפמערקזאַם בעטראַכטען די אידישע געשיכטע, זעהען מיר דאָס זעלבע בילד: די זעלבע סצענע פון משה'ס ביאָגראַפיע האָט ניט איין מאָל זיך אָבגעשפּיעלט מיט אונזער פאָלק, וועלכעס שווימט אַרום אין אַ ים פון צרות זייט צוויי טויזענד יאָהר!...

ניט איין מאָל האָבען אונז פּרינצעסינס פאַרגעלייגט פערשיעדענע פרעמדע אַמען אום אונזער הונגער צו שטילען: די גריכען און די רוימער — אין די אַלטע צייטען; די שפּאַניער און נאָך פיעלע אַנדערע נאַציאָנען — אין מיטעל-אַלטער; די רוסען, די רומעניער און נאָך אַנדערע יודענפיינדליכע פעלקער—אין די נייע צייטען! וויפיעל מאָל האָבען די פעלקער אין פערשיעדענע צייטען פאַרגעלייגט דעם אויסגעהונגערטען ישראל אַ פרעמדע ברוסט? וויפיעל גרויזאַמע הערשער האָבען געפּלאַנט דעם ביישפּיעל פון פערדינאַנד און איזאַבעללא, און האָבען געוואָלט אונז אָברייסען פון אונזער ריינער קוועלע? אָבער מיט דעם זעלבען העלדען-מוטה, מיט די זעלבע הייליגע ענערגיע

מיט וועלכע אונזער ערהאבענער געזעצגעבער האָט זיך צוריקגעצויגען פון די אַלע פרעמדע אַמען, האָבען מיר אויך מיט אונזער ריינעם נאַציאָנאַלען שטאָלץ געגוג אָפּפער געבראַכט אום פרעמדע בריסט ניט צו זויגען. און אָבוואָהל אונזערע ביינער זיינען אויסגעטריקענט פון מאַרך, וועלכען אונזערע שונאים האָבען אויסגעזויגען און אונזערע פיס זיינען געשוואָלען פון אונזער לאַנגען וואַנדערען זוכענדיג אַ רוהיגען ווינקעלע, וואו מיר זאָלען קענען אונזערע קעפּ אַוועקלעגען, — דאָך האָבען מיר אונזערע האָפנונגען ניט אויפגעגעבען. מיר האָפען, אַז די פערשפּרעכונג פון אונזערע נביאים וועלען מקוים ווערען, און מיר וועלען זיך צוריקקעהרען צו אונזער מוטער ציון — צום וויעגעלע פון אונזער יוגענד, וואו גאָט'ס הערליכע פּראַכט האָט זיך אויף אונז בעוויעזען.

דער קליינער משה'לע האָט מיט געדולד געוואַרט אויף זיין מוטער יוכבד, און מיר, בני ישראל, וואַרטען מיט דעם זעלבען געדולד אויף ציון.

ווייל — „משה וישראל חד הוא!".

וארא

משה שטודירט זיינע ברידער אין גלות.

„ו י ג ד ל מ ש ה ו י צ א אל אחיו
וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו, ויפן
כה וכה וירא כי אין איש ויך את המצרי,
ויטמנהו בחול, ויצא ביום השני והנה שני
אנשים עברים נצים, ויאמר לרשע: למה תכה
רעך? ויאמר: מי שמך לאיש שר ושופט
עלינו? הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת את
המצרי? וירא משה ויאמר אכן נודע הדבר".
(שמות ב').

און ווי משה איז גרויס געוואָרען, איז ער אַרויס־
געגאַנגען צו זיינע ברידער צו בעקענען זיך מיט זייער
לאַגע. ליידער ווייזען אונז ניט אַלע פון אונזערע יעצ־
טיגע גרויסע אידישע ברידער דעם זעלבען ביישפּיעל.
ווי זיי ווערען „ויגדל'ס" ווערען זיי „ויצא'ס", דאָס
הייסט, ווען זיי ווערען גרויס, געהען זיי אויך אַרויס,

אָבער אין וועלכען זין? אונטער וועלכע פאָרם? זיי טהוען גראדע אומגעקעהרט ווי משה האָט געטהאָן: ויגדל משה ויצא אל אחיו; ויגדל קארל ויצא מן אחיו. משה איז ארויס צו זיינע ברידער, אָבער ווי אונזערע „קלמן'ס" ווערען „קארל'ס", אונזערע „יונה'ס" ווע־רען „איוואַן'ס" און אונזערע „בצלאל'ס" ווערען „טשאלי'ס", דאַן מאַכען זיי דעם „ויצא" ניט „אל" צו אחיו, נור „מן" פון אחיו, און זיי אינטערעסירען זיך ניט מעהר מיט זייערע עלענדע ברידער.

ווי אונאבהייגיג משה איז געווען פון זיין פאָלק, זייענדיג א פרינץ פון קעניגליכען הויף, רייך און גע־בילדעט, האָט ער אויף זיך גענומען די היילינע שליחות צו געהן צו זיינע אונטערדריקטע ברידער, צו לערנען און צו שטודירען זייער טרויעריגעס לעבען אין דער שקלאפעריי, וויסען זייערע מעלות מיט זייערע חסרונות, אום צו געפינען א מיטעל מיט וואָס זיי צו רעטען פון זייער יאָמערליכער לאגע.

* * *

זעהר אינטערעסאנט זיינען פיר אונז די צוויי לעקציאָנען, וועלכע די תורה גיט אונז איבער פון משה'ס בעזוכען זיינע ברידער אין צוויי טעג. אין די עטליכע שורות שפיעגעלט זיך אָפּ אונזער גאנצער כא־ראקטער עד היום הזה.

אין דעם ערשטען טאָג ווען ער איז געגאנגען זע־

העז און שטודירען זייער פערשקלאפונג, האט זיך אבגעשפיעלט פאר זיינע אויגען זעהר א טרויעריגע און ריהרענדע סצענע. ער האט פלוצלונג דערזעהען ווי א שווארצער עגיפטער (מצרי) האלט *) אין איין שלאגען א אידען, וועלכען ער האט מיט געוואלד ארויסגעשלעפט פון זיינע ברידער **), און איהם געמאטערט מיט מכות רצח. די איבעריגע ברידער זיינען געשטא־

---

*) דאס איז די וואהרע בעדייטונג פון דעם ווארט „מכה" אין בינוני פועל. עס שטעהט ניט „הכה" אין עבר.

**) דאס ווארט „מאחיו" שיינט צו זיין אבסאלוט איבעריג. ווען די תורה דערצעהלט אונז אז דער געשלאגענער איז געווען אן „איש עברי", פערשטעהט מען דאך שוין אז ער איז געווען פון משה'ס ברידער, צו וואס דארף נאך די תורה זאגען „מאחיו" ? אין אמת אבער בעדייט דאס ווארט „מאחיו", אז דער מצרי האט ארויסגענומען דעם אידען פון זיינע ברידער, וואס האבען די מערדעריי צוגעקוקט גלייכגילטיג און האבען זיך פיר איהם ניט אנגענומען ; משה אבער, דער גרויסער פאטריאט, האט זיך ניט געקענט בעהערשען, און זעהענדיג אז עס איז ניטא קיינער וואס זאל זיך פיר דעם אומגליקליכען אננעהמען, אבוואהל ער האט געוואוסט אז זיינע הייליגע הענד וועלען האלטען די הייליגע לוחות, אין וועלכע עס וועט שטעהן „לא תרצח !", נור זעהענדיג אז ער איז דער איינציגער אויף'ן פלאץ צו רעטען א אידען פון מצרי'ס הענד, האט ער געטויטעט דעם מערדער.

נען פון דער ווייטען און ניט געאײלט זייער געפּלאָג־טען ברודער צו הילף, דען זייענדיג ניעדערגעשלאָגענע שקלאַפען, זיינען זיי גאַנץ גלייכגילטיג געבליעבען צו אַזעלכע סצענעס, וועלכע זיי האָבען גאַנץ אָפּט געזע־הען. אָבער דאַן האָט זיך אין משה'ן ערוועקט דער העלדישער פרייער גייסט און ער אַליין מיט זיינע אייגענע הענד האָט דעם שווארצען ברוטאַלען מערדער טויט געשלאָגען, און האָט איהם בעהאַלטען אין זאַמד, ניט ווייל ער האָט מורא געהאַט, אַז מען זאָל זיך דער־וויסען פון דעם מאָרד וואָס ער האָט בעגאַנגען, ניט דערפאַר האָט ער דעם קערפּער בעהאַלטען. ער האָט געוואוסט אַז קיין סוד וועט ניט בלייבען, ער האָט עס אָבער געטהאָן אוים רעספּעקט צו אַ מענשליכען קער־פּער, וואָס איז אַ נברא בצלם אלקים.

דאָ זאָגט דער מדרש, אַז משה איז פון דעם טרויעריגען צופאַל זעהר אויפגערעגט געוואָרען און ער איז ארוים מיט דער פראַגע: „רבונו של עולם! שבעים אומות יש בעולם, וכולם אינם משועבדות ואומה זו מפני מה היא משועבדת?".

אָ, גאָט, זיעבציג פעלקער זיינען דאָ אויף דער וועלט און קיינע פון זיי איז ניט פערשקלאַפט, וואָרום גראַדע איז דיזע נאַציאָן אונטעריאָכט?

די פראַגע האָט משה'ן ניט געלאָזען רוהען, ביז ער האָט זיך ענטשלאָסען דעם צווייטען טאָג ווידער

צו מאכען א „ויצא אל אחיו״, אום צו שטודירען בע־
סער זייער כאראקטער, אויסצופארשען די וואהרע אור־
זאכע פון זייער שוואכקייט, און וואָרום זיי זיינען אזוי
ניעדערגעשלאָגען. דער ערהאבענער געטליכער מאַן
האָט איבערהויפט געצווייפעלט אויב ער וועט קענען
עפּעס טהאָן פיר זיי, נאָכדעם ווי ער האָט זיך דעם
ערשטען טאָג איבערצייגט, אז זייער מוטה איז אזוי
ווייט געזונקען, דאָס זיי בלייבען רוהיג און גלייכגילטיג
איינער צום צווייטען, אין דער צייט ווען זייערער א
ברודער ווערט אזוי פירכטערליך געשלאָגען.

גאנץ אנדערש האָט זיך אָבער משה איבערצייגט
דעם צווייטען טאָג, ווען ער איז ווידער ארויסגעגאנ־
גען צו זיינע ברידער, ער האָט אויסגעפונען אז זיי
האָבען נאָך גענוג מוטה און ענערגיע, נור זיי געברוי־
כען די וואפען ניט וואו מען דאַרף.

ער האָט בעמערקט ווי צוויי אידען, דתן ואבירם,
שלאָגען זיך *), קריעגען זיך און שימפּפען איינער דעם
צווייטען מיט אזא ווילדער וואוטה, אז ער איז פער־
וואונדערט געוואָרען זעהענדיג אזא משונה׳דיגע סצע־

*) די תורה האט דא געברויכט דעם ווארט „נצים״ ניט „מריבים״, ווייל דער צייט־ווארט „נצח״ בעדייט אויף דעם שטארקסטען ארט געשלעג, אזוי ווי: „כי ינצו שני אנשים וינגפו אשה הרה״.

נע. אַנפאַנגס האָט משה'ן הנאה געטהאָן, ווייל ער האָט געגלויבט, אַז דאָס איז אַ געשלעג צווישען אַ אידען מיט אַ מצרי, און עס האָט איהם געפרעהט צו זעהן אַ אידען קעמפּפען פיר זיינע רעכטע. ער האָט זיך אָבער באַלד איבערצייגט, אַז די קריעגער זיינעןביידע אידען. מיט אַ שרעקליכער אויפרעגונג האָט ער זיך דאַן גע־ווענדעט צום שטאַרקערען און אויסגעשריען:

„וואָרום שלאָגסט דו דיין ברודער, וועלכער איז פּונקט אַזוי אונגליקליך ווי דו? ווערט ער דען ניט גע־דריקט, געשלאָגען און געטראַמפּעלט מיט די פיס פון די מחבלים גראַדע ווי דו? וואָלט ניט געווען פיעל בע־סער, ווען דו זאָלסט דיינע קרעפטען געברויכען, ווען די מצרים שלאָגען זיך מיט דיינע ברידער? ווען איהר וואָלט אייערע געמיינשאַפטליכע קרעפטען אַנווענדען געגען אייערע אונטערדריקער, וואָלט איהר אייך גע־קענט רעטען פון אייער שקלאַפעריי און אויסבעסע־רען אייער לאַגע, אנשטאָט אָבער צו זאַמלען אייער מאַכט געגען אייער אַלגעמיינעם שונא, שלאָגט איהר זיך איינער מיט דעם צווייטען, און דערמיט פערגרע־סערט איהר אייער אומגליק, און איהר פערלעשט אַליין דעם לעצטען פונק פון האָפנונג צו אייער בעפריי־אונג!".

משה האָט די ווערטער געזאָגט מיט אַ הייליי־

גער בעגייסטערונג. די תורה האָט עס אָבער אויסגע־
דריקט קורץ אין איין זאַץ: „למה תכה רעך?".

קוים האָט אָבער דתן דער אונמענש בעמערקט
ווער איז דער שטראָפער, וואָס האָט זיי געפּרעדיגט
מאָראַל, קוים האָט ער משה'ן דערקענט אַלס
עמרם'ס זוהן, דער פּרינץ פון אידישע עלטערען, —
האָט ער דעם גאַנצען רעספּעקט פאַר איהם פערלאָרען,
און מיט געוועהנליכע חוצפה, וועלכע איין איד
האָט צום צווייטען, האָט ער איהם גראָב געענטפערט:

„זאָג מיר, איך בעט דיך, ווער האָט דיך געמאַכט
פיר אַ בעל־הבית און פיר אַ ריכטער איבער אונז?
ווילסט דו מיך אפשר אויך טויט שלאָגען אַזוי ווי דו
האָסט געטהאָן מיט דעם מצרי?".

הערענדיג דעם פרעכען ענטפער, האָט זיך משה
דערשראָקען און האָט אויסגערופען: „אכן נודע
הדבר!", דאָס הייסט, יעצט איז מיר שוין די פראַגע
בעאַנטוואָרטעט געוואָרען „וואָרום זיינען אַלע פעלקער
פריי און נור מיין נאַציאָן איז פערשקלאַפט?" —
יעצט פערשטעה איך די אורזאַכע וואָרום, ווייל זיי
האָבען פערלאָרען זייער נאַציאָנאַלען גייסט, זייער
זעלבסטבעוואוסטזיין, זייער עהרענגעפיהל, און די גו־
טע מדות פון זייערע עלטערען, און אנשטאָט זיך
זעלבסט צו פערטהיידיגען געגען זייערע פערפאָלגער,
פערשוועדען זיי זייערע קרעפטען אויף צאַנקערייען,

אינטריגעס און מחלוקות, וואָס מאַכט זיי אַלץ שוואַ־
כער און שוואַכער.

דער ערשטער נאַציאָנאַליסט, דער געטליכער מאַן איז געוואָרען שטאַרק פערצווייפעלט, ער האָט דעם גאַנצען מוטה פערלאָרען, ביז גאָט האָט איהם געצייגט דאָס בילד פון דעם סנה: „וירא מלאך ד׳ אליו בלבת אש מתוך הסנה, וירא והנה הסנה בוער באש והסנה איננו אכל״. דורך דיזען ערהאַבענעם בילד האָט איהם גאָט פאָרגעשטעלט די גאַנצע אידישע לאַגע, דאַן אין דער געגענוואַרט און שפּעטער אין דער צוקונפט. משה האָט דערזעהן אַ דאָפּעלטען פייער — אַ פלאַם שפּאַרט אויס פון סנה פון דרויסען און אינערליך האַלט דער סנה אויך אין ברענען.

דאָס בילד האָט משה׳ן געצייגט, אַז דער אידי־שער אונגליק איז אַ צווייפאַכער, מבית ומחוץ, אינער־ליך ברענט, עס שרפה׳ט דער פייער פון שנאת־חנם, פון ניט פערגינען, פון מחלוקות לשם שמים, פון פרוד הלבבות, פון פערשיעדענע קלייזלאַך, און פון אויס־ווענינ ברענט דער העלישער פייער פון אונזערע שונאים, וועלכע שלאָפען ניט, רוהען ניט, טהוען אַלעס וואָס עס ליעגט נור אין זייערע קרעפטען צו פערגרע־סערען דעם העלישען פלאַם פון פערפאָלגונגען, און דאָך — דער ברענענדער סנה ווערט פון די פלאַמען ניט פערצערט!

בעגייסטערט פון דיזער געטליכער סצענע האט משה פערוואונדערט אויסגערופען: „אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה מדוע לא יבער הסנה?" — איך וועל צוגעהן און זעהן, וואס איז דאס אייגענטליך מיט דעם סנה וואס ווערט ניט פערברענט פון אזעלכע פלאמען?!

דאן האט זיך גאט צו איהם בעוויעזען פון דעם ברענענדען סנה; דאס הייסט, משה האט דאן דערזעהן, אז די עקזיסטענץ פון יודענטהום איז איבערנאטירליך, עס שטעהט העכער פון דעם געזעץ פון דער נאטור, ווען גאט וואלט אין דעם סנה ניט געווען — וואלט ער שוין לאנג פערניכטעט געווארען, וואס פיר א בעטרעף האט א סנה, א יעגלענעם בוימעלע געגען אזעלכע צוויי פייערען! „ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה... ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים". משה האט שוין מעהר קיינע פראגען ניט געשטעלט, ווייל דעם מענשענס פערשטאנד קען ניט בעגרייפען די געטליכקייט.

די זעלבע כאראקטעריסטיק פון די צוויי בילדער, וואס די תורה שטעלט אונז פאר, פון וועלכע אונזער געזעצגעבער האט פיעל געלערענט, זעהען מיר נאך היינט ביי אונזער פאלק און אויף זיין פראגע פון דעם ערשטען טאג: „שבעים אומות יש בעולם וכלן אינן משועבדות, ואומה זו מפני מה היא משועבדת?" —

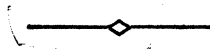
דיענט אויף יעצט דער זעלבער אנטוואָרט: „אכן נודע הדבר!", וועלכען משה האָט אויסגערופען דעם צווייטען טאָג, ווען ער האָט געזעהן, ווי דתן שלאָגט זיין ברודער אבירם מיט אַזאַ ברוטאַלער גוואַלד.

יא, מיינע ליעבע ברידער! פּונקט ווי אַמאָל האָבען מיר אויף היינט געגנוג אַזעלכע עקזעמפּלערע ווי דתן איז אַמאָל געוועזן; מיר האָבען דתן'ס מיט קרעפּטיגע מוסקולען, וועלכע געברויכען אָבער זייער מאַכט צו שלאָגען די אבירם'ס.

ווען עס געפינט זיך אַן איש מצרי מכה איש עברי, דאַן איז קיין איש ניטאָ, וואָס זאָל אַרויסטרעטען העלפען זיין געשלאָגענעם ברודער; די זעלבע פויסטהעלדען, וועלכע האָבען אַזעלכע שטאַרקע קולאַקעס צו שלאָגען זייערע אייגענע ברידער, ווערען פערוואַנדעלט אין פייגלינגע, טרוסען, דערזעהענדיג אַן איש מצרי מכה איש עברי, און זייער פּאַטריאָטיזמוס איז בקצף על פּני המים, ווי שוים וואָס שלאָגט אַרוים אויף וואַסער.

אַלזאָ, מיינע ליעבע ברידער! ווען מיר ווילען ווירקליך אַז אונזער נאַציאָן זאָל איינאַטהעמען נייעס לעבען און פרישע ענערגיע, מוזען מיר אונזערע דתן'ס ערקלעהרען און געבען צו פערשטעהן, אַז עס איז ניט ראַטזאַם זיי זאָלען געברויכען זייערע קרעפטען צו

שלאָגען איינער דעם צווייטען, עס איז פיעל וויכטיגער פאַר אונז אַלעמען אַז מיר זאָלען ליעבערסט אָנווענדען אַלע אונזערע קרעפטען צו רעטען אונזער אָרימע, פער־פאָלגטע און אונגליקליכע נאַציאָן; צו לעשען דאָס פייער, וואָס די אַנטיסעמיטען צינדען אָן איממער שטאַרקער און שטאַרקער — דאַן ערשט וועט די וועלט זעהן, כי הסנה איננו אכל; דאַן וועלען מיר זיך אומ־קעהרען צוריק צו אונזער מוטער ציון גראַדע אזוי, ווי אונזער מחוקק האָט זיך פון די שטירמישע וועללען צוריקגעקעהרט צו זיין מוטער יוכבד, וייל — „משה וישראל חד הוא!".

ב א

א פאנטאזיע וועגען דעם אידישען פאָלק און א האָפ־נונגספאָלע ווירקליכקייט וועגען זיין עקזיסטענץ.

ישראל סבא.

„והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק; וידי משה כבדים ויקחו א ב ן וישימו תחתיו, וישב עליה" (שמות י"ז).

„וכי ידיו של משה עושות מלחמה, או שוברות מלחמה? אלא לומר לך: כל־זמן שהיו י ש ר א ל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים, ואם לאו היו נופלים" (ראש השנה, פ"ג, משנה ח').

אויף דעם גרויען קאָפּ פון א הויכען שפּיציגען פעלז, וועלכער איז שווארץ פון אלטקייט, שטעהט אן אלטער מאן אָנגעטהאָן אין צוריסענע קליידער, דורך וועלכע מיר זעהען די שרעקליכע וואונדען אויף זיין קערפּער, — וואונדען! — אָה, גאָט! — אלטע

פערטריקענטע און פרישע, פון וועלכע עס פליסט נאך ווארעמעס לעבענס־בלוט! — דער אלטער עלענדער שטעהט וואקלענדיג און אונזיכער אויף דעם שפיץ פון דעם אלטען היסטארישען פעלז. א שווארצער לייוועג־טענער זאק הייננט אויף זיינע איינגעבויגענע שולטע־רען, און אין דעם זאק ליגט א קליינס, זעהר אלט ביכעלע און א שטיקעל טרוקענע ברויט. אין די הענד האלט ער אן אלטען שטעקען, אויף וועלכען עס איז דא ביינאהע 4 טויזענד קארבען. פון דיזען שטעקען ברייטען זיך אויס צוויי שטאנגען. אויף איינעם איז אויפגעשריעבען „די פערגאנגענהייט" און „די ער־אינערונג", אויף דעם צווייטען — „די צוקונפט" און „די האפנונג". ווען ער ווערט ענטקרעפטעט און קען זיך אויף זיינע פיס ניט האלטען, נעהמט ער אן מיט דער רעכטער האנד די פערגאנגענהייט און מיט דער לינקער האנד די צוקונפט. און אין אזא פא־זיציאן הענגט ער אין לופטען צווישען עראינערונג און האפנונג.

עס פאסירט מאנכע מאל א קורצע צייט, א מא־מענט, ווען דער אונגליקליכער אלטער בערוהיגט זיך, דאן נעהמט ער מיט זיינע אויסגעמאטערטע הענד זיין שטיקעל טרוקענעם ברויט צו זיין מויל, און דעם קליינעם ביכעלע פעררוקט ער הינטער זיך און דאן וועה! דאן ווערט גרויס זיין אומגליק!...

פון אונטער דעם פעלז פליסט ארויס א טיי־

בעלע, אַ מערקווירדיגעס טייכעלע, וואָס זעהט אויס אַזוי ווי בעצויבערט: זילבערנע וועללען בעוועגען זיך און טראָגען קליינע רוהיגע שיפעלאַך מיט פערשיעדענע נעמען אונגעפעהר ווי: „ליעבע", „גנאָדע", „גערעכטיגקייט", „הימלישעס קעניגרייך", „היילינגער גייסט", „דריי אייניגקייט", און אַזוי ווייטער.

אַרום דיזען טייכעלע איז זעהר אַ שעהנע געגענד מיט גרויסע וועלדער, גרינע פעלדער, וועלכע בעפוצען די ריעזיגע שטעדט פון די טויזענדער און מיליאָנען מענשען, וועלכע האָבען זיך דאָרט בעזעצט, און פיהרען זעהר אַ לוסטיגען לעבען. דער אַלטער שטעהט אויף דעם שפּיציגען פעלז, זיינע אויגען זעהען אַלעס, ער זעהט ווי זיי געניסען פון לעבען, באָדען זיך אין לוקסוס, זינדיגען אָהן אויפהער, בעזוכען זייערע פּראַכטפאָלע קירכען. די גלעקער קלינגען, די גייסטליכע זינגען און ביי פערשיעדענע צערעמאָניעס פערצייהען זיי זינד און די מענשען נעהמען זיך אָן מיט מעהר מוטה און ענערגיע צו זינדיגען ווייטער מיט מעהר פרישקייט.

דער אַלטער גיט אַ טיעפען זיפץ, נעהמט אַרויס זיין קליין ספר'ל, דריקט איהם צו זיין האַרץ, עפענט איהם אויף, קושט איהם, לעזט איהם מיט אַ טיעפען שמערץ, וויינט זיך גוט אויס, בערוהיגט זיך, לעגט איהם אַריין צוריק אין זיין זאַק אָן אַ זייט, נעהמט זיין שטיקעלע דאַרען ברויט צו שטילען זיין הונגער.

פלוצלונג פערוואַלקענט זיך זיין הימעל מיט א שוואַרצע גרויזאַמע פינסטערנים, און שטיינער, אייזענס, שטיקער האָלץ ווערען געשליידערט אויף איהם פון אַלע זייטען. ער הערט די אומגעלומפּערטע מערדערישע געשרייען פון א שיכור'ע באַנדע, וועלכע שלאָגט איהם אָהן רחמנות. ער הערט דעם יאָמער און געוויין פון זיינע קינדער און אייניקלאַך פון אַרום און אַרום, וואו זיי זיינען צוזעעט און צושפּרייט געוואָרען אין פרעמדע געגענדען שוין ביינאַהע צוויי טויזענד יאָהר; ער זעהט ווי זיינע שעהנע, פרומע טעכטער ווערען ענטעהרט פון שמוציגע מערדער, און נאכהער ווערען זיי געמאַטערט. די אַלטע און טרוקענע וואונדען פאַנגען אָן צו בלוטען; ער ווערט ענטקרעפטעט און פאַלט אנידער ווי אַן אונטערגעשניטענער בוים און א טויט-קרעכץ רייסט זיך אַרויס פון זיין פערבלוטיגטען האַרץ...

* * *

„והיה כאשר ירים משה ידו — וגבר ישראל".

דער געפאַלענער אַלטער לעבט ווידער אויף מיט יונגע קרעפטען. ער גיט זיך פּלוצלונג א הויב, דאַן א שפּרונג, און האַפּט ווידער אָן די פערגאַנגענהייט מיט דער רעכטער האַנד, און גלייך בעקומט ער די צוקונפט אין דער לינקער (ווייל די געגענוואַרט האָט ער ניט), די עראינערונג פון דעם עבר ברייננגט

איהם גלייך די האָפנונג אין דעם עתיד. און דאַן פאַנ־
גען אָן זיינע אויגען שיינען מיט אַ הייליגער בעגייס־
טערונג, ער קוקט זיך אַרום, און מיט הימלישע גע־
פיהלען נעהמט ער אַרויס זיין קליין ספר'ל פון זיין
זעקיל, דריקט איהם צום הארצען, קושט איהם מיט
זיינע פערשמאַכטע ליפען, וויינט זיך אויס; עס ווערט
איהם לייכטער און ער שטעלט זיך ווייטער אויף זיין
פּלאַץ.

* * *

צווישען דעם אַלטענם גרויסער מענגע שונאים
געפינען זיך מאַנכע אין וועלכע עס ערוועקען זיך
מענשליכע געפיהלען, און אַ פונק פון רחמנות שיינט
אריין אין זייערע הערצער, צוזעהענדיג דעם עלענ־
דענם פינסטערע אומגליקליכע לאַגע. זיי געהען צו
איהם צו מיט גלאַטע רייד און מיט פערגלאָצטע אוי־
גען צום הימעל ריידען זיי צו איהם און בעטען זיך:

„אַלטער אומגליקליכער! ווי לאַנג וועסטו זיך
פּלאָגען? ביז ווי לאַנג וועסטו קענען עקזיסטירען אָהן
אַ פעסטען באָדען אונטער דיינע פיס? פאָלג אונזער
ראַטה, געה אַרונטער פון דעם אַלטען פעלז, מיר ווע־
לען דיר געבען אונזער האַנד, מיר וועלען דיך אויס־
באָדען אין דעם שעהנעם ריינעם טייכעלע, מיר ווע־
לען אַרומוואַשען דיינע וואונדען, דו וועסט ווערען
פריש, יונג, גלייך מיט אונז; מיר וועלען דיך אריינ־

זעצען אין דעם שיפעלע „דריי איינציגקייט״, מיר וועלען דיך צונעהמען מיט דיין גאַנצע פאַמיליע צו אונז און מיר וועלען אַלע ווערען גליקליך, אַלטער וואַנדערער! האָב מיטלייד אויף דיינע קליינע אייניקלאַך! ביז ווי לאַנג וועט איהר זיך אַזוי שרעקליך פּלאָגען?״.

אָט אַזעלכע מאָנאָלאָגען הערט אויס דער אַלטער טאָג־איין טאָג־אויס, און ער בלייבט שטעהן אויף זיין אָרט און קוקט מיט אַ שפּאָטישען בליק אויף זיינע בעלי־עצות און „גוטע פריינד״.

אַ היבשע צאָהל פון זיינע קינדער און אייניקלאַך הערען זיך צו און פעראינטערעסירען זיך אין די עצות און די מאָנאָלאָגען, געהען אַרונטער פון דעם פעלז, זעצען זיך אַריין אין די פערשיעדענע שיפעלאַך „ליעבע״, „באַרעמהערציגקייט״, „הימלישעם קעניגרייך״ און „דריי־איינציגקייט״ און פאָהרענדיג איבערן טייכעלע שפּריצען זיי זיך אָפּ, באָדען זיך אויס, און געהען אַריין אַלס מיטגליעדער אין דעם שונא׳ס לאַגער.

דער אַלטער זעהט דאָס אַלעס צו און שמייכעלט און קוקט מיט פעראַכטונג אויף דיזער סצענע.

* * *

איך, אַלס איינער פון דעם אַלטען׳ס פאַמיליע, האָב געפרעגט דעם אַלטען צוויי פראַגען: ערשטענס, וואָרום הערט ער ניט דיזען ראַטה פון זיינע „גוטע

פריינד״? און צוווייטענס, וואָרום קוקט ער אזוי קאַלט ווען זיינע אייניקלאַך פערלאָזען איהם און געהען אַוועק אין דעם אַנדערען לאַגער?

„קום מיט מיר, מיין קינד! — זאָגט צו מיר דער אַלטער — „קום, וועל איך דיר ערקלעהרען, וועסטו אַלעס פערשטעהן״. ער נעהמט זיין שטעקען אין האַנד, צעהלט אָפּ פיער הונדערט קאַרבען און געהט צו מיט מיר צו דעם טייכעלע; „דו מיינסט, מיין קינד, אַז דאָס טייכעלע איז טאַקע אזוי שעהן און רוהיג ווי דיר שיינט, און די נעמען פון די שיפען וועלכע שווימען דאָרט זיינען ריכטיגע און פון מיר איז בלויז אַן עקשנות וואָס איך וויל מיך ניט ריין וואַשען אין זיין ריינעם וואַסער? — ניין, מיין קינד, דאָס איז ניט קיין וואַסער, דאָס איז מענשליכעס בלוט, און דאָס בלוט איז פון מיינע הייליגע קינדער, וועלכע זיינען געמאַטערט און געמאָרדעט געוואָרען אויף „קדוש השם״.

ער האָט גלייך אַריינגעשטעקט דעם שטעקען אי־בער פיער הונדערט קאַרבען אין דעם טייך און האָט אַ מיש געטהאָן.

אָ, גאָט, אַלמעכטיגער! וואָס פיר אַ שרעקליכע סצענע איך האָב ערבליקט: שטראָמען בלוט, מאַרך מיט טרעהרען געמישט און מענשליכע קעפּ, הענד, פיס און שטיקער קערפּער שווימען אין דיזע שטראָ־

מען; שוואַרצע יעזואיטען רייסען שטיקער פלייש פון לעבעדיגע מענשען...

„גענוג! גענוג, אַלטער!" האָב איך אַ געשריי געטהאָן און אַ קאַלטער שוויים האָט בעדעקט מיין גאַנצען קערפּער.

„יעצט, מיין קינד, פערשטעהסט דו שוין, וואָרום איך וויל זיך ניט און קען זיך ניט באָדען און ריין וואַשען אין בלוט פון מיינע קינדער?".

„און די צווייטע פראַגע וואָס דו האָסט מיר גע־פרעגט, וואָרום איך בין גלייכגילטיג ווען מאַנכע פון מיינע קינדער געהען אַוועק אין דעם צווייטען לאַגער, — יא, מיין קינד, האָסטו ווען געזעהען וואָס אַ גערט־נער טהוט אין פריהלינגס צייט מיט די בוימער, ער שניידט אַרום די פערפוילטע צווייגען, ער טרויסעלט אָפּ די פערוועלקטע בלעטער, אום זיי זאָלען ניט שטע־רען צו דער ענטוויקלונג פון דעם בוים.

„איך פיהל, מיין פריהלינג קומט אָן, און ווער וויימער יונג, יעצט פאַלט אַראָפּ, פאַלט אַראָפּ פער־וועלקטע בלעטער מיט די אָבגעבראָכענע צווייגען!... איך לעב, איך פיהל נייעס לעבען, איך האָב איבערגע־

לעבט אזוי פיעל צרות און אומגליקען ; עס ווערט טאָג, עס פאנגט אָן צו שיינען אין מזרח זייט !"...

דער אַלטער האָט זיך אויסגעגלייכט, און האָט אָנגענומען דעם זכרון אין דער רעכטער האנד און די תקוה אין דער לינקער האנד און שטעהט פעסט אין זיין פּאָזיציאָן. די פערוואַנדלונג איז געווען מערקוויר־דיג: אַ ריעז איז פאַר מיר ערשיענען!

„כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל !".

„משה וישראל חד הוא !".

בשלח

אין משה'ס קבר ליעגט דער סוד פון דער גאנצער אי־דישער נאציאָן און איהרע שונאים.

„בז' באדר מת משה ובז' באדר נולד משה".

(קדושין ל"ח).

„דעם זיעבעטען אדר איז משה געשטאָרבען און אין דעם זיעבעטען אדר איז משה געבאָרען גע־וואָרען" — אזוי לערענט אונז דער תלמוד. און ווי זאָנדערבאר איז דער אויסדרוק! אַ קינד זאָגאַר ווייסט אויך אַז פריהער ווערט אַ מענש געבאָרען און דאַן שטארבט ער, היינט ווי קומט דער תלמוד צו דערמאָה־נען פריהער זיין טויט ווי זיין געבורט?

אָבער אין דיזער שילדערונג איז פערוויקעלט די גאנצע געהיימע קראַפט פון דער אידישער נאַציאָן; דאָס בעווייזט, אַז די עקזיסטענץ פון דעם פאָלק ישראל האָט ניט קיין ענדע. אין דעם זעלבען טאָג וואָס משה איז געשטאָרבען איז ער איבער אַ נייעס געבאָ־

רען געוואָרען, דאָס הייסט, זיין גייסט, זיין לעהרע, זיינע אידעאַלען לעבען אימער און אייביג און ווען מיר דיינקען אז זיי זיינען שוין אין גאַנצען טויט — לעבען זיי ווייטער אויף גאָר אויף דאָס ניי.

דאָס זעלבע איז מיט דעם יודענטהום, ווייל — „משה וישראל חד הוא", אין דעם זעלבען טאָג ווען מיר רעכנען אַז מיר זיינען טויט, ווערען מיר צוריק געבאָרען. ווי דורך אַ געהיימער קראַפט בעגייען מיר זיך מיט פרישע קרעפטען, מוטה, האָפנונג און געדולד, און צו להכעיס אונזערע פיינד, פייניגער און פערפאָלגער לעבען מיר ווייטער...

אזוי לערנט אונז אונזער געשיכטע:

כששקעה שמשה של ארץ ישראל, זרחה שמשה של בבל; כששקעה שמשה של בבל, זרחה שמשה של פרס; כששקעה שמשה של פרס, זרחה שמשה של יון; כששקעה שמשה של יון, זרחה שמשה של רומא; כששקעה שמשה של רומא, זרחה שמשה של ספרד; כששקעה שמשה של ספרד, זרחה שמשה של צרפת; כששקעה שמשה של צרפת, זרחה שמשה של אשכנז; כששקעה שמשה של אשכנז, זרחה שמשה של פולניא, ו כ ש ת ש ק ע ש מ ש ה ש ל פ ו ל נ י א, ת ז ר ח ה ש מ ש ב א ר צ ו ת ה ב ר י ת ב א מ ע ר י ק א, — ו מ א מ ע ר י ק א ת ז ר ח ש נ י ת ב א ר ץ י ש ר א ל.

דאָס הייסט: ווען די אידישע זונן איז אונטער־

געגאנגען אין ארץ ישראל איז זי אויפגעגאנגען אין בבל, ווען זי איז אין בבל פערדונקעלט געוואָרען איז זי אויפגעגאנגען אין פערזיען, ווען זי איז אין פערזיען פינסטער געוואָרען האָט זי אויפגעשיינט אין גריכענ־לאנד, ווען זי איז אין גריכענלאנד אונטער־געגאנגען, איז זי נאָך רוים איבערגעגאנגען; ווען רוים איז אויך פערניכטעט געוואָרען האָט די אידישע זון אין שפאניען אויפגעשטראהלט; ווען מען האָט אונז פון שפאניען פערטריבען האָט אונ־זער זונן נאָך פראנקרייך איהרע שטראהלען געשיקט; און אזוי האָט זי אימער ארומגעוואנדעלט זוכענדיג הכנסת אורחים מגוי אל גוי, פון פראנקרייך נאָך דייטשלאנד, פון דייטשלאנד נאָך פוילען, און פון פוי־לען געהט זי ערשט איבער נאָך די פעראייניגטע שטאאטען פון אמעריקא, אין וועלכע מיר האָבען געפונען א רוהיגען זיכערען אָרט אויסצורוהען אונ־זערע קראנקע ביינער; אין דיזען פרייען גאָט־גע־בענשטען לאנד האָבען מיר איינגעאטהעמט נייעם לע־בען, נייע קרעפטען, מוטה, געדולד, ענערגיע, און האָפ־נונג, אז מיר וועלען זיך נאָך אומקעהרען מיט דער צייט צוריק צו אונזער אַלטער הייליגער היימאטה, צו־ריק צו אונזער אַלטען לאנד, וואו אונזער זון האָט אנגעפאנגען צו שיינען — אין ארץ ישראל! דען אין דעם זעלבען טאָג וואָס מיר שטארבען ווערען מיר ניי געבאָרען, ווייל „משה וישראל חד הוא".

ולא ידע איש את קבורתו.

„שלחה מלכות לשאול, הראנו היכן משה קבור? עמדו למעלה, נדמה להם למטה, למטה — נדמה להם למעלה; נחלקו לשתי כתות: אותן שעמדו למעלה, נדמה להם למטה, ואותם שעמדו למטה, נדמה להם למעלה" (סוטה ל"א).

זעהר אַ זיעגרייכעם און פאַנטאַסטישעם בילד שטעלט אונז פאָר דער תלמוד מיט די ווערטער: ווען משה איז געשטאָרבען האָט די רעגיערונג געשיקט פרעגען די יעניגע וועלכע האָבען געוואָהנט אויף יענעם בארג, אַז זיי זאָלען צייגען דעם אָרט וואו משה איז בעערדיגט. ווען זיי זיינען ארויף אויף דעם בארג אין דער הויך, האָט זיך זיי געדאַכט אַז אונטען איז משה געקומען צו קבר ישראל. און ווען זיי זיינען ארונטערגעגאַנגען אונטען, האָט זיך זיי געדאַכט אַז אויבען אין דער הויך איז משה'ס קבר, דאַן האָבען זיי זיך צוטהיילט אויף צוויי כתות, אָבער די יעניגע וועלכע זיינען אַרויף אין דער הויך האָט זיך געדאַכט, אַז זיי זעהען דעם קבר אונטען, און די יעניגע וועלכע זיינען געבליעבען שטעהן אונטען האָבען געגלויבט אַז זיי זעהען דעם קבר אין דער הויך...

איך האָב דיעזע מערקווירדיגע פאָרשטעלונג ניט בעגריפען, ביז אַ געוויסער צופאַל האָט מיר געעפענט

די אויגען צו פערשטעהן דעם טיעפען זין, וועלכער ליעגט בעהאלטען אין דער גייסטרייכער שילדערונג.

פאהרענדיג אמאל אין רוסלאנד אין א באהן, איז מיר אויסגעקומען צו זיצען צוזאמען מיט צוויי פארנעהמע קריסטען: איינער איז געווען א דירעקטאר פון א רוסישען גימנאזיום, א געבילדעטער, טאלעראנטער מענש, דער צווייטער איז געווען א רוסישער פאפ, א פינסטערער גייסטליכער מיט א העסליכער געשטאלט, און פאהרענדיג מיט זיי צוזאמען אין איין וואגאן, האב איך געהערט ווי זיי האבען צווישען זיך געפיהרט פאלגענדען געשפרעך:

„איהר מוזט עס וויסען, באטיושקא!", האט דער דירעקטאר געזאגט צום פאפ, „אז דער יונגער אידישער דור איז גאר אנדערש ווי דער אלטער. איך, אלס דירעקטאר פון גימנאזיום קען איך עס בעשטעטיגען".

„מיט וואס איז ער אנדערש?", האט דער פאפ געפרעגט מיט א פינסטערע מינע.

„דערמיט", האט דער דירעקטאר ערנסט געענטפערט, „וואס זיי זיינען פלייסיגע, פעהיגע, רוהיגע יונגע לייט. איך האב מיך גענוג איבערצייגט, אז זיי מאכען פיעל בעסערע פארטשריטע ווי אונזערע קריסטליכע קינדער; איך בין דעריבער אין דער מיינונג, אז מיט דער יונגער גענעראציאן וואלטען מיר זיך געקענט לייכט צופריעדען שטעלען, און עס וואלט

איבערהויפט קיין יודענפראגע ניט געדארפט עקזיסטי־רען... דאס אונגליק איז נאר מיט די פאנאטישע אי־דען פון דער אלטער וועלט: זיי האלטען זיך נאך אן זייערע אלטע זיטען, מיט זייערע פערשימעלטע מא־ניערען, זיי פערהייליגען נאך זייערע אלטע טראדיציא־נען, לעבען אפגעזונדערט פון אלע פעלקער, און לאזען ניט צו זיך קיין שטראהלען פון דער אייראפעאישער ציוויליזאציאן, וועהרענד דער יונגער דור האט זיך גאנץ אנדערש ענטוויקעלט, דער פאנאטיזמוס פון זיי־ערע עלטערען איז שוין ביי זיי לאנג פערשוואונדען".

„אומגעקעהרט, מיין הערר!", האט דער שוואר־צער גייסטליכער מיט א פערדריסליכער מינע ערווי־דערט, „איך מוז פראטעסטירען געגען אייער מיינונג, איך בין גראדע דאס געגענטהייל איבערצייגט, די יו־דענפראגע פאנגט ערשט אן ביי דעם יונגען דור, די אידען פון דער אלטער וועלט זיינען רעליגיעז, גאטס־פארכטיגע, רוהיגע מענשען, און פון זיי קען קיין ביי־זעס געשעהן. גאנץ אנדערש איז עס אבער מיט דעם יונגען דור, זיי זיינען אלע אטהעאיסטען, אנארכיסטען ניהיליסטען, זיי פערגיפטען אונזערע קינדער, זיי ער־וועקען דעם רעוואלוציאנערען גייסט, און גראבען אונ־טער די הייליגע פראוואסלאווגע קירכע. און וועמען האבען מיר עס צו פערדאנקען ווען ניט דער יונגער אידישער גענעראציאן?!".

הערענדיג די פערשיעדענע מיינונגען פון דעם

אויפגעקלערהרטען דירעקטאָר און פינסטערען פּאָפּ אין זייער געשפּרעך, איז מיר ניט ווילענדיג אַרויף אויף מיינע געדאַנקען די פראַגע: היכן קבור ישראל?" (ווייל „משה וישראל חד הוא"), וואו איז ישראל׳ס קבר? „עמדו למעלה נדמה להם למטה, עמדו למטה נדמה להם למעלה, נחלקו לשתי כתות, אותן שעמדו למעלה נדמה להם למטה, ואותן שעמדו למטה — נדמה להם למעלה", דאָס הייסט אַלזאָ, ישראל איז בעגראָבען, נאָר מען ווייסט ניט וואו זיין קבר איז.

אונזערע שונאים צוטהיילען זיך אין זייערע מיי־נונגען, די יעניגע וועלכע שטעהען אין דער הויך, די פאָרשטעהער פון דער ציוויליזאַציאָן גלויבען, אַז ישראל׳ס קבר ליעגט אונטען ביי דעם אַלטען דור, וועלכער האַלט זיך פעסט אָן זיינע טראַדיציאָנען, און די וועלכע שטעהען פון אונטען, די פינסטערע גייסט־ליכע, וועלכע גראָבען אונטער די פרייהייט און פער־שקלאַפען די מענשהייט, זעהען ישראל׳ס קבר אויבען אין דעם יונגען דור.

מאַנכע פון אונזערע שונאים זעהען אונזער קבר אין אונזערע קבצנים, וועלכע מיר האָבען געליפערט אין גלות, און אַנדערע זעהען דעם קבר אין דער הויך,

ביי די איינינגע מיליאָנערען אונזערע. וועלכע שטעהען זיי ווי ביינער אין האלז.

דער רעזולטאַט איז ענדליך אז אַ קבר איז דאָ, נאָר מען וויים ניט וואו, אזוי ווי ביי משה׳ן, ווייל — „משה וישראל חד הוא״.

די ציוניסטישע אידעע שרייט צו אונז ישעיה׳ס ווערטער: יחיו מתיך, הקיצו ורננו שוכני עפר! — ווערט לעבעדיג איהר, וועלכע ליגען אין היהנער־פלעט, וואָס זיינען פערדעקט מיט דעם שטויב פון טויט — ערוואַכט, און דאַן וועלען מיר זעהען ישראל׳ס אונשטערבליכע מאַכט!

יתרו

משה'ם לעבענסבוך פון וויעגעלע ביז'ן קבר.

עפּילאָג צו די פריהעריגע 4 דרשות וועגען משה רבנו.

דעם מענשען'ס לעבען איז פערגליכען צו א בוך; דאָס וויעגעלע און דער קבר זיינען די טאָוולען, די יאָהרען פון'ם מענשענס לעבען זיינען קאפּיטלאך און די טעג — בלעטער.

ניט אַלע ביכער זיינען גלייך. מאנכע זיינען רייך אין כמות (קוואנטיטעט) און אָרים אין איכות (קוואַליטעט), זיי האָבען א סך בלעטער, פיעל פּאַפּיער, אָבער וועניג אינהאַלט. אנדערע, די בעסערע, זיינען קליין אין כמות, אָבער אין איכות גרויס. זעהר וועניג ביכער זיינען דאָ, וואָס האָבעןביידע מעלות — גרויס אין כמות און רייך אין איכות.

דאָס זעלבע איז מיט די מענשען. זעהר וועניג מענשען האָבען די זכיה געהאט זייער לעבען זאָל זיין לאנג און אינהאַלטס־רייך מיט מעשים טובים.

זעהר גרויס אין צאָהל זיינען די מענשען וואָס זייער גאַנצעס לעבען קען פערגליכען ווערען צו אַ בוך אָנגעפּילט מיט דורכאויס ליידיגע, גלאַטע בלעטער, אָהן דאָס מינדעסטע אינהאַלט: געגעסען, געטרונקען, געשלאָפען — ויולד בנים ובנות וימת — אָבגעלעבט די יאָהרען ווי אַ חיה. — דאָס הייסט, אַ פּוסט בוך, וואָס אין איהם איז גאָר ניט אָנגעשריעבען, עס פערנעהמט בלויז אָן אומזיסטען אָרט, עס ברייגגט קיינעם קיין נוצען.

עס איז אָבער אויך דאָ אַ סאָרט ביכער וואָס זיינען רייך אין אינהאַלט, אָבער דער אינהאַלט איז אַ געפעהרליכער, פּול מיט גיפט, סם המות, זיי פעראורזאַכען נור שאַדען, זיי פערגיפטען זייערע לעזער, זיי מאַכען זיי פאַר גייסטיגע קריפּעלס.

דאָס זעלבע איז מיט די שלעכטע מענשען, וועמעס לעבען איז אינהאַלטס־רייך, אָבער וואָס פיר אַן אינהאַלט! דורכאויס מעשים תעתועים, בייזע טהאַטען, וואָס זיינען מחריבי עולמות, מאַכען אומגליקליך זייערע מיטמענשען, זייער גאַנצען לעבען.

פּאָעטיש האָבען אונזערע חכמי התלמוד געשילדערט אין „פרקי אבות״ דיעזען גרויסען געדאַנק אין איינינגע ווערטער: „הפנקס פתוח, היד כותבת וכל מעשיך בספר נכתבים״. דאָס הייסט, דאָס גאַנצעס לעבען און אַלע דיינע מעשים ווערען אין בוך פערשריעבען.

גוט איז דעם מענשען וועמעס לעבענס־בוך איז א נארמאלעס, זיינע קאפיטלאך—די יאהרען — זייי־נען אינהאלטס־רייך; זיינע אלע בלעטער — די טעג—זיינען פול פערשריעבען מיט גוטע, אינטערעסאנטע מעשים, אפען פאר אלעמען צו לעזען.

וועה איז אבער צו דעם מענשען, וועמעס לע־בענס־בוך איז ניט אין ארדנונג: מאנכע פרקים פער־שמוצט און גאנצע בלעטער פערשמירט מיט מעשים רעים.

געוועהנליך זיינען אין יעדען בוך די פאר בלעטער נעבען די טאוולען,ביים אנפאנג בוך און ביים ענדע בלאנק, ליידיג, עס איז אויף זיי גאר ניט אנגעשריע־בען. ריכטיג אזוי איז מיט אונז מענשען, אונזערע ער־שטע קינדער־יאהרען זיינען פאדער־בלעטער, ליידיג, מיר האבען גאר ניט אויפגעטהאן, און אזוי איז ביי פיעלע בלאנק די לעצטע בלעטער פון זייער לעבענס־בוך. געוווג גרויס איז דער מענש אז זיין מיטען בוך איז גוט אויסגעפילט, עס איז ניט ליידיג און אויך ניט פערשמוצט.

אין אלע ביאגראפיען פון דער וועלט׳ס גרויסע מענשען, זיינען געוועהנליך נאר די ערשטע צייט פון זייער לעבען דורכגעלאזען, ווייל עס איז ניטא פון זיי וואס צו שרייבען.

אבער אנדערש, גאר אנדערש איז מיט אונזער געטליכען געזעצגעבער משה רבנו. זיין ביאגראפיע,

זיין לעבענס־געשיכטע פאנגט זיך אָן ניט נור פון אָנ־פאנג, ניט אפילו פון דעם ערשטען טאָוועל, נור די תורה פאנגט אָן משה׳ס ביאָגראפיע נאָך פאר׳ן ערש־טען טאָוועל פון זיין לעבענסבוך, דאָס הייסט, איידער ער איז נאָך געבאָרען געוואָרען, נאָך פון דעם טאָג אין וועלכען זיינע עלטערען, עמרם און יוכבד, האָבען זיך פעראייניגט און געוואָרען מאַן און ווייב. און די תורה ענדיגט צו דערצעהלען פון משה׳ס לעבען מיט׳ן לעצטען טאָוועל — ביז זיין לעצטען אָטהעם־צוג און פיהרט איהם צו זיין געהיימניספאָלען קבר. זיין גאַנצעס לעבענס־בוך איז דורכאוים אָנגעפילט מיט בריליאַנטען ווי אַ קעניגליכע קרוין, עס איז ניטאָ קיין איין בלאַנק.

אין אונזער תורה איז ניטאָ קיין איין איבעריגע זילבע. יעדער בוכשטאַב איז געוואויגען און יעדעס וואָרט איז געמאָסטען, ווי קומט עס אַלזאָ, ווען די תורה פאנגט אָן צו דערצעהלען משה׳ס ביאָגראפיע, ערקלעהרט זי אונז מיט די ווערטער:

„וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי ותהר האשה ותלד בן״.

אין איבערזעצונג לויטעט עס אַזוי: „עס איז גע־גאַנגען אַ מאַן פון לוי׳ס פאַמיליע און האָט גענומען

לוי'ס טאָכטער, און די פרוי איז שוואַנגער געוואָרען און זי האָט געבוירען אַ זוהן".

וואָרום האָט אייגענטליך די תורה אַזוי פיעל גע־שריעבען וועגען דעם? וואָלט דען ניט גענוג געווען ווען מיר זאָלען וויסען אַז משה'ס פאָטער האָט גע־הייסען עמרם, און זיין מוטער — יוכבד? דאָס איז ווערטה צו בעטראַכטען און נעהנטער שטודירען.

ווען די תורה שילדערט דעם טויט פון דעם געט־ליכען מאַן, ערצעהלט זי אונז דערביי:

„ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה".

דאָס הייסט: קיינער האָט ניט געוואוסט וואו עס געפינט זיך זיין קבר ביז היינטיגען טאָג.

ניט ווילענדיג שטעלט זיך אונז די פראַגע, צו וואָס האָט עס אייגענטליך גאָט געמאַכט, אַז מען זאָל ניט וויסען דעם אָרט אין וועלכען עס רוהט דער קער־פער פון דעם הייליגען געטליכען מאַן? וואָלט ניט גע־ווען פיעל בעסער פאַר אונז אידען ווען מיר וואָלטען גראַדע יא געוואוסט דעם ריכטיגען אָרט וואו אונזער געטליכער רועה נאמן רוהט? מיר וואָלטען דאַן דעם הייליגען קבר עפטער געקענט בעזוכען, אויסגיסען אונ־זערע הערצער אויף די הייליגע ערד, און איהם מאַכען פאַר אַ קוריער פון אונז צום בורא.

די צוויי פראַגען וועגען משה'ס געבורט, און ווע־גען זיין קבר, קענען מיר פערשטעהען אונטער פאָל־גענדע ערקלעהרונג:

מען דארף נור נעהמען אין אָנבעטראַכט די היס־טאָרישע לעגענדע, וועלכע דערצעהלט אונז פון דער געבורט און פון דעם טויט פון דעם זאָגענאַנטען צוויי־טען געזעצגעבער, דער יונגער איסי פון דער שטעדטעל נצרת, אין וועלכענס נאָמען מענשען האָבען אויפגע־בויט די שטאַרקסטע רעליגיאָן אויף דער וועלט, די רעליגיאָן וועלכע האָט פערקערפּערט גאָט אין א מענ־שען און א מענשען אין א גאָט, און טראָטץ איהר פאַ־בעלהאפטען און לעגענדארישען פונדאמענט, האָט זי אין פערלויף פון איהר עקזיסטענץ, ערוואָרבען א גע־וואלדיגע צאָהל אנהענגער אויף דער וועלט: דער פינ־סטערער אבערגלויבען האָט בעזיעגט די ריינע פער־נונפט, און די פאָלגען זיינען היסטאָריש בעקאַנט.

דאָס יודענטהום אָבער, וועלכעס האָט צום ערש־טען פּראָדוצירט די לעהרע פון מאָנאָטהעאיזמוס (אחדות הבורא), איז זעהר וויט געוועזן פון נארישע אונגלויבליכע לעגענדען, וועלכע פערקערפּערען די גאָטהייט און פערגעטערען שטערבליכע מענשען, אום צו בעשאַפען א מין בריאה פון האַלב־גאָט און האַלב־מענש, א ילוד־אשה, וועלכער איז געשטאָרבען און לעבט אייביג. אזא מין באַשעפעניש קען דאָס יודענ־טהום ניט פּראָדוצירען און קען דאָס אויך ניט דולדען.

אונזער הייליגע תורה, וועלכע האָט געוואָלט איינפּלאַנצען אין אונז דעם ריינעם גלויבען אין איין

בורא, האָט עס פאַראויס געזעהען און בעזאָרגט, און אום אידען זאָלען ניט פערגעסערען דעם היילינען גע־זעצגעבער, אום מען זאָל ניט גלויבען, אַז ער איז גע־באָרען געוואָרען אַנדערש ווי אַלע איבעריגע מענשען, דערצעהלט אונז די תורה מיט דייטליכע פערשטענדלי־כע ווערטער:

„וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי ותהר האשה ותלד בן".

„עס איז געגאַנגען אַ מאַן פון לוי'ס פאַמיליע, און האָט גענומען לוי'ס טאָכטער, און די פרוי איז שוואַנגער געוואָרען און זי האָט געבוירען אַ זוהן".

דאָס איז אָפען און דייטליך ערקלעהרט, אַז דער ערהאַבענער אונפערגעסליכער לעהרער איז געבאָרען געוואָרען פון צוויי גלייכע מענשען אויף אַ גאַנץ נאַ־טירליכען אופן.

און נאָר ביי זיין לעבען איז ער געווען גרויס און הייליג ביי זיין נאַציאָן, קוים אָבער האָט ער ווי אַלע שטערבליכע מענשען, געשלאָסען זיינע אויגען אויף אייביג, האָט זיין טויטער קערפּער פערלאָרען יעדע הייליגקייט. און לויט דעם אידישען דין, איז אַ קליין שטיקעלעביינדעלע, גרויס ווי אַ לינז (עצם כעדשה), מטמא במגע ומשא — דאָס לעבעדיגע יודענטהום פערגעטערט ניט קיין טויטע.

— „ולא ידע איש את קבורתו" — ערקלעהרט

אונז די תורה, אום מען זאָל ניט פערגעטערען זיין קבר, ווי עס האָט פּאַסירט מיט די קברים פון אַנדערע גע־זעצגעבער, צוליעב וועלכע דער פינסטערער אבער־גלויבען האָט מקריב געווען אונצעהליגע אָפּפער. אָך, ווי שוידערהאַפט און גרויזאַם איז די געשיכטע פון דעם בעוואוסטען קבר, אין וועלכען די נאַרישע לעגענ־דע האָט בעגראָבען דעם מענש־גאָט, דעם פעראור־טיילטען פון די רוימער, דעם סטאָליער׳ס זוהן פון׳ם שטעדטעל נצרת !...

גענוג איז צו דערמאָהנען דעם שרעקליכען היס־טאָרישען נאָמען „מסע הצלב״, די „קרייץ־ציגע״ פון דעם מיטעל־אַלטער, וועלכע האָבען פערגאָסען ימים מענשליכע בלוט. און מענשען־בלוט ווערט נאָך פער־גאָסען עד היום, ווען עס קומט דער אַבערגלויבישער טאָג פון „תחית המת״ אין אונזער פסח־צייט. יע־דעם יאָהר ברעכט אויס אַ צוזאַמענשטויס פון די פער־שיידענע רעליגיעזע קריסטליכע סעקטעס, יעדע פון זיי האָט פּרעטענזיעס, אַז זי איז די וואָהרע גלויביגע, און נאָר זי האָט דאָס רעכט צו בעזוכען דעם „גאָט׳ס־גראָב״. יאָהר־יעהרליך קומען זיך צוזאַמען אין דיזען טאָג די דריי הויפּט־צווייגען פון דיזער גאָט־שטערב־ליכער רעליגיאָן: די רוימיש־קאַטוילישע, די גריכיש־עוואַנגעלישע און די פּראָטעסטאַנטישע. דער העלישער פייער פון פאַנאַטיזמוס צינדעט זיך אָן אין זייערע גייס־טליכע, און עס ברעכט אויס אַ שרעקליכע בלוט־פער־

גיסונג ביים אַריינגאַנג פון קבר, דאָס דער פעטער ישמעאל מוז שיקען זיינע מיליטער צו מאַכען אָרד־נונג.

גאָט ווייסט, וויפיעל בלוט וועט נאָך פערגאָסען ווערען צוליעב דיזען קבר!...

סנחריב, נבוכדנצר, נבוזראדן, אַלכסנדר, הורדוס, טיטוס, נירון, גראַזני און נאַפּאָלעאָן מיט די פיעלע אַנדערע היסטאָרישע מלאכי־חבלה — אַלע צוזאַמען האָבען ניט פערגאָסען אַזוי פיעל מענשליכע בלוט ווי דער קבר פון זייער מענש־גאָט!

אום צו פערמיידען דיזען אומגליק, אום עס זאָל זיך ניט פערשפּרייטען אַ פינסטערער אַבערגלויבען, האָט די תורה אַבזיכטליך געשריבען, אַז משה׳ס קבר איז ניט בעוואוסט, — דער אדון כל הנביאים איז נור הייליג אַלס מחוקק, אַלס טרייער, גוטער הירט פון זיין פאָלק. ער איז אָבער געווען אַ שטערבליכער מענש ווי יעדער בשר־ודם, און מיט געשטאָרבענע האָט דאָס לעבעדיגע יודענטהום ניט צו טהאָן!...

* * *

אָ, ווי קליין, ווי נידעריג, ווי אונבעדייטענד ביזט דו, גרויסער באַרג סיני, געגען דעם גרויסען ערהאַבע־

יתרו

נעם מאַן, וועלכער איז אויף דיר געשטאַנען! דיין באַ־
דען איז הייליג געוואָרען דורך די טריט פון דעם פאַ־
טער פון די נביאים — פון דעם הייליגען און טרייען
הירט פון זיין פאָלק, פון דעם גרעסטען גערעכטען גע־
זעצגעבער, פון דעם געטליכען מאַן משה בן
עמרם! — —

משפטים

די בעדרייטונג פון פרייהייט לויט תורת משה אין פערגלייך מיט די רציחות, וואס די אומות־העולם־„ציוויליזאציאן" לערנט.

„כי תקנה עבד עברי, שש שנים יעבוד, ובשביעית יצא לחפשי חנם" (שמות כ"א).
„כל הקונה עבד עברי, כאלו קונה אדון לעצמו" (קדושין כ').

שרעקליך און טרויעריג איז די ארמוט. אומגליקליך איז דער ארימאן, פינסטער איז זיין מזל, אבער נאך שרעקליכער און ביטערער איז די לאגע פון דעם ארימען ערפינדער, וועלכער האט מיט זיינע גרויסע פעהיגקייטען ענדעקט א גרויסע ערפינדונג און נאר ווייל ער איז ארים האט ער זי געמוזט איבערגעבען אין פרעמדע הענט, וועלכע זיינען גליקליך געווארען דורך דער ערפינדונג און וואקסען פון טאג צו טאג. דער

עלענדער ערפינדער זעהט דאָן זיין גליק און רייכטהום ביי פרעמדע. בעטראַכטענדיג זיין אומגליקליכען שיק־זאַל, פערפינסטערט איהם זיין הארצוועהטאָג דאָס לעבען.

שרעקליך און גרויזאַם זיינען די גייסטיגע שמער־צען פון דיזען עלענדען פעהיגען אָרימען ערפינדער!...

ווער איז דער ערשטער, וואָס האָט פּראָקלאַמירט פרייהייט פאַר דער גאַנצער וועלט? ווער איז דער יע־ניגער, וואָס האָט פּראָטעסטירט געגען שקלאַפעריי, און האָט געגעבען גלייכע רעכטע צו אַלע בירגער פון זיין לאַנד, אָהן אויסנאַהמע פון אייגענע אָדער פרעמ־דע? ווער איז דער פערפאַסער פון דעם היילינען אויס־רוף, וואָס איז אויסגעקריצט אויף דעם „פרייהייטס־גלאָק" (ליבערטי־בעלל), וועלכער הייננט אין דעם הויז־טאָרישען זאַל אין פילאַדעלפיא: „וקראתם דרור בארץ לכל יושביה"?

ווער איז ער, אויב ניט דער אַלטער אָרימער ער־פינדער, דער אוראַלטער פרייהייטס־קעמפּפער, ישראל סבא?!...

— און יעצט?

יעצט איז זיין לאַגע טרויעריג, זיין צושטאַנד ער־נידעריגט, צושפּרייט און צוזעעט איבער אַלע לענדער, איבער דעם גאַנצען ערד־באַלל; פערשקלאַפּט איז ער און אונטערדריקט צווישען אַלע נאַציאָנען; ער איז

געשלאָגען און געפּייניגט פון אַלע נידעריגע ברואים, פערהאַסט און פעריאָגט — פון ווילדע באַרבאַרען; זיינע אויגען זעהען ווי זיינע שונאים בענוצען זיך מיט זיין ערפינדונג; זיינע אויערען הערען זיין לעהרע פון פרעמדע מיילער און ער זעלבסט ווערט געטראָמפּעלט אָהן רחמנות אונטער די פּיס פון ווילדע חיות אין מענשען־געשטאַלט.

„העבד ישראל אם יליד בית הוא? מדוע היה לבז?!“.

„איז ער דען אַ שקלאַף ישראל אָדער אַ פרעמד־לינג? וואָרום איז ער צו שאַנד איבעראַל?“.

דיזע טרויעריגע ווערטער האָט אויסגעשריען מיט טויזענדער יאָהר צוריק איינער פון ישראל׳ס בעסטע קינדער, דער פּראָפעט און כהן ירמיה, ווען ער האָט בייגעוואָהנט דאָס טרויעריגע בילד, אַז דאָס ליכט, וואָס האָט בעלויכטען די וועלט, איז פינסטער גע־וואָרען.

די גריכען, וועלכע זיינען גערעכענט אין דער וועלט־געשיכטע אַלס די ציוויליזירטעסטע און די קול־טורעלסטע פון אַלע אַלטע נאַציאָנען, האָבען געפּיי־ניגט און געשטראָפט זייערע קנעכט און דיענער מיט שרעקליכע אונבעשרייבליכע ענויים און יסורים. פּלאַ־טאָן און אַריסטאָטעלעס, זייערע גרויסע פילאָזאָפען, האָבען מסכים געווען צו די מעשים תעתועים.

די רוימער האָבען געהאַט דאָס גרעסטע פערגעניגען צו געהן אויף מענשען־יאַגד אַזוי ווי אויף חיות: זיי האָבען די געפאַנגענע פערשקלאַפט אויף אייביג.

טיטוס „די קרוין פון דער מענשהייט״ און דער מלאך־המות פון יהודה, האָט אויך געקליעבען נחת און פערגעניגען פון דעם ווילדען מערדערישען מענשען־יאַגד. זייערע נאָבעלע אַדעל־לייט האָבען זיך לוסטיג געמאַכט איבער די אומגליקליכע שקלאַפען, אַוועקגעבענדיג זיי לעבעדיגערהייט צו ווילדע בעסטיעס, צו קראָקאָדילען, וועלכע פלעגען זיי אויפפרעסען לעבעדיגערהייט. דער רוימער, ווען ער האָט בעגאַנגען אַ פערברעכען און ער האָט מורא געהאַט, אַז זיין שקלאַף זאָל ניט דערצעהלען וועגען דעם פערברעכען די ריכטער, פלעגט ער גלייך געפינען אַ מיטעל זיך צו פערזיכערען און גאָר פשוט — ער פלעגט דעם שקלאַף אויסשניידען די צונג!... דער רוימער פלעגט שוין דאַן זיין זיכער, דאָס דער שקלאַף וועט שוין ניט אַרויסגעבען זיין געהיימנים; ער האָט זיך גאַנץ פיין בערוהיגט, פערזיכערט, אום צו קענען זינדיגען אויף׳ן נייעם חשבון...

די אַלטע שקלאַפען, וועלכע האָבען מעהר קיין קרעפטען ניט געהאַט צו אַרבייטען, האָבען די רוימישע אַדעל־לייט ניט געלאָזען שטאַרבען מיט אַ נאַטירליכען

טויט, נור מען פלעגט זיי אריינוואַרפען אין טיער־גאַרטענס, וואו די ליבען מיט די לעאָפּאַרדען פלעגען זיי צורייסען, און צוקנאַקען זייערע אַלטע ביינער. — דאָס איז אויך געווען אַ רוימישע פערוויילונג... די אַריסטאָקראַטישע מטרנות פון רוים, ווען זיי האָבען געוואָרפען אַן אומ׳חן אויף אַ שקלאַף, פלעגען זיי קריי־ציגען די עלענדע: די הענט צושפּרייט, די פיס צו־זאַמענגעלייגט און צוגעשלאָגען לעבעדיגערהייט מיט לאַנגע נעגעל צו אַ קרייץ. און מיט גרוים פערגעניגען פלעגען די רוימער צוקוקען, ווי די אומגליקליכע צאַפּ־לען זיך, ווי זיי פלעגען די נשמות אויסהויכען.

יעצט לאָמיר מאַכען אַ פערגלייך ווי אונזער תורה בעהאַנדעלט די שקלאַפען:

„וכי יכה איש את עבדו, או את אמתו בשבט ומת תחת ידו נקם ינקם".

„ווען איינער וועט שלאָגען זיין קנעכט אָדער זיין דיענסט, און ער אָדער זי וועט שטאַרבען אונטער זיין האַנד, מוז מען זיך מיט איהם אָברעכענען".

קומט דער תלמוד און ערקלעהרט דייטליכער דאָס וואָרט „נקם". — דאָס הייסט „בחרב נוקמת", דאָס מיינט „בסיף" — טויטען מיט אַ שווערד.

„כי יכה איש את עין עבדו או את עין אמתו ושחתה — לחפשי ישלחנו תחת עינו, ואם שן עבדו או שן אמתו יפיל — לחפשי ישלחנו תחת שנו".

„ווען איינער וועט אויסשלאָגען אַן אויג פון זיין קנעכט אָדער פון זיין דיענסט און ער וועט עס פערדאַרבען — מוז ער איהם פריי אַרויסלאָזען. דאָס זעלבע איז אויך מיט אַ צאָהן".

„שש שנים יעבוד, שומע אני כל עבודה במשמע ? ת"ל לא תעבוד בו עבודת עבד, מכאן אמרו: לא ירחץ לו רגליו ולא ינעול לו סנדליו, וכל הקונה עבד עברי כאלו קונה אדון לעצמו" (ילקוט שי"א).

„זעקס יאָהר זאָל ער דיענען". וואָלטען מיר מיינען, אַז ער ברויכט צו טהאָן אַלע סאָרט אַרבייט, האָט אונז די תורה אָנגעזאָגט: דו זאָלסט איהם ניט לאָזען אַרבייטען שקלאַפען־אַרבייט. דאָס מיינט, ער זאָל איהם ניט וואַשען די פיס, ער זאָל איהם ניט אָנטהאָן די שיך און נאָך אַזעלכע נידעריגע אַרבייט, ווייל ווער עס קויפט אַ אידישען קנעכט איז גלייך ווי ער קויפט אַ האַר אויף זיך".

לויט דעם אידישען דין האָט דער שקלאַף געהאַט דאָס רעכט צו בעפרייען זיך פון זיין לאַגע, ווען ער האָט נור געהאַט מוטה צו ענטלויפען פון זיין האַר. קיינער האָט איהם ניט געקענט פערהאַלטען און איבערגעבען צוריק צו זיין האַר, ווייל די תורה האָט דאָס שטרענג פערבאָטען:

„לא תסגיר עבד אל אדוניו אשר ינצל אליך מעם אדוניו, עמך ישב בקרבך במקום אשר יבחר באחד שעריך בטוב לו לא תוננו" (דברים כ"ג).

„דו זאָלסט ניט איבערגעבען אַ קנעכט צו זיין האַר, ווען ער וועט אַנטלויפען פון איהם. מיט דיר זאָל ער זיצען צוזאַמען אין דעם אָרט, אין וועלכען ער וועט זיך אויסוועהלען אין איינע פון דיינע שטעדט וואו עס וועט איהם געפעלען; דו זאָלסט איהם ניט נארען".

די גריכען און די רוימער האָבען ניט געגעבען קיינע רעכטע די פרעמדע איינוואָהנער אין זייער לאַנד און האָבען זיי גערופען מיט דעם נאָמען באַרבאַרען. אין ציצעראָ'ס צייט האָבען זייערע געזעצגעבער גע־וואָלט אַרויסטרייבען אַלע פרעמדע פון זייער לאַנד. אין אונזער תורה שטעהט אָבער געשריבען:

„וגר לא תונה ולא תלחצנו, כי גרים הייתם בארץ מצרים" — „און אַ פרעמדען זאָלסט דו ניט נארען און ניט דריקען, ווייל איהר אַליין זייט געווען פרעמדע אין מצרים".

פּלאַטאָן, דער גרויסער גריכישער פילאָזאָף אין זיין בעריהמטען בוך „רעפּובליק" לייגט פאָר אַ פּלאַן דער רעגיערונג, אַז זי זאָל אַרויסטרייבען אַלע אָרימע לייט — „אום זי זאָל רייניגען דאָס לאַנד פון דיזע חיות (ענימעלס)". און אויב דער אָרימאַן ווערט קראַנק, לערנט דער גריכישער פילאָזאָף, זאָל די רע־גיערונג איהם לאָזען שטאַרבען און איהם ניט היילען.

און אונזער תורה לערנט אונז, אַז די הויפּט־פּרינ־ציפּען פון יודענטהום איז צו העלפען די אָרימע, צו

שטיצען זיי און מיט אלע מעגליכקייטען פערבעסערען זייער לאגע. דאס אלעס, לערנט די תורה, איז ניט קיין חסד, נור א חוב, א פליכט אויף יעדען אידען.

שוין באלד 4 טויזענד יאהר, אז מיר האלטען אין איין לערנען די גאנצע וועלט די טהעאריע פון פריי־הייט, גלייכהייט און ברידערליכקייט. —

און מיר אליין ? —

מיר זיינען פרעמדע און שקלאפען צואזמען; מיר ווערען געטריבען אהן רחמנות פון איין לאנד אין דעם צווייטען.

ווי ריכטיג האט זיך דער גרויסער אידיש־דייטשער שריפטשטעלער בערנע אויסגעדריקט אין א ביי־סענדער סאטירע: „צום ווייניגסטען גיט אונז דאס רעכט פון די הינט מיט די קעץ צו אטהעמען לופט איבעראל און צו נעכטיגען וואו מיר ווילען!" — די טיערע (ענימעלס) האבען מעהרער רעכט פון אונז אין די זאגענאנטע ציוויליזירטע לענדער.

אלכסנדר דער צווייטער, דער בעסטער מא־נארך פון רוסלאנד, דער איינציגער גוטער מענש פון דער פאמיליע ראמאנאוו האט בעפרייט זיינע דריי־צעהן מיליאן שקלאפען (פאנשציזניקעס) פון די באר־בארישע פריצים אין 1862, און דער אונשטערבליכער פרעזידענט פון די פעראייניגטע שטאאטען אברהם

לינקאָלן האָט בעפרייט די שווארצע שקלאפען אין 1863, אָבער דער אידישער פּראָפעט ירמיהו האָט פער־זאָגט נאָך מיט צוויי טויזענד יאָהר בעפאָר: „לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו העברי והעבריה חפשים לבלתי עבד בם ביהודי אחיהו איש", דאָס הייסט: „יעדער פון אייך זאָל בעפרייען זיין קנעכט אָדער זיין דיענסט, און עס זאָל זיך ניט דערוועגען קיין איד צו פערשקלאפען זיין ברודער".

אָה, בארבארען פון דעם צוואנציגסטען יאָהר־הונדערט, רעספּעקט פאר דער סדרה משפטים!...

רעספּעקט פאר דעם אָרימען ערפינדער פון פריי־הייט!...

תרומה

די בעדייטונג פון שבת, פון דעם אידען'ס נשמה יתרה, און ווי דאָס איז געשטערט געוואָרען אין דעם אידען'ס לעבען פון דער נייער וועלט.

„ועשו לי מקדש — זה השבת; ושכנתי בתוכם— זו היא הנשמה היתרה".

„תניא: ר' יוסי ב"ר יהודה אומר: שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו: אחד טוב ואחד רע; וכשבא לביתו ומצא נר דלוק, שלחן ערוך ומטתו מוצעת, מלאך טוב אומר: יהי רצון שתהיה לשבת אחרת כך, ומלאך רע עונה אמן בעל כרחו, ואם לא — מלאך רע אומר: יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך, ומלאך טוב עונה אמן בעל כרחו" (שבת כל כתבי).

אַן ערהאַבענעם פאַנטאַסטיש בילד שטעלט אונז פאַר דער תנא ר' יוסי אין דער מסכתא שבת. מיר זע־

העו, ווי ער האט איינגעפאסט די הייליגקייט פון דעם ערהאבענעם טאג שבת אין דעם גליק און זעגען, וואס דער שבת האט געבראכט דעם אידישען פאלק און האט איהם אריינגעגעבען הימלישע קרעפטען צו אויפהאל־טען זיין עקזיסטענץ אין די אומגליקליכע, ביטערע צייטען; ער האט געגעבען מוטה און כח דעם אידישען פאלק צו בעקעמפפען זיינע שונאים אין אלע צייטען און אין אלע לענדער.

ר' יוסי זאגט נעמליך אזוי:

„צוויי מלאכים בעגלייטען דעם אידען יעדען פרייטאג אבענד פון שוהל ביז זיין הויז: איינער — א גוטער מלאך און דער צווייטער — א שלעכטער. און אז דער איד קומט צו זיך אין הויז און געפינט די ליכט ברענען, דער טיש געגרייט, און זיין בעט אין ארדנונג, זאגט דער גוטער מלאך: „גאט זאל געבען, אז איבער־אכט־טאג־שבת זאל אויך זיין אזוי" און דער שלעכטער מלאך מוז ניט־ווילענדיג ענטפערען: „אמן". אבער אויב דער איד טרעפט ניט דאס אלעס אין זיין הויז, זאגט דער שלעכטער מלאך: „גאט זאל געבען אז איבער־אכט־טאג־שבת זאל אויך זיין אזוי". און ניט־ווילענדיג מוז דער גוטער מלאך ענטפערען: „אמן".

די ליכט, דער טיש און זיין בעט (בעאבאכטעט דאס ווארט „ומטתו": עס שטעהט ניט נרו, שלחנו, נאר „ומטתו") זיינען די דריי געגענשטענדע, די מעכ־

טיגע און שטארקע זיילען, וואָס האַלטען־אויף די גאַנ־צע געביידע פון יודענטהום; די ליכט — תורה, דער טיש — כשרות, און דאָס בעט —טהרת המשפחה, דאָס ריינע אידישע פאַמיליען־לעבען. דיזע דריי זאכען האָבען אויפגעהאַלטען דעם אידען אין אַלע צייטען און האַלטען איהם אויך יעצט צוגעבונדען צו זיין רעליגיאָן און זיינע הייליגע קבלות.

דער נאַציאָנאַלער גייסט, די וואונדערבאַרע פע־היגקייטען, די גוטע זיטען, מיטלייד און ערבאַרעמקייט אויף די אונגליקליכע, דאָס כשר'ע ריינע און נאָבעלע פאַמיליען־לעבען — די אַלע ברילליאַנטען זיינען איינ־געפאסט אין דעם שבת. א הייליגער צויבער ליגט אין דיזען וואָרט; עס בעצויבערט דעם אָרימען אידען, עס פערוואַנדעלט איהם אין א פירסט, זיין אומגליקליכע ליידענדע פרוי — אין א פירסטין, זייערע אָרימע שוואַכע קינדערלאַך — אין פרינצעלאַך; זיי ווערען אַלע ניי־געבאָרען; נייע, שפּאָגעל־נייע נשמות בע־לעבען און ערמונטערען זייערע קראַנקע און פערמאַ־טערטע קערפּערס. זייערע קליינע שולכעלאַך און מנינים ווערען פערוואַנדעלט אין טעמפּלען. א הייליגעם ליכט בעלייכט זיי; מיט ערהאַבענע הימלישע גע־פיהלען זינגען זיי דעם „לכו נרננה", מיט בעגייסטע־רונג דעקלאַמירען זיי דעם „לכה דודי" און מיט פרעהליכע הערצער געהען זיי בעגריסען מיט דעם אַל־

טען הייליגען גרום: „גוט־שבת!" זייערע פאמיליעס, וועלכע ערווארטען זיי מיט אונגעדולד. — — —

און דער תנא ר' יוסי מיט זיין רייכער פאנטאזיע בעגלייט דעם אידען פון שול מיט צוויי מלאכים. ער ווענדעט זיך צו זיי, צו די מלאכים פון מנוחה פון שמחה און צופריעדענהייט מיט א „שלום עליכם, מלאכי השלום!"; ער זאגט דעם „שלום עליכם" מיט א מונטערע שטימע, ער בעגריסט זיי און בעט זיי — „ברכוני לשלום", זיי זאלען איהם בענשען איידער זיי שיידען זיך מיט איהם, און נאכהער ווענדעט זיך דער שבת־פירסט צו דער שבת־פירסטין מיט דעם ברי־ליאנטענעם „אשת חיל". וואס דער ריכטער, קעניג שלמה, האט געווידמעט צו זיין מוטער בת־שבע. אה! וויפיעל הייליגקייט, ליעבע, רייכע און ערהאבענע גע־פיהלען ליגען אין דיזען פראכטפאלען שיר „אשת חיל מי ימצא"! נאכהער פאנגט זיך ערשט אן דער פיר־סטליכער ערשטער מאהלצייט! אין א ריינעם פערגאל־דעטען זילבערנעם בעכער גיסט ער אן דעם ריינעם וויין מאכט דעם שבת'דיגען קידוש, צוטהיילט דעם וויין פיר זיך זעלבסט, פיר דער פירסטין, פיר די קליינע פרינצעלאך.

גאר עפעס א בעזונדערער געשמאק איז אין די שבת'דיגע מאכלים: אנדערש שמעקען די פיש, פראכטפאל איז די לאקשען־זופ, דער טעם פון גן־עדן

איז אין דעם צימעס. די פאמיליע עסט צוזאמען מיט אפעטיט, זייערע הערצער זיינען פרעהליך, די אויגען גלאנצען מיט דעם הייליגען גלאנץ פון ליעבע, און דאס גאנצע הויז איז אנגעפילט מיט רוה, פרייד און וואהרע גליקזעליגקייט אויף אזוי ווייט, אז דער מלאך רע, דער שלעכטער מלאך פון קנאה, שנאה, קאפריז און ניט־פערגינען, זאגאר דיזער ביטערער, גרויזאמער מלאך, וועלכער פערפינסטערט דעם מענשען׳ס לעבען, מוז אויך אנשוויגען ווערען און מוז ניט־ווילענדיג ענט־פערען „אמן" אויף דעם גוטען מלאך׳ס „יהי רצון".— גליקליך איז דער שבת־פירסט, דער וואהרער שומר־שבת, וועלכער גיט אב א זיעבעטע טהייל פון זיין לע־בען פיר זיין נשמה, פיר זיין תורה, פיר זיין גייסט און אידעאל. און יעדען שבת, ווען ער קומט אהיים און גע־פינט די ליכט ברענען, דער טיש געגרייט און זיין בעט אין ארדנונג, ווינשען איהם די גוטע מלאכים ער זאל דעם צווייטען שבת אויך אזוי פייערען. זיי גיבען איהם קרעפטען צו ארבייטען די קומענדע זעקס וואָ־כעדיגע טעג. און אזוי לעבט ער אב זיין לעבען גליק־ליך און צופריעדען. — — —

אומגליקליך איז אבער דער יעניגער, וואס ברעכט נור איין מאל זיין שבת: די ליכט — ניט אנגעצונדען, דער טיש — ניט געגרייט, זיין בעט — ניט אין ארד־נונג; עס ווערט צושטערט זיין פאמיליען־לעבען, די נשמה יתרה שטארבט אפ; קיין רוהע, קיין פריעדען,

קיין פרייד — דער שלעכטער מלאך אָדער די שדים ומחבלים פון צאנקעריי, אונצופריעדענהייט, האס און אייפערזוכט רואינירען איהם. זיי ווינשען איהם ער זאָל איבער אכט־טאָג דעם שבת אויך קיין בעסערען ניט האָבען. און די גוטע מלאכים מוזען ניט־ווילענדיג ענט־פערען „אָמן", ווייל אזוי שנעל ווי ער ברעכט נור אַפּ איינמאָל די הייליגקייט פון שבת, איז שוין אלעס פער־לאָרען: דאָס ליכט פון יודענטהום ווערט פערלאָשען אין גאנצען.

ביי אונז אין ניו־יאָרק האָט די פרינצעסין־שבת, ליידער, פערלאָרען איהר חן; ניטאָ די אמת'ע בעגייס־טערונג, ניטאָ די אמת'ע הייליגקייט אפילו ביי די זאָ־גענאנטע פרומע, אָרטאָדאָקסישע אידען; ניטאָ די נשמה יתרה, ניטאָ דאָס געטליכע, פאטריארכאלישע פערגעניגען פון דעם פרייטאָג־צו־נאכט. די שוהל, דער פרעזידענט מיט זיינע טראָסטיעס, די חזנים מיט די „לכה־דודי'ס", דער שנדר'ן מיט די עליות, דאָס איז אלעס טרוקענע אָדער איבערגעפוילטע נאָכמאכונגען, „אימיטיישענס", וואָס שמעקען בלויז מיט אמעריקאַ־נער ביזנעס.

ווי איבעראשט בין איך געוואָרען דעם ערשטען פרייטאָג־צו־נאכט, ווען איך בין געקומען אין ניו־יאָרק און איך בין געגאנגען דאווענען אין איינע פון די היגע גרויסע שוהלען. דער חזן האָט געזונגען „ושמרו בני

ישראל את השבת" מיט א גרויסען כאָהר, און ביי
דעם אריינגאַנג זיינען געשטאַנען א מחנה קליינע קינ־
דער און האָבען פערקויפט צייטונגען. די קינדערלאַך
אָבגעריסענע, באָרפיסע, ציטערען פון קעלט און שריי־
ען מיט קולות: „צוויי צייטונגען פאַר איין סענט!"—
דער „טאָג" און דער „אבענד" פיר איין פעני!... און
די אריינגעהער, און די ארויסגעהער קויפען די בלעטער
מיט גרויס פּליים. פון שוהל קלינגט אַפּ דעם חזן'ס
הויכע און מעכטיגע שטימע, און דער כאָהר ענטפערט
נאָך איהם: „כי ששת ימים עשה ד' את השמים ואת
הארץ וביום השביעי שבת וינפש"!

שבת־פריה, נאָך דעם „דאַווגען", בין איך געגאַנ־
גען פון שוהל אין ברום קאָרנער נאָרפאָלק סטריט פער־
ביי א סאָדאַ־וואַסער סטענד. אַן אַלטער איד איז גע־
זעסען ביים סטענד; אויף זיין געזיכט איז נאָך געלע־
גען דער היימישער פרומער מאַן; אין זיינע קנייטשען
אויפ'ן שטערן האָבען נאָך דורכגעשיינט די תלמודישע
ערקלעהרונגען און פּלפּולים, אין וועלכע ער האָט זיין
גאַנצען לעבען פערבראַכט. ער זיצט אומעטיג, האַלט
איין חומש און איז מעביר די סדרה „שנים מקרא ואחד
תרגום" און זינגט־צו שטילערהייט מיט'ן טראָפּ דעם
פּסוק: „ששת ימים תעשה מלאכה ויום השביעי שבת
לה' אלהיך!" — „מיט לעמאָן?", „מיט סטראָבע־
רים?" — פרעגט דער אַלטער איינעם, וואָס איז צו־
געגאַנגען צו דעם סטענד קויפען א גלאָז וואַסער...

אין מיין ערשטער וואהנונג אין ניו־יארק האט געוואהנט אן אלטער פרומער איד. ער אליין האט שוין גאר נישט געטהאן, זיינע קינדער האבען געארבייט און האבען איהם ערנעהרט. שבת פריה איז ער אויפ־געשטאנען, האט מעביר געווען די סדרה און געלערענט א פרק משניות. און ווען דער זייגער האט באלד גע־שלאגען „זעקס", איז ער ארייננעגאנגען אין שלאף־צימער און האט אויפגעוועקט די קינדער צו דער אר־בייט:

„סעמי, טשאלי, דזשעני, מיימי! שטעהט אויף, עס איז שוין ניט פריה, עס איז צייט געהן צו דער אר־בייט, עס הערט זיך באלד דער וויסעל! עס הערט זיך באלד דער וויסעל! שטעהט אויף, קינדער! איך געה אין שוהל אריין!".

טרויעריג, די הייליגע רוה פון שבת איז פערניכ־טעט געווארען און מיט איהר איז אויך אונזער לע־בענס־רוה פערשטערט געווארען. אויף זייער ארט הא־בען מיר דערפאר בעקומען אומרוהיגקייט, קומער, זארג און טומעל.

„לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי ויבא רגז!".

תצוה

„ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כ ת י ת ל מ א ו ר להעלות נר תמיד — חקת עולם לדרותם מאת בני ישראל" (שמות כ"ז).

„שמן זית זך כ ת י ת ל מ א ו ר: זית רענן יפה פרי תואר קרא ד' שמך, מה הזית הזה עד שהוא באילנו, מגרגרין אותו, ואחר כך מורידין אותו מן הזית ונחבט; ומשחובטין אותו מעלין אותו לגת, ונותנין אותו במטחן ואחר כך טוחנין אותו, ואחר כך מקיפים אותם בחבלים ומביאין אבנים ואחר כך נותנין את שמנו, כך ישראל, באין אומות העולם וחובטין אותן מ מ ק ו ם ל מ ק ו ם וחובשים אותם וכופתים אותם בקילורין ומקיפים אותם טרטיוכלין, ואחר כך עושים תשובה והקב"ה עונה להם".

(רבה תצוה).

א לאַגישען פּאָעטישען פּאַראַלעל ציהט דער מדרש צווישען ישראל און די אוילבערטען (מאַסלינעס).

„גרינער אוילבערט־בוים, וואָס איז פול מיט

שעהנע אוילבערטען, האָט גאָט דיך אָנגערופען" — האָט ירמיה הנביא געזאָגט.

„פּונקט ווי מען בעגעהט זיך מיט דעם אוילבערט בעגעהט מען זיך אויך מיט דיר" — זאָגט דער מדרש — „אַזוי ווי די אוילבערטען, ווען זיי זיינען נאָך אויף דעם בוים, נעהמט מען זיי אַרונטער און מען פּרעסט זיי, נאָכהער נעהמט מען זיי אין קעלטער און מען בינט זיי אַרום מיט שטריק און מען לייגט אָן גרויסע שטיי־נער אויף זיי, דאַן גיבען זיי אַרויס דעם בוימאייל, אַזוי איז מיט די אידען צווישען אַלע נאַציאָנען: מען יאָגט זיי פון איין אָרט צום צווייטען, מען בינט זיי מיט שטריק, מען שמידט זיי אין קייטען, מען פּרעסט זיי מיט פערשיעדענע דריקונגען, נאָכהער צייגען זיי זייער קראַפט און רופען צו גאָט און ער ענטפערט זיי"...

און ווי ריכטיג און ערהאַבען איז דיזער פּאַראַ־לעל, אַזוי ווי דער אוילבערט גיט ניט אַרויס זיין בוימ־אייל נור ווען מען דריקט איהם — דאָס הייסט, ווען „כתית" דאַן איז „למאור", אַזוי איז מיט די אידען— ווען זיי ווערען געדריקט און געשטויסען, דאַן לייכטען זיי מיט זייער הערליכער געטליכער פּראַכט און גלאַנץ.

און מיט דעם „כתית", מיט דעם דריקען און שטויסען איז פערנומען אונזער גאַנצע געשיכטע זייט מיר זיינען געוואָרען אַ נאַציאָן ביז צום היינטיגען טאָג.

ווען מיר עפענען אונזער תנ״ך און מיר לעזען אונזער געשיכטע פון אָנפאַנג אָן נאָך אין דער פּעריאָ־דע, ווען מיר זיינען געווען אַ פרייע רעפובליק אין דער „תקופת השופטים״, זעהען מיר די גאַנצע צייט די צוויי פּסוקים:

דער ערשטער פּסוק לויטעט: „ויעשו בני ישראל הרע בעיני ד׳ ויתנם בידי כושן רשעתים״, דאָס איז „כתית״.

דער צווייטער זאָגט אַזוי: „ויצעקו בני ישראל לד׳, וישלח להם מושיע ושופט״, דאָס איז „למאור״.

„און די אידען האָבען געטהאָן שלעכטעס אין די אויגען פון גאָט, האָט ער זיי איבערגעגעבען אין כושן רשעתים׳ס הענד זיי זאָלען די אידען מאַטערן, פּלאָגען און דריקען (כתית). און די אידען האָבען געשריען צו גאָט, האָט ער זיי געשיקט אַ העלפער און אַ ריכטער, וועלכער האָט זיי געהאָלפען און בעלויכטען זייער פינסטערניש (למאור)״.

און אַזוי געהען דיזע צוויי פּסוקים אין דער גאַנ־צער געשיכטע שוין טויזענדער יאָהרען און אַזוי בייַ־טען זיי זיך כסדר: פריהער קומט כתית און נאכהער — למאור. מיר ברויכען נור איבערבייטען די נעמען פון דעם אונטערדריקער און דעם העלפער, דעם פערפינסטערער און דעם בעלייכטער — אָבער אַלץ נאָר דער זעלבער „כתית״ און דער זעלבער „למאור״.

אנשטאט כושן רשעתים מוזען מיר אריינשטע־לען מדין, עמלק, פלשתים, אשור, בבל, פרס און רומא, רומיניא — די אלע נאציאנען האבען אונז געמאכט דעם פיער־טויזענד־יאהריגען כתית.

אנשטאט עתניאל בן קנז דער ערשטער אידי־שער ריכטער און העלפער מוזען מיר כסדר בייטען די נעמען: אהוד, דבורה, גדעון, שאול, דוד, יחזקיהו, זרובבל, יהודה המכבי, בר־כוכבא, אברבנאל, מנשה בן ישראל, מאנטעפיארע, קרעמיע, הערצעל און נארדוי — אט דיזע אלע אידישע העלדען האבען געמאכט אונ־זער היסטארישען „למאור". „להעלות נר תמיד": זיי זיינען ערשיענען אין פערשיעדענע צייטען, בע־לויכטען אונזערע אויגען און האבען אונז אריינגעגע־בען נייעם כח, פרישע ענערגיע און מוטה צו קעמפפען און בעקעמפפען אין גאנצען דעם שרעקליכען כתית, ביז דער ריינער בוימאייל וועט ערשיינען פאר דער גאנצער וועלט.

און דער תלמוד לערנט אונז ווייטער מיט דיזע ווערטער:

„ישראל נמשל לזית, כי כל המשקין מתערבים זה עם זה, השמן אינו מתערב אלא ע ו מ ד ע ל י ו; כל ישראל אינם מתערבים עם אומות העולם, שנאמר: „לא תתחתן בם".

ישראל ווערט געגליכען צו דעם בוימאייל: אלע געטרענקע קענען מיר אויפמישען איינעם מיט דעם

אנדערען, אָבער דער בוימאייל מישט זיך ניט אויף מיט קיין געטראַנק, ער בלייבט פון אויבען. — אַזוי זיינען די אידען: זיי מישען זיך ניט אויף מיט קיין אנדער נאַציאָן, ווייל עס איז זיי פערבאָטען געוואָרען זיך מתחתן צו זיין מיט די אומות־העולם.

אָה, פיעל זיינען געוועזן די לייט, וואָס האָבען זיך בעמיהט אויפמישען אָדער אַסימילירען דעם אידען מיט אנדערע פעלקער. זיי האָבעןווירקליך גערעכענט, אַז מיט דער מיתת נשיקה, דורך אַסימילאַציאָן, וועלען זיי אויסלייזען דעם אַלטען אומגליקליכען וואַנדערער פון אַלע זיינע שמערצען און ליידען; זיי האָבען גע־רעכענט, אַז עס איז פיעל בעסער פיר דעם אידען צו שטאַרבען א רוהיגען טויט ווי לעבען א געפּלאַגטען לעבען אַלס וואַנדערער אין נויט, מאַנגעל, הונגער און שאַנדע. אַלע מיטלען האָבען זיי אָנגעווענדעט אויסצור־פיהרען זייער געדאַנק, אָבער עס האָט זיי ניט געהאָל־פען. אַזוי ווי דער בוימאייל קען זיך ניט אויפמישען מיט קיין אַנדער געטראַנק, אַזוי קענען זיך די אידען ניט אַסימילירען מיט אַן אַנדער פאָלק: ווי עס קומט נור די תקופה פון „כתית״, פון אונטערדריקונג און צוואַנג, אַזוי שיינט אַרויס ווייטער א נייער „למאור״. דער נאַציאָנאַלער גייסט ווערט אויפגעלעבט פון דאָס ניי, דאָס יודענטהום ווערט פערשטאַרקט מיט פרישע קרעפטען. די טרוקענע ביינער זאַמלען זיך אויף און ווערען פערוואַנדעלט אין סקעלעטען, נייע מוסקולען

מיט נערוועז ווערען אויף די סקעלעטען אנגעצויגען, נייע הויט בעציהט די קערפערס, און א לעבעדיגער גייסט בעלעבט זיי און שטעלט זיי ווידער אוועק אויף די פיס!

מיט אונזערע אויגען האבען מיר, רוסישע אידען, געזעהען און דורכגעלעבט די פערשיעדענע עפאכען:

אין אלעקסאנדער דעם צווייטענס צייט האבען אונזערע אסימילאטארען געארבייט גאנץ פלייסיג. זיי האבען מיט אלע קרעפטען, מיט פיזישע און מאראלי־שע „אברוסירט" דעם יונגען דור, זיי האבען אנגע־נומען די רוסישע זיטען, די רוסישע מאניערען און אלע זייערע מנהגים אין לעבען; זיי האבען דעם נאמען איד פערלייקענט, די אידישקייט פערווארפען, די הייליגע שפראך פערגעסען און האבען געמיינט, אז דא איז שוין די ענדע.

אבער ווי ענטוישט איז די חברה געווארען, ווען אלעקסאנדער דער דריטער איז ארויף אויף'ן רוסישען טהראן און דער שרעקליכער „כתית", די פאגראמען פון 1882 האבען זיך אנגעפאנגען. דאן זיינען זיי ווי צומישט געווארען, און עס איז באלד ערשיענען א נייער „למאור" אין דעם אידישען לאגער. דאס הייליגע נאציאנאלע געפיהל האט זיך ערוועקט מיט א גע־ליכער קראפט אין די הערצער פון דער אידישער יו־גענד — און פרומע און פרייע, רבנים און דאקטוירים, דיינים און יוריסטען, ישיבה־לייט און סטודענטען הא־

בען צוזאַמען אויפגעהויבען די ציוניסטישע פאָהן מיט א הייליגען ענטהוזיאַזמוס!

דר. פינסקער מיט רבי שמואל מאָהליווער זיינען די גרינדער פון דער ערשטער קאַטאָוויצער אסיפה פון די „חובבי ציון"; די חארקאָווער סטודענטען האָבען פערלאָזען די אוניווערזיטעט און אַ גאַנצע מחנה האָבען אויף זייערע הענט אָנגעטהאָן רינגען, אויף וועלכע עס זיינען געווען אויסגעקריצט די בוכשטאַבען „ב. י. ל. ו.", דאָס מיינט: „בית יעקב לכו ונלכה!": — „יעקב'ס קינדער! קומט, לאָמיר געהן!", און זיי זיינען אַוועקגעגאַנגען, צוריק צו זייער מוטער „ציון", דאָרט דאָס הייליגע לאַנד צו בעאַרבייטען. דיזע געבילדעטע יונגע פּיאָנירען זיינען עס די גרינדער פון דער בעריהמטער קאָלאָניע גדרה אין ארץ ישראל!

אָט אזוי איז נאָך דעם „1882-טען" רוסישען „כתית" געבאָרען געוואָרען דער ערהאַבענער ציוניסטישער „למאור" און האָט בעלויכטען די גאַנצע אידישע נאַציאָן. דער בעריהמטעסטער אידישער דענקער און פילאָזאָף „אחד העם" האָט מיט זיין ליטעראַרישער קראַפט צוזאַמענגעקליעבען די בעסטע קרעפטען פון פאָלק און האָט געגרינדעט די חברה „בני משה", וועלכע האָט זעהר פיעל געלייסטעט פיר דער ענטוויקלונג פון דער ציוניסטישער בעוועגונג.

דער „למאור" האָט דורכגעדרונגען מיט זיינע שטראַהלען אויך אין מעריב־זייט פון אייראָפּא און ער

האָט אונז אויפגעשטעלט נייע העלפער און פּאַרקעמפּ־
פער אין די גרויסע פּערזאָנען פון דר. הערצעל און
דר. נאָרדוי; די גרויסע ליכטער האָבען בעשאַפען
דעם ערשטען באַזעלער קאָנגרעס אין יאָהר 1897. און
דיזע קאָנגרעסען, האָפען מיר, װעלען אונז ברײנגען צו
דער שטופע, װען מיר װעלען שוין ניט ברויכען מעהר
קײן „כתית" צו אונזער „למאור".

אין אונזער נײעם פאַטערלאַנד, אין אַמעריקא,
װאו מיר האָבען ניט, גאָט צו דאַנקען, דעם „כתית",
אויך דאָ האָבען די שטראַהלען פון דעם „למאור"
אַריינגעדרונגען אין די אַסימילאַטאָרישע קרײזען, און
דער נאַציאָנאַליזמוס אונזערער האָט געהאַט אַ גרויסען
זיעג איבער דער פּעררעטערישער אַסימילאַציאָן.

אין דעם גרויסען, רײכען און שטאָלצען טעמפּעל
„עמנואל", אין דער שטאַרקסטער פעסטונג פון דעם
רעפאָרם־יודענטהום אין אַמעריקא, אין דעם טעמפּעל
װאו די צעהן־פופצעהן טױזענד דאָלאַרדיגע ראַבביים
האַלטען אין איין פּראָפּאַגאַנדירען די זעלבסט־פערניכ־
טונגס אידעע, אַז אידען זײנען קײן נאַציאָן, קײן בע־
זונדערע ראַסע, נור אַ סעקטע פון אַן אַלטען גלױבען
אָהנע מעשים, װאָס זײער צװעק איז נור פערשפּרײטען
גלױבען אין מאָנאָטהעאיזם (אחדות הבורא) איבער
דער גאַנצער װעלט; אין דעם טעמפּעל, װאו צום סדור
האָבען זיך, רח"ל, צוגעטשעפּעט באַצילען פון רע־
פאָרם־טובערקולאָזים און האָבען איהם געפרעסען

בלאַט פאַר בלאַט, ביז אין איהם איז ניט געבליעבען קיין זכר פון „ציון", קיין ברעקיל פון „ירושלים", קיין סימן פון נאַציאָנאַלע האָפנונגען; אין דעם טעמפּעל, וואו דער סדור איז נעביך איינגעדאַרט געוואָרען גאָר ניט צו דערקענען, ער איז פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ קליינעם ענגלישען „פּרעיער־בוק"; אין דעם טעמ־פּעל, וואו צו די טענער פון אַ גרויסען אָרגאַן שרייען אוים קריסטליכע מיידלאַך דעם אידישען „שמע ישראל" מיט אַן אירישען אַקצענט, — אין דיזען טעמפּעל האָט געטראָפען די לעצטע צייט אַ פאַל מיט איינעם פון זיינע רייכסטע טראַסטיעס. ווענמען'ס טאָכ־טער איז, רח"ל, קראַנק געוואָרען אויף דער אַמעריקאַ־נער מיליאָנערישער קראַנקהייט, אויף אַ היסטערישער ליידענשאַפט צו בעקומען אַ טיטול פון אַן אייראָפּע־אישע גרעפין — און זי האָט חתונה געהאַט פאַר אַ שווייצאַרישען קאַטוילישען גראַף. און דער נעגאַטיוו מיט דעם פּאָזיטיוו זיינען דאָ צוזאַמענגעקומען — דער רעפאָרם־יודענטהום מיט דעם קאַטאָליציזמוס האָבען זיך בעגעגענט און דער גליקליכער אידישער מיליאָ־נער, וועלכער איז איינער פון די יעניגע בעלי־טובות, וואָס האַלטען אין איין שרייען צו די איינגעוואַנדערטע אידען: „אַמעריקאַניזירט זיך, ווערט גוטע סיטי־זענס!" האָט זיך אַליין „אייראָפּעאיזירט" און האָט אוועקגעגעבען זיינע אַמעריקאַנער מיליאָנען מיט זיין טאָכטער צו דעם קאַטוילישען אייראָפּעאישען גראַף.—

אין דיזען טעמפעל האט אויך אריינגעשיינט דער נא־ציאנאלער „למאור", זיינע שטראהלען האבען אריינ־געדרונגען אין דעם רייכען טעמפעל און מיט זיין גאנ־צער מאכט איז דער טאלאנטפאלער ראביי דר. יהודה לייב מאגנעס, ארויסגעטראטען געגען דעם היינט־מאדישען אמעריקאנער „סנבלט". ער איז ארויס־געטראטען מיט אזא קראפט, ווי אונזער פירסט נחמיה התרשתא איז ארויסגעטראטען געגען סנבלט התורני וטוביה העמוני, די אסימילאטארען מיט פינף און צוואנציג הונדערט יאהר צוריק.

נחמיה האט סנבלט'ן ארויסגעטריעבען פון בית־המקדש, און אונזער נחמיה—דר. מאגנעס, האט פער־יאגט דעם אסימילאטארישען טראסטי פון טעמפעל „עמנואל". דאס איז א זיעג פון „למאור". און מיר האפען, אז דער „למאור" וועט אין די טעמפלען ווע־רען אזוי שטארק, אז אנשטאט דעם אסימילאטארי־שען שטערן וועט שיינען די נאציאנאליסטישע זונן אויף דעם אידישען הימעל און מיר זאלען שוין ניעמאלס בעדארפען „כתית" צו אונזער „למאור".

תשא

די פילאָזאָפישע בעדייטונג פון דעם עגל־הזהב. די ערקלעהרונג איבער „רד כי שחת" און די פונדאַמענטאַלע פּרינציפּען פון יודענטהום.

דער עגל הזהב.

„וירא העם כי בושש משה לרדת מן ההר, ויקהל העם על אהרן ויאמרו אליו, קום ע ש ה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו, כי זה משה ה א י ש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו"...

„וידבר ד' אל משה, לך ר ד כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים" (שמות ל"ב).

„רבותינו אמרו: בא שטן וערבב את העולם, והראה להם, כמו מ ש ה ת ל ו י מ ן ה א ר ץ ו מ ט ת ו ב א ו י ר".

(תנחומא).

און ווען דאָס פאָלק האָט געזעהען, אַז משה האָט זיך פערזאַמט אַראָבצוגעהן פון באַרג, האָבען זיי זיך

פערזאמעלט פאר אהרן'ען און האבען צו איהם אזוי געזאגט: „שטעה אויף, מאך פיר אונז געטער, וועלכע זאלען געהן בעפאר אונז, ווייל מיר ווייסען ניט וואס איז געווארען מיט דעם מענש משה, וועלכער האט אונז פון מצרים ארויסגענומען"...

און גאט האט גערעדט צו משה'ן: „געה, נידער אראפ (לאז זיך ארונטער צו זיי), ווייל דיין פאלק איז פערדארבען געווארען".

אונזערע געלעהרטע האבען געזאגט: „עס איז געקומען דער שטן און האט צומישט די וועלט; ער האט געוויזען, אז משה איז אויפ־געהויבען געווארען פון דער ערד און זיין בעט איז אין דער לופטען".

א וואהרע אידישע טעאלאגישע ערקלעהרונג בע־קומען מיר פון דער געשיכטע וועגען דעם עגל הזהב— דאס גאלדענע קאלב. — מיר לערנען דא דעם וואהרען פרינציפ פון תורת משה, אז דער עיקר איז טהאט, און ניט נור גלויבען: ווירקליכע מעשים, אבער קיינע פא־נאטישע שווערמעריי... תורת משה האט ניט צו טהאן מיט דעם מענשען'ס גלויבען, זי צווינגט איהם ניט און בעפעהלט איהם ניט ער זאל אזוי גלויבען אדער ניט גלויבען: „האמן ואל תאמין", נור זי זאגט איהם אן און בעפעהלט איהם שטרענג טהו, און טהו ניט — „עשה, ולא תעשה". אונזער תורה איז א תורת חיים,

זי האָט בלויז צו טהאָן מיט דעם לעבען פון די לעבע־דיגע אויף דער וועלט; איהרע אַלע מצוות און משפטים זיינען געגעבען געוואָרען פון דעם לעבעדיגען גאָט צו אַ לעבעדיגעם פאָלק צו פערבעסערען, פער־לייכטערען און בעגליקען זיין לעבען אויף דער לעבעדי־גער וועלט: „וחי בהם ולא שימות בהם!”, און ער זאָל לעבען דורך דיזע מצוות, אָבער ניט צו שטאַרבען דורך זיי, לערענט אונז דער תלמוד.

„למען יטב לך”, „למען יאריכון ימיך”, „ונתתי מטר ארצך בעתו”, ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת”.

„אום עס זאָל דיר גוט זיין”, אום דו זאָלסט לאַנג לעבען”, „און איך וועל געבען רעגען אויף דיין לאַנד אין דער צייט”, „און איך וועל געבען גראָז אין דיין פעלד פיר דיינע פיה און דו וועסט עסען צו זאַט”, — דאָס זיינען די הבטחות פון אונזער תורה צו איהרע אנהייגגער, זי פיהרט זיי ניט אַוועק אין אַנדערע וועל־טען, זי צווינגט זיי ניט ווי אַנדערע רעליגיאָנען צו גלויבען אין איבערנאַטירליכע, אונגלויבליכע געגענ־שטענדען, ווייל דאָס איז נעגען די געזעצען פון לעבען. עס איז אונמעגליך צולייגען פעפער צום גומען און זאָ־גען: „עס זאָל דיר זיין זים”, ווערהענד דער געשמאַק ענטפערט: „עס איז ביטער”. מיר קענען ניט הייסען די אויגען, ווען זיי קוקען אויף אַ שוואַרצען געגענ־שטאַנד, זיי זאָלען איהם אַנערקענען פיר וויים; דאָס

זעלבע קענען מיר ניט אונזערע געהירען מאכען גלויבען אין א זאך, וואס לאזט זיך פארט ניט גלויבען.

ניט אומזיסט האט דער מאיעסטעטישער דיכטער אויסגעשפראכען זיך וועגען דער תורה: „עץ חיים היא למחזיקים בה". זי איז א לעבענסבוים פיר איהרע אנהייננער. זי איז א לעבענס־קוואל און עס פליסט לעבען פון יעדעם ווארט; זי פאדערט ניט דעם טויטען גלויבען, נור די לעבעדיגע טהאט און דעם געזונטען פערשטאנד; זי זאגט ניט: „גלויב אין גאט!" נאר: „דע את אלהי אביך" — וויים, לערען און שטודירע, וועסט דו פערשטעהן דעם גאט פון דיינע עלטערען, אדער: „וידעת היום" — און דו זאלסט פריהער וויסען און פערשטעהן, דאן וועסט דו פיהלען אין דיין הארץ, אז גאט איז דער איינציגער גאט אויף'ן הימעל און אויף דער ערד.

דאס פאלק איז דאן נאך ניט געווען גענוג רייף צו פערשטעהן און שעצען אזא תורה, וועלכע זאל נור פערהאנדלען ערדישע געגענשטענדען; דאס פאלק איז נאך געווען אנגעזויגען מיט עגיפטישע לעהרען, מיסטישע און פאנטאסטישע זאגעס און אוראלטע אבער־גלויבונגען האבען נאך אנגעפילט זיינע געהירען. די דאמאלסדיגע אידען האבען ניט געקענט בעגרייפען, אז משה איז א מענש גלייך מיט אלעמען, אז גאט וויל נור זיי גוטעס טהאן און אז פיר זיך פערלאנגט ער גאר ניט.

כל־זמן משה איז געווען מיט זיי צוזאמען, האָט ער זיי אָבגעהאַלטען פון די נאַרישע פאַנטאַזיעס. דער שטן — אַבערגלויבען און שווערמעריי, האָבען ניט געהאַט קיין שליטה איבער די אידען, ווייל טאָג־איין טאָג־אויס האָבען זיי געזעהען אין זייער לאַגער דעם געטליכען פיהרער זייערען, וועלכער האָט געלערענט מיט זיי צוזאַמען און מיט זיין הויכער פערנונפט האָט ער זיי אָבגעהאַלטען פון טהאָן נאַרישקייטען און שלעכ־טעס, ווי אַ גוטער פאָטער זיינע קינדער.

אָבער ווי נאָר „וירא העם כי בשש משה לרדת מן ההר״, דאָס פאָלק האָט געזעהען, אַז משה האָט זיך פערזאַמט אַראָבגעהן פון באַרג, האָט זיך די אַבערגלוי־בישע נאַרישע פאַנטאַזיע צושפּיעלט, און דער שטן פון פאַלשע פאַנטאַזיעס און שווערמעריי האָט זיך אַריינגעחאַפּט אין די מוחות און אין די הערצער פון פאָלק, האָט צומישט זייער פערשטאַנד און האָט זיי פאָרגעשטעלט זעהר אַ רייכעס צויבערהאַפטעס און פאַנטאַסטישעס בילד: משה איז אויפגעהויבען פון דער ערד און זיין בעטעל איז אין דער לופטען. — דאָס הייסט, משה איז ניט קיין געוועהנליכער שטערב־ליכער מענש מיט זיי גלייך, נור ער איז העכער פון זיי. ער וועט שוין אויך מעהר ניט זיין מיט זיי, ווייל גאָט האָט איהם צוגענומען צו זיך.

עלענד זיינען זיי געבליעבען אויף דער ערד, גאָט איז אויף׳ן הימעל, משה׳ן, זייער גוטען און גרויסען

פארשטעהער, האט ער אויך צוגענומען צו זיך. וואס זאלען זיי יעצט טהאן? — זיי האבען זיך פערזאמעלט פאר אהרן'ען און האבען צו איהם געזאגט: „שטעה אויף! מאך אונז געטער, וועלכע זאלען געהן בעפאר אונז — ניט אויף דעם הימעל — ווייל מיר ווייסען ניט וואס עס איז געווארען מיט דעם מענש משה, וועלכער האט אונז פון מצרים ארויסגענומען". אהרן האט גע־מוזט ערפילען זייער וואונש און מאכען זיי לכל הפחות איין גאט — דאס גאלדענע קאלב. און ווייל אין מצרים זיינען זיי נאך געוואהנט געווארען זעהן א פערגעטער־טען אָקס — „אפיס", האבען זיי זיך געמאכט א גאל־דענעם עגל.

„און גאט האט גלייך געזאגט צו משה'ן „לך רד", געה, נידער אראפ, לאז זיך ארונטער צו זיי, ווייל דיין פאלק איז נאך פערדארבען, עס וויל אויפוועקען אין זיך די פערדארבענע בעגריפען פון מצרים".

משה איז ארונטער. זעהענדיג דעם עגל מיט די ווילדע טענץ, האט ער א ווארף געטהאן די הייליגע לוחות און האט זיי צובראכען. ער האט אנערקענט, אז דאס פאלק איז נאך ניט פעהיג צו פערשטעהן די געטליכע לעהרע פון „לא תעשה לך פסל וכל תמונה". דאס פאלק קען נאך ניט פערשטעהן דעם וואהרען, ריינעם און גייסטיגען גאט.

נאכהער האט ער צובראכען דעם עגל, דאס הייסט ער האט מיט זיין געטליכער לעהרע פערניכטעט דעם

אבערגלויבען אין עגיפּטישען אפּיס. ער האָט איהם פערניכטעט אין פייער, ער האָט איהם צומאָהלען און האָט פערשפּרייט זיין אַש אויף דעם וואַסער און האָט מיט דעם וואַסער אָנגעטרונקען די בני ישראל, דאָס מיינט, יעדער איינציגער האָט פערניכטעט דעם עגל און האָט פערשטאַנען, אַז דאָס איז אַ פינסטערער אבערגלויבען און נאַרישקייט. — ערשט דאַן האָט ער זיי ווידער די לוחות געגעבען.

און ניט נור די אידען אין דער מדבר האָבען גע־מאַכט דעם עגל, נור אַלע שווערמער און פאַנאַטיקער האָבען געמאַכט און מאַכען דעם עגל נאָך עד היום: די קריסטען, שבתי צבי, פראַנק און נאָך אַנדערע, וואָס האָבען געזעהען משה׳ן אויפגעהויבען פון דער ערד און מיט זייער רעליגיאָן האָבען זיי געהאַט צו טהאָן נור אין אַ הימעלשען קעניגרייך, אין אַ „מלכות השמים". זיי האָבען אוועקגעשטעלט די פּרינציפּען פון זייערע טעאָלאָגישע לעהרען נור אויף דעם טויטען גלויבען און ניט אויף לעבעדיגע טהאַטען, — אַט די אַלע שווערמער האָבען געמוזט מאַכען דעם עגל, ווייל זיי זיינען געבליעבען אָהן אַ פונדאַמענט אויף דער ערד.

דאָס איז בית־אל מיט זיינע קעלבער, דער קאטאָ־ליציזמוס מיט זיינע בילדער; דאָס איז אַלעם דעם שטן'ס ארבייט וואָס האָט אויפגעהויבען משה'ן פון דער ערד און האָט אוועקגעשטעלט די רעליגיאָן נור אויף מדרש און ניט אויף מעשה.

אָבער אונז האָט דער פּראָפעט מיכה אָנגעזאָגט: „מה ד' דורש ממך כי אם עשות משפט", אז גאָט פאָ־דערט פון מענשען נור טהאָן גערעכטיגקייט.

און דער תלמוד לערענט אונז: „לא המדרש עיקר אלא המעשה!".

ויקהל

„ויאמר משה אל בני ישראל, ראו קרא ד׳
בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה
וימלא אותו רוח אלהים בחכמה,
בתבונה ובדעת ובכל
מלאכה" (שמות ל"ה).

„כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה".
(אבות).

א ניעדעריגען און פינסטערען בעגריף האט דער גלות בעשאפען ביי אונזערע אידען וועגען ארבייט און ארבייטער. ווער פון אונז ווייסט דאס ניט, אז דער שניידער, דער שוסטער און דער שמיעד איז געוועזן א פלעק און א שאנדע פיר זיין פאמיליע? עס איז געוועזן פיעל לייכטער איבערצוטראגען די שאנדע פון א מופקר א הולטיי און א פערדארבענעם אונמאראלישען מענשען, אבי נור א ליידיג-געהער, א „בעל-הבית'שער" גאר־ניט — ווי האבען א שניידער אדער א שוסטער אין דער פאמיליע!

„אין מיין גאנצער משפחה איז ב"ה ניטא קיין איין בעל־מלאכה!" האט זיך שטאלץ מיין עלטער־באבע גערימהט אימער מיט איהר יחוס.

„וואס וועט זיין פון דיר, שייגעץ איינער? וואס וועט זיין פון דיר דער תכלית? איך וועל דיך אבגעבען צו אליה־מאיר דעם שניידער אדער צו בעריל דעם שוסטער, דו וועסט זיך נעהמען צו דער שער אדער צו דער אהל, אויב דו וועסט ניט וועלען לערנען!".

אזא פזמון פלעגט אימער מיין מאמע, זאל זיך מיהען, אבהאלטען פאר מיין אינגערען ברודער, וועל־כער איז געווען א לעבעדיגער, קלוגער אינגעל און האט נעבאך זעהר ניט געוואלט לערנען.

„עס איז מיר בעסער צו געהן צום שניידער אדער צום שוסטער איידער געהן לערנען ביי אברהם יצחק דעם הויכען און דארען מלמד, וואס קנייפט מיך מיט זיינע דארע פינגער און רייסט פון מיר אוים שטיקער לייב".

אזוי האט מיין ברודער געענטפערט מיט אן אונ־שולדיגען שמייכעל.

„אך און וועה צו מיר, ר' פנחס'לם דעם מירערם טאכטער, וואס איך האב דערלעבט צו הערען פון מיין קינד. ער וויל גאר ווערען א בעל־מלאכה און מיר פערשווארצען מיין משפחה". — האט מיין מוטער אויסגעשריען מיט א יאמערליכען געוויין פון איהר טיעפען הארצען.

אזעלכע געשפּרעכען האָט יעדער פון אונז געהערט אין זיינע קינדערשע יאָהרען אין זיין שטעדטעל פון וואַנען ער איז.

קיינער פון אונז האָט ניט געזעהען, אַז אַן אַר־בייטער זאָל שטעהן אין שוהל אין מזרח־זייט, אַ בעל־מלאכה האָט קיינמאָל אין זיין לעבען ניט פערזוכט דעם טעם פון „שלישי״, „ששי״ אָדער „אחרון״.

אין דעם אַלטען ווילנער פּנקס איז פערשריעבען, אַז מען האָט אַמאָל אַוועקגעשטעלט אַ שניידער אין קונע דערפאַר, וואָס זיין פרוי האָט זיך ערלויבט אָנ־צוטהאָן אַ זילבערנעם קאָלנער אויף איהר האַלז, וואָס עס קומט נור דער רבי'צין אָדער דער גבירה פון שטאָדט.

דער אַרבייטער האָט געמעגט זיין רייך, האָט איהם דאָס געלד גאָר ניט געהאָלפען. די גזועלשאַפט האָט פון איהם געוויכט, ווייל אַ בעל־מלאכה בלייבט אַ בעל־מלאכה.

יעצט וועל איך שטעלען די פראַגען: שטאַמט דיזער נאַרישער אומגעלומפּערטער בעגריף פון יודענ־טהום? איז די אַרבייט געווען אַ שאַנדע אַמאָל אויך אין דער צייט פון די נביאים אָדער פון די תנאים?

לאָמיר זעהען:

דער ערשטער אַרבייטער, וועמעס נאָמען עס ווערט דערמאָהנט אין דער תורה, איז **בצלאל**. און

איהם האָט די תורה געקרוינט מיט א טיטעל, ווי איי־
נעם פון די גרעסטע נביאים, נעמליך:

„וימלא אותו רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת ובכל מלאכה".

„און גאָט האָט איהם בעשאַנקען מיט דעם געט־
ליכען גייסט, מיט קלוגהייט, פערנונפט און וויסענ־
שאַפט אין אַלע ארבייטס־פאַכען".

אזא פרעכטיגען אטעסטאט, אזא דיפלאָם, האָט
אויסער משה'ן נאָך קיין מענש ניט בעקומען פון גאָט
אליין, נור בצלאל דער ארבייטער.

דער אידישער קעניגליכער דיכטער האָט זיך
אויסגעדריקט וועגען דעם ארבייטער מיט דיזע ערהאַ־
בענע ווערטער:

„יגיע כפיך כי תאכל
אשריך וטוב לך".

„אָ, ארבייטער! ווען דו ערנעהרסט זיך פון דיי־
נע צעהן פינגער, וואויל און גוט איז דיר!".

און דער תלמוד ערקלעהרט דעם פסוק אזוי:

„גדול הנהנה מיגיע כפיו יותר מירא שמים, דאלו גבי ירא שמים כתיב אשרי כל ירא ד', וגבי נהנה מיגיע כפו כתיב אשריך וטוב לך!".

דאָס הייסט: אז דער ארבייטער שטעהט פיעל
העכער פון דעם ירא שמים, ווייל ביי דעם צווייטען

שטעהט נור געשריעבען דאָס וואָרט „אשרי" און ביי דעם ערשטען שטעהט „אשריך וטוב לך".

די אַרבייט איז געווען געשעצט און געאַכטעט ביי דעם אוראַלטען אידען, ער האָט אויף איהר געקוקט מיט אַן אינטערנאַציאָנאַלען און קאָסמאָפּאָליטישען בליק. און ווען שלמה המלך האָט געבויט דעם ערשטען בית־המקדש, די קרוין פון יודענטהום, האָט ער געשיקט נאָך דעם קופּער־שמיעד חירם פון צור. און חירם דער ניט־איד האָט עס געמאַכט די גאַנצע אַרבייט, וואָס דער היסטאָריקער בעשרייבט אין מלכים מיט דיזע ווערטער:

„וישלח המלך שלמה, ויקח את חירם מצור — ואביו איש צורי חרש נחושת, וימלא את החכמה ואת התבונה ואת הדעת לעשות כל מלאכה מנחושת. ויבא אל המלך שלמה ויעש את כל מלאכתו".

דער פּרינץ פון די נביאים, ישעיה בן אמוץ, דער־מאָהנט דעם „חכם חרשים", דעם קינסטלער־אַרבייטער, גלייך מיט דעם נביא און דעם שופט.

אין דעם הייליגען יום־טוב שבועות, ווען דאָס פאָלק האָט געבראַכט די „בכורים" אין ירושלים, פלעגען אַרויסגעהן מקבל־פּנים־זיין די געסט דער קעניג, די מיניסטאָרען און די אַרבייטער.

„אהב את המלאכה ושנא את הרבנות", — האָב

ליעב די ארבייט, און האס די רבנות, לערנט אונז דער תלמוד.

„יפה ת"ת עם דרך־ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון, וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה".

רבן גמליאל, דער אידישער פירסט, לערנט אונז: „עס איז גוט תורה מיט ארבייט, ווייל צוזאמען האל־טען זיי אפ דעם מענשען פון זינד, און תורה אהן מלאכה מוז בטל ווערען".

ווי הויך און געשעצט איז געווען די ארבייט ביי די אידען, אזוי נידעריג און פערהאסט איז זי געווען ביי די גריכען און די רוימער. די גריכישע פילאזאפען פלאטאן און אריסטאטלעס האבען געלערנט, אז די רע־גיערונג זאל ניט געבען קיין בירגער־רעכטע צו „די שמוציגע און די נידעריגע אין דער געזעלשאפט", ווי זיי האבען אנגערופען די ארבייטער.

די רוימער האבען נאר געשטאלצירט מיט זייער מיליטערישען אדעל. זיי האבען שרעקליך אונטער־דריקט די ארימע ארבייטער און האבען זיי בעלעס־טיגט מיט פערשיעדענע שטייערען.

אין דער זעלבער צייט פסק'עט דער תלמוד א דין, אז אן ארבייטער האט די פריווילעגיע און די פריי־הייט אוועקצוגעהן פון זיין ארבייט ווען ער וויל. דער בעל־הבית אבער האט ניט קיין רעכט צו פערהאלטען זיין לוין.

„פועל יכול לחזור אפילו בחצי היום" (ב"ק, קט"ז ע"ב).

דער תנא רבי יוחנן בן מתיא, דערצעהלט אונז דער תלמוד, האָט געשיקט זיין זוהן דינגען אַרבייטער פיר איהם. דער זוהן איז געגאַנגען און האָט געדונגען אַרבייטער און האָט זיי פערשפּראָכען צו געבען עסען ביי זיין טיש. ווען דער תנא האָט דאָס דערהערט, האָט ער צו איהם געזאָגט: „מיין קינד, ווען דו וועסט פיר זיי אַפילו מאַכען סעודות ווי שלמה המלך אין זיין צייט וועסטו אויך ניט יוצא־זיין. דו מוזט אימער געדענקען, אז זיי זיינען די קינדער פון אברהם, יצחק ויעקב" (בבא מציעא דף פ"ג).

רבה בר בר חנא האָט אַ מאָל געדונגען טרעגער זיי זאָלען ברייגנען אַ פאַס וויין. דורך אַ צופאַל האָבען די טרעגער צובראָכען דאָס פאַס און אויסגעגאָסען דעם וויין, האָט ער פאַר דעם שאַדען צוגענומען זייערע זאַכען. די טרעגער האָבען זיך בעקלאָגט פאַר רב'ן, האָט ער גלייך געהייסען רבה'ן אָבגעבען זיי די קליידער און בעצאָהלען פיר דעם טאָג אַרבייט.

„איז דער דין אַזוי?", פרעגט רבה ביי רב'ן ערשטוינט.

„יא" — ענטפערט רב — „עס שטעהט געשריבען אין משלי: „למען תלך בדרך טובים וארחות צדיקים תשמור", דאָס הייסט „דו מוזט געהן אין דעם

וועג פון גערעכטע מענשען און זייערע זיטען מוזטו אָבהיטען" (ב"מ דף פ"ו).

„וחי אחיך עמך" — און דיין ברודער זאָל לעבען מיט דיר. דער תלמוד איז מפרש דאָס וואָרט „עמך"— מיט דיר גלייך ביים עסען, ביים טרינקען און ביי אַלעם. דאָס הייסט, דו זאָלסט ניט עסען קיין זעמעל און ער שווארצען ברויט; דו זאָלסט ניט שלאָפען אין אַ בעט און ער, דער אָרימער אַרבייטער, אויף דער ערד. ניין! דאָס טאָר ניט זיין: ער מוז לעבען גלייך מיט דיר. און דאָס מיינט דאָס וואָרט „עמך".

צווישען די תנאים און די גרויסע אידישע גע־לעהרטע זעהען מיר זעהר פיעל אַרבייטער, ווי רבי יוחנן דער שוסטער, רבי יצחק דער שמיעד און נאָך אַנדערע.

שטאָלץ מעגען זיין אונזערע אידישע אַרבייטער מיט אונזער תורה און אונזער רעליגיאָן, וועלכע זיינען פול מיט אַרבייטער־פריינדשאַפט, פיעל מעהר פון די זאָגענאַנטע „אַרבייטער פריינד", וועלכע וואַרפען שמוץ אויף אונזער תורה מיט דער פיער־טויזענד־יאָה־ריגער טראַדיציאָן, ניט לערנענדיג און ניט וויסענדיג דעם אינהאַלט פון איהר.

אַרבייטער, רעספּעקטירט די תורה, וועלכע רעספּעקטירט די אַרבייטער!

ויקהל

„די היסטאָריע ווידערהאָלט זיך זעלבסט". — מעהר פון דריי טויזענד יאָהר צוריק זיינען אונזערע אור־עלטערן בעפרייט געוואָרען פון שקלאַפעריי אין מצרים און זיך אַרומגעדרעהט אין מדבר פערציג יאָהר צייט. זיי זיינען געוועזן פול מיט שטרעבונגען און האָפ־נונגען צו בעקומען זייער היסטאָרישעם לאַנד, ארץ העברים (ווי יוסף האָט דערצעהלט דעם שר המשקים: „כי גנב גנבתי מארץ העברים"). געהענדיג אין דער וויסטעניש ווייט פון ישוב, ווייט פון קולטור און ציוויליזאַציאָן, איז דער גרויסער געטליכער קינסטלער בצלאל בן אורי בן חור ערשיענען ווי אַ ליכטיגע זון פיר זיין נאַציאָן. ער האָט געעפענט די אויגען פון זיין פאָלק, זיי זאָלען זעהען שעהנע טעכניק, קינסטלערישע אַרבייט אין דעם הייליגען „משכן" — אין דעם טעמפעל פון דער אַרומוואַנדערענדער נאַציאָן. דורך דער קונסט האָט ער אין זיי ערוועקט אַ פרייען גייסט, און זיי האָבען אָנגעפאַנגען זיך בעפרייען פון דעם שקלאַפען־גייסט, וואָס איז איינגעוואַקסען אין זייער נאַטור אין זייער לאַנגען, פינסטערען גלות־מצרים. כל־זמן זיי זיינען געוועזן שקלאַפען, האָט זיי קונסט ניט גע־קענט אינטערעסירען, זיי האָבען זי ניט פערשטאַנען, זיי האָבען קיין אַהנונג ניט געהאַט פון קונסט. זיי האָבען קיין געפיהל צו שעהנקייט ניט געקענט האָבען — מקוצר רוח ומעבודה קשה, אין דעם פינסטערען שקלאַפען־לעבען, ביי שווערע אַרבייט אָהן עטוואָס רוהע,

איז קונסט א גאנץ איבעריגע זאך. בצלאל בן אורי (זוהן פון ליכט) בן חור (זוהן פון פרייהייט) האט בע־פרייט זייערע נשמות און האט בעלויכטען זייער נייעם וועג — מעבדות לחירות. דארום האט דאס איהם די תורה ארויסגעגעבען דעם שעהנעם אטעסטאט און איי־ביגען דיפלאם: „וימלא אותו רוח אלהים בחכמה, בתבונה ובדעת ובכל מלאכה".

די זעלבע ערשיינונג זעהען מיר היינט, אין אונ־זער צייט. נאך צוויי טויזענד יאהר וואנדערען און פערשקלאפטען גלות־לעבען אין אלע לענדער פון דער גרויסער וועלט, אונטער דעם יאך פון פערשיעדענע נאציאנען, אבגעריסען פון דער מוטער־נאטור, ווייט, זעהר ווייט פון שעהנע קונסט, — אין דיזען פינסטע־רען צושטאנד איז אין אונז ערוועקט געווארען דער נאציאנאלער גייסט מיט אלט־נייע שטרעבונגען וויע־דער אבצולעבען און צו קעמפפען ווייטער פיר אונזער הייליגע היסטארישע לאנד, וואס איז דורך די פיעלע חורבנות פערוואנדעלט געווארען אין א מדבר, אין א גרויסען שרעקליכען בית־עולם פול מיט קברים, מיט אן אלטען איבערגעבליעבענעם הייליגען מאנומענט— דער „כותל המערבי" פון די גרויסע שווארצע שטיי־

נער — אַ סימבאָל פון פערניכטונג און פערוויסטונג, אָהן אַ שפור פון קונסט און שעהנקייט.

ווי אַמאָל אין יענעם מדבר איז דער געטליכער קינסטלער בצלאל ערשיענען און האָט בעשאַפען אַ נייע עפּאָכע אין דער אידישער קולטור, אַזוי אויך היינט האָט דער נאַציאָנאַלער גייסטרייכער קינסטלער פּראָפ. באָרים שאַץ געגרינדעט די שולע אין ירושלים מיט דעם נאָמען „בצלאל", דורך וועלכע ער האָט בעשאַפען אַ נייע עפּאָכע אין ארץ ישראל: פון די אומגליקליכע חלוקה־יונגע־לייט וויל ער קינסטלער מאַכען, און זיי זאָלען פּראָדוצירען אידישע קונסט.

פקודי

דאָס אומגליק פון פערשטעלען זיך, פון שפּיעלען די ראָליע אַלס „מענש" און „איד" אין צוויי פערשיעדענע פאָרמען.

די פערמאַסקירטע.

„ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו ב נ י
י ש ר א ל בכל מסעיהם, ואם לא יעלה
הענן ולא יסעו עד יום העלותו, כי ענן ד'
על המשכן י ו מ ם ואש תהיה לילה בו
לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם".
(שמות מ').

וואויל און גוט איז דעם מענשען, וואָס קען זיך ווייזען פאַר דער וועלט ווי ער איז, אָהן מאַסקעס און פערשטעלונגען. טרויעריג און פינסטער איז אָבער דער שיקזאַל פון דעם מענשען, וואָס זיין אַרט לעבען צווינגט איהם זיך פערשטעלען, זיך פערמאַסקירען, כדי מען זאָל חלילה ניט דערקענען, ווער ער איז און

וואָס ער איז. ער מוז זיין גאַנצען לעבען זיין אַ דור־פּרצופים'ניק, אַ צוויי פערשיעדען פּנים'דיגער.

מיר האָבען נאָך קיינמאָל אין אונזער לעבען ניט געהערט, אַז פראַנצויזישע, דייטשע אָדער ענגלישע דיכטער זאָלען זינגען צו זייער פאָלק אין אַזאַ נוסח:

„זיי אַ מענש אין גאַס
און אַ דייטש צו הויז".

אָדער:

„זיי אַ מענש אין גאַס
און אַ פראַנצויז צו הויז".

ווען די דיכטער פון די אומות־העולם וואָלטען דאָס טהאָן, וואָלטען זיי געלינטשט געוואָרען דורך זייערע אייגענע ברידער פאַר אַזאַ בעליידיגונג, ווי די שווארצע ניגערס אין די סאָוטה פון די פעראייניגטע שטאאטען, ווען זיי בעליידיגען די ווייסע בירגער...

און פון אונזער גרויסען דיכטער און אונשטערבליכען פּאָעט, יהודה ליב גאָרדאָן, האָבען מיר געהערט אַזאַ זמר:

„היה אדם בצאתך
ויהודי באהלך".

דאָס הייסט:

„זיי אַ מענש אין גאַס
און אַ איד צו הויז".

אָ, הימעל! וויפיעל בעליידיגונג און ערניעדער־רונג, וויפיעל שפּאָט און שאַנדע עס ליגט אין דיזען אויסדרוק, וועלכער טהיילט־אָב דעם יהודי פון אדם, דעם אידען פון מענש. עס קומט גאָר אויס, אז דער קאָנטראַסט פון דעם תלמודישען אויסדרוק: „אתם קרואים אדם ולא הם קרואים אדם", דאַרף נאָך אונזער פּאָעט'ס מיינונג זיין פונקט פערקעהרט: „הם קרואים אדם ולא אתם קרואים אדם".

דאָס הייסט, אַלע פעלקער, אַלע נאַציאָנען זיינען מענשען, נור מיר אידען זיינען ניט קיין מענשען. מיט אַנדערע ווערטער: אונזער אונמענשליכקייט, דאָס הייסט, דאָס יודענטהום, זאָלען מיר האַלטען פערשפּאַרט אין הויז, און אין גאַס זאָלען מיר אָנטהאָן מאַסקעס און פערשטעלען זיך כלומר'שט פאַר מענשען.

אָ, אָרימע אונגליקליכע מאַסקענטרעגער! שלימזל'דיגע צוויי־פּנים'דיגע ברואים! נידעריגע פערשטעלטע דו־פּרצופים'ניקעס! ווי שרעקליך איז אונזער לאַגע!

ווען אונזער הייליגער געזעצגעבער, משה בן עמרם, וועלכער האָט אונז געגעבען אין גאָט'ס נאָמען אין זיין תורה דעם טיטול: „רק עם חכם ונבון הגוי הזה", דאָס הייסט „די נאַציאָן איז אַ קלוגע און פערשטענדיגע", ווען דיזער גרויסער, אונשטערבליכער מאַן וואָלט יעצט אויפשטעהן פון זיין קבר און זעהען און

לעזען, ווי דער קלוגער און פערנינפטיגער נאציאָנאַ־
לער דיכטער טיילט פונאנדער די צוויי בעגריפען פון
איד און מענש, וואָס פאר א שרעקליכען איינדרוק עס
וואָלט מאכען אויף איהם!

דיזער נארישער בעגריף פון קענען אָבטהיילען
דעם אידען פון דעם מענשען האָט ביי אונז בעשאַ־
פען זאָנדערבארע נעמען, וועלכע קיין נאציאָן אין דער
וועלט קען זיי צומאָל ניט בעגרייפען. האָט איהר ווען
געהערט אין אייער לעבען, מענשען זאָלען זיך רופען
מיט די נעמען: „פראנצוויזישע דייטשען", „דייטשע
פראנצויזען", „איטאליענער טערקען", „טערקישע רו־
סען" אָדער „רוסישע ענגלענדער"? איך בין זיכער
און פעסט איבערציינט, אז איהר האָט אזעלכע נעמען
קיינמאָל ניט געהערט.

און מיר בני ישראל, דער „עם הנבחר", האָבען
ערפונדען נייע מינים, נייע סאָרטען ברואים מיט זאָנ־
דערבארע אונטערגעשלאָגענע נעמען: דייטשע
יהודים, רוסישע אידען, פּאָלנישע איזראעליטען,
און ז. וו.

איבערהויפט קלינגען די נעמען זעהר ווילד און
בארבאריש דאָ, אין די געבענשטע פרייע פעראייניגטע
שטאאטען — אין אמעריקא. דאָ, אין דיזער הערלי־
כער גרויסער רעפובליק, וועמעס קאָנסטיטוציאָן בע־
פרייט איהרע נייע בירגער פון זייערע אַלטע פער־

שקלאפטע קייטען, פון דעם יאך פון מאנארכען מיט אלע געקרוינטע קעפ; דא, אונטער דער שוץ פון דער ליעבער און מעכטיגער פאהן פון די ליכטיגע שטערען און הערליכע שטרייפען — דא זיך צוטיילען אויף הונדערטער טיילען נאך אונזערע געבורטס־לענדער, שטעדט און שטעדטלאך? — ניין, מיינע ברידער! דא זיינען מיר ניט קיין דייטשען, רוסען און עסטרייכער; דא זיינען מיר אלע גלייכע אידען, מיט גלייכע רעכטע, וועלכע מיר האבען ערווארבען, און מיר האבען דאס גליק זיך צו רופען אמעריקאנער בירגער!

פערפלוכט זאל זיין די נאכקרימונג (חקוי), וועלכע האט בעשאפען די נארישע אסימילאציאן, זי האט אונז פערביטערט און פערפינסטערט דאס לעבען, זי האט אונז געמאכט פאר גייסטיגע קריפעלס, וועלכע זיינען נור פאסיוו — „נפעלים" און קיינמאל ניט אקטיוו — „פועלים". מיר אליין האבען ניט און זיינען ניט פעהיג צו האבען אן אייגענע ווילענס־קראפט, נור מיר מוזען אימער אין אלעם נאכאהמען, נאכמאכען די נאציאנען, צווישען וועלכע דער שיקזאל האט אונז צופעליג אריינגעשליידערט. די אסימילאציאן האט אונז געמאכט פיר פערשטעלטע דייטשען, פראנצויזען, רוסען און זאגאר פאליאקען, אבער קיינע אידען, אפילו צו הויז אויך ניט. דער סך־הכל איז, אז מיר זיינען געווארען ניט קיין מענשען און ניט קיין אידען, נור כל מיני ברואים, פערשטעלטע און פער־

מאסקירטע אין פערשיעדענע מאסקעס מיט נארישע נאכאהמונגען.

איך וואלט וועלען פרעגען אונזערע זאגענאנטע אסימילאטארישע חכמים, וואס וואלטען זיי געטהאן, ווען זייערע עלטערען וואלטען דורך א צופאל געבוירען געווארען אין האטענטאטען־לאנד, אדער אין טיעף סיביר ביי די עסקימאסען, אדער ביי די קאלמיקען, וואס וואלטען זיי דאמאלס געטהאן? — וואלטען זיי דאן זיך אויך געקרווינט מיט דיזען ליעב־הארציגען נאמען: „האטענטאטען אדער קאלמיקען בני דת משה" ווי דער ווארשעווער „פאליאק וויזנאניא מאיזעשאוועגא"? — ווי דער „פאליאק" פון משה'ס גלויבען?!...

ווי דום און אונלאגיש דאס איז. ריכטיג ווי דער נאמען „ראובן" אדער „קארל", „פינחס" אדער „קאנראט" נעהמט ניט ארויס דעם מענשען פון דער מענשהייט, דאס זעלבע מאכט ניט דער נאמען „פראנצויז", „דייטש", „רוס" און „איטאליענער", קיין ווירקונג אויף דעם, וואס טראגט דיזען נאמען אין בעצוג צו דער מענשהייט אין אלגעמיין.

ווי נאריש וואלט געוועזן, ווען דער דיכטער וואלט זינגען צום ביישפיעל:

„זיי „ראובן" צו הויז
און א „מענש" אין גאס".

די זעלבע נאַרישקייט ליגט אין דער פראַזע:

„היה אדם בצאתך
ויהודי באהלך".

די רעפאָרמער, וועלכע האָבען געמאַכט רעפאָר־מען ביי אַלע נאַציאָנען אין אַלע צייטען ווערען איינ־געטהיילט פון דעם וויסענשאַפטליכען שטאַנדפונקט אין צוויי טיילען: ערשטענס — די גרויסע גבורים, די העלדען, צווייטענס — די חכמים, די געלעהרטע.

פּיאָטר דער גרויסער, אַלס גרויסער העלד, האָט געמאַכט גרויסע רעפאָרמען אין רוסלאַנד; די ענצי־קלאָפּעדיסטען, רוסאָ, וואָלטעיר און ד. גל., אַלס גרוי־סע געלעהרטע, האָבען געמאַכט רעפאָרמען אין פראַנק־רייך. די ערשטע, דאָס הייסט — די גבורים, האָבען רעפאָרמירט דאָס פאָלק פון אויסוועניג, און די צוויי־טע האָבען געמאַכט זייערע רעפאָרמען אינוועניג, אָדער ווען מיר זאָלען זיך אויסדריקען מיט דער שפּראַך פון פּאָעט, וועלען מיר אַזוי זאָגען: פּיאָטר, דער גרוי־סער רוס, האָט רעפאָרמירט רוסלאַנד **בצאתו**; וואָל־טעיר, דער גרויסער פראַנצויז, האָט רעפאָרמירט פראַנקרייך **באהלו**.

דער ערשטער סאָרט רעפאָרם איז געווען בלויז אַ פערשטעלונג: דורך נאָכאַהמונג און מאַסקעס האָט מען געוואָלט רעפאָרמירען דאָס פאָלק. מען האָט אָנ־געטהאָן די ליליפּוטען (גמדים), די קליינע מענשע־

לאך, קליידער פון גיגאַנטען (ענקים), פון ריעזען. לסוף בלייבען די ליליפוטען די זעלבע קליינע מענשע־לאך ווי זיי זיינען געווען, און די קליידער פאסען אויף זיי פונקט ווי דער פוילישער פאטריאָטיזמוס — די וואַרשעווער יהודים.

מיר אידען מוזען דעם ענן, דעם וואָלקען פון נאָכאַהמונג אראָבנעהמען פון אונזער משכן. דאָס הייסט, וואו מיר וואָהנען, דאָרט וועלען מיר געהן פאָרווערטס.

„ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו בני ישראל בכל מסעיהם", ווען מיר וועלען דעם פינסטערען וואָלקען פון אסימילאציאָן ארונטערנעהמען פון אונז, מיר וועלען זיך ניט לאָזען רעפאָרמירען מיט דעם בצאתו, נור מיר וועלען אויפוועקען דעם אינערליכען אידישען נאַציאָנאַלען פייער פון באהלו, דאַן ואש תהיה לילה בו לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם, מיר וועלען זיין אידען בצאתנו ובאהלנו, אין גאַס און אין הויז און מיר וועלען אויסרופען דעם אַלטען אויסרוף:

חזק חזק ונתחזק!

ויקרא

מרדכי היהודי.

די היסטאָרישע בעדייטונג פון פּורים. — פאַרוואָס מרדכי האָט זיך ניט געוואָלט בוקען צו המן׳ען און וואָרום אסתר האָט ניט אויסגעזאָגט פון וואָס פאַר אַ פאָלק זי שטאַמט.

די געשיכטע פון פּורים, אָדער ווי זי רופט זיך „מגלת אסתר", האָט געהאַט אַ מערקווירדיגען מזל. אין דער צייט, ווען אייניגע קריטיקער זיינען אויף איהר אַרויפגעפאַלען מיט כעס און האָבען זיך געטשעפּעט צו איהרע הויפּט־העלדען, האָבען מאַנכע אידישע היסטאָריקער זי גאָר ניט אַנערקענט אַלס געשיכטע: זיי האָבען ערגעץ ניט געקענט געפינען ווער אחשורוש איז געוועזען און ווען דאָס האָט פּאַסירט. אונזער גרויסער היסטאָריקער גרעץ דערמאָנט קיין וואָרט ניט וועגען דער גאַנצער פּעריאָדע. ביי איהם אין די אויגען

האָט דאָס אפילו אַלס לעגענדע ניט פערדיענט קיין פּלאַץ אין דער „געשיכטע פון די אידען", ווערהרענד ער האָט אין אַנדערע פלעצער פיעל געבויט אויף אמת'ע לעגענדען, אויף בבא־מעשיות, וואָס האָבען זיך ארומגעטראָגען צווישען פאָלק.

פון די קריטיקער איז דער שאַרפסטער ישר רי־דזשיאַ אין זיין ספר „מפתח למגלת אסתר". דאָרט גיסט ער אוים זיין גאַנצע גאַל אויף מרדכי'ן, דערפאַר וואָס ער האָט זיך אַזוי איינגע'עקשנ'ט און האָט זיך ניט געוואָלט בוקען פאַר המן'ען און האָט דורך זיין נאַרישקייט געבראַכט אַ געפאַהר און אַ טויט־שרעק אויף זיך און אויף אַלע זיינע ברידער. אסתר ווידער האָט זיך אין די אויגען פון דיזען גרויסען קריטיקער שטאַרק פערזינדיגט, וואָס זי האָט באַלד פון אָנהויב ניט געזאָגט ווער זי איז און פון וואָס פיר אַ פאָלק זי שטאַמט.

ווער איז ער געוועזן דער אחשורוש? פרעגען די היסטאָריקער, וועלכע האַלטען ניט פון מגלת אסתר און פּסל'ענען זי דערפאַר אַלס געשיכטליכע פאַסירונג.

מיר קענען דאָרויף ענטפערן מיט אַן אַנדער פראַ־גע: וואָס איז אַזוינס געשיכטע? אויף וואָס איז זי מייסטענטיילס געבויט, אויב ניט אויף טראַדיציאָנען, וואָס געהען איבער פון מויל צו מויל, פון איין דור צום אַנדערען? — און אויב אַזאַ ערצעהלונג, וואָס

דאָס אַלטע אידישע פאָלק האָט אַריינגעפלאָכטען צוויי־שען זיינע הייליגע ספרים, איז קיין געשיכטע ניט; אויב די טראַדיציאָן, וועלכע זאָגט אָן, אז די טעג זאָ־לען בלייבען אלס אַנדענקען אין יעדען דור, ביי יעדער משפחה, אין יעדער מדינה און אין יעדער שטאָדט, און די דאָזיגע טעג פון פורים וועלען ניט אָבגעשאַפט ווערען פון די אידען און זייער אַנדענקען וועט ניט אָבשטאַרבען ביי זייערע קינדער און קינדס־קינדער (והימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור, משפחה ומשפחה, מדינה ומדינה ועיר ועיר, וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם); אויב אַזאַ בעריהמטע פּאַסירונג, וואָס גיט־אויף דעם נאָמען פון דעם פּלאַץ וואו דאָס האָט גע־טראָפען, די נעמען פון די העלדען, וועלכע האָבען אין איהר געשפּיעלט אַ ראָליע, — אויב אַזאַ פּאַסירונג זאָל ניט האָבען קיין היסטאָרישע בעדייטונג, מוז מען קו־מען צום בעשלוס אַז אַלעס, די גאַנצע היסטאָריע פון דעם מענשליכען פּראָגרעס, איז ניט נור ליגען, נור האָט ניט קיין בעדייטונג, קיין פּראַקטישען ווערטה.

און די שאַרפקייט פון דעם קריטיקער רידזשיאָ איז אויך לייכט בייצוקומען. זיין פראַגע וועגען מרדכי׳ן איז קיין נייעס ניט — די תלמוד׳יסטען האָ־בען עס נאָך געפרעגט, אָט וואָס זיי זאָגען:

„וכי קנתרן היה מרדכי ועובר על גזרת המלך? אלא כשצוה אחשורוש להשתחות להמן חקק עבודה זרה על לבו ונתכוון

כדי שישתחוו לע"ז, כשהיה רואה המן שאין מרדכי משתחוה לו נתמלא חמה, ומרדכי אומר לו: יש אדון המתגאה על כל גאים ואיך אניחהו ואשתחוה לע"ז?".

אויף פּראָסט אידיש הייסט עס: צי איז מרדכי געווען אַ בונטאָוושטשיק און האָט ניט געוואָלט פאָלגען דעם בעפעהל פון קעניג? נאָר די מעשה איז אַזוי געווען: בשעת אחשורוש האָט אָנגעזאָגט מען זאָל זיך פערנייגען פאַר המן'ען, האָט דער צורר אויסגעקריצט אַן עבודה־זרה אויף זיין הארץ. די כונה זיינע איז געווען מען זאָל זיך בוקען צו דער עבודה־זרה; און ווען המן האָט געזעהען, אַז מרדכי בוקט זיך ניט, איז ער געוואָרען מלא רציחה. נור מרדכי האָט איהם געזאָגט: עס איז דאָ אַ העררר וואָס איז גרעסער און שטאָלצער פון אַלע גרויסע און שטאָלצע: ווי־זשע זאָל איך איהם לאָזען און זיך בוקען צו דער עבודה־זרה? — — —

אונזערע חכמי התלמוד האָבען דיזען ענין בעטראַכט מיט אַ מעהר טיעפערען בליק, ווי דער קריטיקער ישר רידזשיאָ. זיי האָבען גאַנץ גוט פערשטאַנען מרדכי'ס פּראָטעסט מיט דעם, וואָס ער האָט זיך ניט געוואָלט פערבויגען פאַר ויזתא'ס טאַטען. דאָס איז ניט געווען קיין עקשנות און ניט קיין שטאָלץ. מרדכי האָט מיט זיין אויפפיהרען־זיך בעוויזען וואָס פאַר אַ קלוגער מענש ער איז געווען. ער האָט פערשטאַנען, אַז אומגליקליך איז די רעגיערונג, וועלכע ווערט בע־

הערשט פון דעם גלויבען, וועלכע ווערט פון איהם גע־פיהרט. די אמונה, האָט ער געוואוסט, איז א הימעלס־קינד און איהר געהערט, אלזאָ, דער הימעל. די ערד אָבער בעלאַנגט צו די מענשען און זייער רעגיערונג דאַרף זיין אַ מענשליכע.

ניט געגען המן׳ען האָט מרדכי רעוואָלטירט, נאָר געגען דער פינסטערער הערשאַפט, געגען דער רעגיע־רונגס־אָרדנונג, וועלכע איז אונז, רוסישע אידען, גאַנץ גוט בעקאַנט. האָבען מיר דען אליין ניט געהאַט אַן אחשורוש — אלכסנדר דעם דריטען, ביי וועמען אין פאַלאַץ עס איז אויך געווען „והשתיה כדת״?... און האָט ער דען ניט געהאַט אַ המן — דעם צורר פאָביע־דאָנאָסצאָוו, פון וועמען ער האָט זיך געלאָזט פיהרען און פערפיהרען, פונקט ווי דער טפש אחשורוש?...

אויך צו אסתר׳ן קען מען נאָר ניט האָבען, וואָס זי האָט ניט אויסגעזאָגט צו וועלכען פאָלק זי געהערט. איהר פעטער מרדכי האָט איהר אַזוי געהייסען און זיין וואָרט האָט זי געהאַלטען היילינ. מרדכי איז גע־ווען אַן אמת׳ער איד, אַן אמת׳ער נאַציאָנאַליסט. פאַר אסימילאַציאָן האָט ער געציטערט ווי פאַר פייער. און דערפאַר האָט ער געבעטען אסתר׳ן ניט זאָגען גאָר־נישט וועגען איהר אָבשטאַמונג, וועגען איהר פאָלק. וואָס וואָלטען די פראָסטע אידען פון פערסיען געזאָגט, ווען זיי דערוויסען זיך, אַז דער פרומער, דער צדיק

מרדכי האָט ערלויבט זיין פּלימעניצע, וועלכע ער האָט ערצויגען ווי אַן אייגען קינד, צו ווערען די פרוי פון דעם קעניג אחשורוש? זיי וואָלטען לאַנג ניט גע־טראַכט און חתונה־געמאַכט זייערע טעכטער מיט די קינדער פון די גויים, וואָס עס וואָלט אונטערגעבראַכט די אידישע נאַציאָן. דאַרום האָט אסתר פערשוויגען איהר אָבשטאַמונג. נאָר דאַן, ווען עס איז שוין קיין שום אויסוועג ניט געווען, ווען דער חלף איז געלעגען אויפ'ן האַלז, האָט זי געבעטען פיר זיך און פיר איהר פאָלק: „תנתן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי".

* * *

דאָ אין אַמעריקא האָבען, ליידער, געזיעגט די קריטיקער און די מאָדערנע היסטאָריקער. דער פּראַכט און גלאַנץ פון דעם אַלטען היסטאָרישען און פרעהלי־כען יום־טוב איז פערשוואונדען. אַלע געשעפטען זיי־נען אָפען, די שוהלען זיינען ליידיג, אויסער וואָס די עלטערע „גרינע" אידען קלייבען זיך אויף הערען ווי דער בעל־קריאה לייענט די מגלה מיט דעם אַלטען אור־מעטיגען מאָנאָטאָנעם נגון, ענליך צו דעם נגון פון „איכה", און מען געהט אַהיים מיט אַ טיעפער נשמה־בייגקעניש נאָך די קלאַנגען פון יענעם „שושנת יעקב", נאָך דער אַמאָליגער „פּורים'דיגער סעודה", וועלכע איז שוין באַלד בלויז אַ היסטאָרישע, אַ זאַך פון דער פערגאַנגענהייט.

דערמאָהנט זיך, ליעבע לעזער, אויף אייערע קינ־דערשע יאָהרען, אויף די „חדר"־יאָהרען; דערמאָהנט זיך אויף דעם חדש „אדר", ווען די טעג זיינען געוואָ־רען גרעסער, די נעכט קלענער; די ליעבע זון האָט אַריינגעשיקט איהרע ערשטע וואַרימע ליכטיגע פריה־לינג־שטראַהלען אין אונזער קליין פערפראָרען שטעד־טעל; זיי האָבען אויך אַריינגעדרונגען אין אונזער ענגען פינסטערען חדר, וואו מיר זיינען געווען פער־שפּאַרט יעדען טאָג פון אַכט אוהר אין דער פריה ביז צעהן אוהר אבענדס און צוזאַמען מיט'ן אויסגעדאַר־טען אָרימען, טרוקענעם רבי האָבען מיר געבראַכען אונזערע קליינע יונגע קעפּעלאַך איבער די טרוקענע גרויסע תלמוד'ישע סוגיות, ווי „רבי חנינא סגן הכהנים", „מיפך והזמה" אָדער „רכוב ומנהיג". פינף מאָנאַטען נאָכאַנאַנד, פון דעם מבול אין פרשה נח ביז די קרבנות אין פרשה ויקרא, אָהן לופט, אָהן ליכט און אָהן איין פונק פּאָעזיע, וואָס איז אַזוי נוי־טיג פיר יונגע קינדערשע הערצעלאַך, זיינען מיר אין חדר געווען פערשפּאַרט.

ווי אַ מלאך גואל ומושיע האָט אַריינגעשיינט דער חדש אדר. ער האָט אונז פשוט מחיה געווען מיט זיינע גרעסערע טעג, מיט דער מילדער לופט און מיט זיינע ליעבע פריהלינג־בשורות. עפּעס דער רבי האָט זיך אויך גאָר איבערגעביטען, זיין פינסטערער פנים איז ליכטיג געוואָרען, ווען ער האָט אונז אָנגעזאָגט

די גוטע בשורה, אז מיר וועלען אויפהערען צו לערנען אין אבענד, און גלייך נאָך „מנחה" קענען מיר געהן אהיים.

און ווי דער רבי, אזוי אויך די למודים האָבען זיך געביטען: אַנשטאָט די גרויסע גמרות האָבען מיר אונ־זערע חומשים געעפענט — „מגלת אסתר" לערנען. אַבוואָהל מיר געדיינקען נאָך די גאַנצע געשיכטע פון פאַר־א־יאָהרען, דאָך האָבען מיר אזוי הנאה געהאַט פון מרדכי און אסתר׳ס גרויסקייט מיט המן׳ס און זרש׳עס מפלה, פונקט ווי עס וואָלט ערשט היינט גע־שעהען. וועד רעדט נאָך, אז דער רבי האָט מיט אונז אַנגעפאַנגען צו לערנען די שעהנע פאַנטאַסטישע ער־צעהלונגען פון „תרגום־שני", דאַמאָלסט האָבען מיר פשוט אַבגעלעבט. מיר זיינען גאָר אין אַן אַנדער וועלט אריין. מיר זיינען געשוואומען אין אַ ים פון פּאָעזיע און פאַנטאַזיע ווי פישעלאַך אין וואסער. מיר האָבען אויסגעבאָדען און אָבגעפרישט אונזערע פאַרטריקענטע נשמות, און מיר זיינען נייַ געבאָרען געוואָרען.

און אָט איז דער פרעהליכער פּורים אַליין דאָ! עס איז יום־טוב׳דיג אין גאַס, יום־טוב׳דיג אויפ׳ן האר־צען און פרעהליך אין שוהל און אין הויז. עס הערען זיך די קלינגענדע מעלאָדיען פון „שושנת יעקב צהלה ושמחה". דער חזן דאַווענט, דאַכט זיך, די וואָכענדיגע שמונה־עשרה, אָבער גאָר מיט אַן אַנדער טאָן, אויס־געמישט מיט דעם „קרובץ לפורים", אַ צוגאָב צו דער

תפלה. און ווי די נאַטור אַליין וואָלט זיך מיטפרעהען מיט'ן יום־טוב גלייך מיט אונז! דער הימעל איז לוי־טער־בלוי, די זון שיינט, פון די דעכער קאַפּען אַרונ־טער גרויסע קריסטאַלענע טראָפּענס פון דעם צוגאַנ־גענעם שנעע, די לאַנגע שטיקער אייז שיינען ווי דיאַ־מאַנטען געגען די שטראַהלען פון דער פריהלינג־זון. אין די גאַסען הויבען אָן צו זשומען די לוזשקעלאַך וואַסער מיט אַ זיסען קלאַנג. און דאָרט אין דער גרוי־סער גאַס, זעהען מיר שוין די חברה פורים־שפּיעלער, וועלכע געהט אין די רייכע הייזער פאַרשטעלען דעם פורים־שפּיעל; זיי געהען עס זאַמלען געלד אויף „מעות חטים", אָדער פיר אָרימע פאַמיליעס. דיזער פורים־שפּיעל איז עס געוועזן דער איינציגער אידישער נאַ־ציאָנאַלער גלות־טעאַטער אין דער געטאָ, און אויך אויף איהם האָט דער גלות זיין שטעמפּעל געלייגט. אין דעם פורים־שפּיעל זעלבסט האָבען מיר געזעהען די גלות־בעגריפען פון די אידישע העלדען. המן הרשע האָבען זיי פאָרגעשטעלט אַ שטאַרקען, יונגען, שעה־נעם מיליטערישען גענעראַל, רייך און שעהן געקליידט. מרדכי היהודי האָבען זיי פאָרגעשטעלט אַן אַלטען איינגעבויגענעם אידען אין צוריסענע קליידער, מיט אַ קודלעוואַטען באָרד פון ניט אויסגעבאָרשטענע פלאַקס מיט האַלב־בלינדע פערלאָשענע אויגען — פשוט טאַקע אַ „מאַנדרוש", ווי דער פערשטעלטער המן פלעגט איהם רופען.

אָ, אָרימע גלות־קינדער! קיין אַנדער בעגריף האָבען זיי ניט פון זייערע גרויסע אידען, נור אַ בעגריף פון פערקריפּעלטע קערפּערס און צובראָכענע גליעדער. דער לאַנגער גלות האָט זייער העלדען־גייסט פון דוד, איוב און די מאַקאַבעער צובראָכען.

דאָ און דאָרט זעהען מיר בחורים און יונגע קינדער טראָגען די "משלח־מנות" פון איין הויז אין דער צווייטער. פרעהליך און לעבעדיג טראָגען זיי דאָס אין די צוגעדעקטע טעלער מיט טאַשען־טיכלאַך, קיינער זאָל דאָס ניט זעהען. אין דעם ליגט אויך דער וואָהרער אידישער גייסט פון „צדקה" ניט פון די סייענטיפיק־טשאַריטי, נור פון דעם ריכטיגען „מתן בסתר" — צדקה אָהן „אַפּליקיישאָנס" און "אינוועסטיגיישאָנס": דער רב אָדער דער מלמד שיקט דעם בעל־הבית אַ פּאָמעראַנץ מיט אַ לימענע פיר 5 קאָפּיקעס און דער בעל־הבית שיקט אָפּ צוריק 5 אָדער 10 רוב., קיינער דאַרף דאָס ניט וויסען חוץ דעם געבער מיט'ן נעהמער.

אָ, דו הייליגער „מתן־בסתר"־גייסט! דו ביזט פערשוואונדען פון אונז גלייך מיט דעם ליעבען פרעהליכען פּורים!

וועלען מיר אייך בעקומען נאָך אַ מאָל? ווען? גאָט ווייסט!

„חייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידעי בין ארור המן לברוך מרדכי".

דאס הייסט, יעדער מענש איז מחויב צו שכור'ן פורים ביז ער זאל ניט וויסען קיין אונטערשיעד פון „ארור המן" ביז „ברוך מרדכי".

מען דערצעהלט א גוט־ווארט פון רבי נחום טשערנאבילער וועגען דעם מאמר. ער האט געפרעגט: ווי קען דאס זיין? א איד ווי שכור ער זאל ניט זיין, ווען מען זאל איהם דערמאהנען מרדכי'ן, וועט ער איהם געוויס בענשען, און המן'ען וועט ער שעלטען קללות נמרצות. נור דער פשט איז גאר עטוואס אנ־דערש: אין העברעאיש איז דא דריי נעמען פיר א מענשען: „איש", „אדם" און „אנוש". „איש" איז דער העכסטער סארט מענש. און דאס מיינט עס די גמרא: שמחת־תורה, צום ביישפיעל, דארף זיך פרע־הען דער, וואס ווייסט פון דער תורה, דאס הייסט דער „איש" און דער „אדם", אבער ניט דער „אינש", וויל וואס איז די שמחה מיט איהם? ניט אזוי איז אבער פורים, אין דעם טאג, וואס המן בקש להרוג ולהשמיד את כל היהודים, פון דעם "איש" ביז דעם „אינש", איז אפילו דער „אינש", וואס ער ווייסט גאר ניט די

גאנצע געשיכטע פון מרדכי מיט המן, מוז אויך טרינ־
קען און זיך משמח־זיין מיט שמחת־פורים.

ווי עס ווייזט אוים, האָט רבי נחום טשערנאָבי־
לער געפיהלט מיט זיין אידיש הארץ דעם אידישען
פורים מעהר ווי אונזערע היסטאָריקער און קריטיקער
און איך גלויב, אַז מיר אַלע שטימען איין מיט רבי
נחום'ען וועגען פורים.

צו

„דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם, אדם כי יקריב מכם קרבן לד׳ מן הבהמה, מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם״ (ויקרא א׳ ב׳)

„כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דבר עולה וזבח״ (ירמיה ז׳ כ״ב).

א פֿאָלקאָמענעם ווידערשפּרוך זעהען מיר אין די צוויי ציטאטען. עס איז אַ געגענזאַץ, אַ קאָנטראַסט אין זיך זעלבסט. משה לערנט אונז אין גאָט׳ס נאָמען צו ברענגען קרבנות און פערנעהמט מיט דינים וועגען די קרבנות אַ פינפטען טייל פון דער תורה, דעם גאַנ־צען חומש **ויקרא** — „תורת כהנים״ רופט איהם דער תלמוד. מיט אַ טיעפען זין, האָבען איהם די תנאים און אמוראים שטודירט; מיט גרוים געלעהרזאמקייט האָבען זיי בעטראַכט און בעאָבאַכטעט יעדעס וואָרט און האָבען וועגען דעם פערפאַסט גאַנץ גרויסע טראַק־טאַטען, אַן אונגעהייער גרויסע ליטעראַטור.

און ווי איבערראשט ווערען מיר, ווען מיר זעהען ירמיהו הנביא'ם ווערטער:

„כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים...
על דבר עולה וזבח".

דאָס הייסט: „איך האָב קיינמאָל ניט גערעדט מיט אייערע עלטערען און איך האָב זיי ניט בעפוילען וועגען קרבנות".

א מערקווירדיגער קאָנטראַסט!

איך געדענק נאָך, ווען איך בין אַלט געווען 8 יאָהר און האָב געלערענט ביים רבי'ן אין חדר, ווי ער האָט מיך געמאַטערט און געפּלאָגט מיט די טרוקענע דינים פון א „קרבן חטאת" און אַן „עולה", וועלכע געהערט צו די כהנים און מיט וועלכע מיין יונגער מח'ל און קליין הערצעלע האָבען ניט שטאַרק סימפּאַטיזירט. א ווילדע ביינקעניש האָב איך און מיינע חברים'לאַך בעקומען נאָך די שעהנע פאַנטאַסטישע און ערהאַבענע ווינטערדיגע סדרות פון בראשית און שמות, זעהר טרוקען און ניט אינטערעסאַנט איז געווען ביי אונז לערנען א גאַנצען טאָג חומש מיט רש"י וועגען קרבנות. מיט אונגעדולד האָבען מיר געצעהלט די מינוטען, ווען עס וועט ווערען 4 א זייגער נאָך האַלבען טאָג, און מיר וועלען צומאַכען די חומשים און נעהמען לערנען נביאים. ווי טראָפּענס טהוי אויף בלומען און גראָזען, ווען זיי ווערען פערדאַרט און פערוועלקט פון די

שטראהלען פון דער זון, אזוי האבען געווירקט אויף אונז די רייד פון די נביאים נאך דעם טרוקענעם למוד.

צופעליגערווייזע האבען מיר געלערענט אין דער זעלבער וואך פון „ויקרא" דעם קאפיטעל ז' אין ירמיה.

שטעלט אייך פאר, וואס פיר א ווירקונג עס האט אויף אונז געמאכט דיזער פסוק פון ירמיה; מיר האבען מיט אונזערע קליינע אויגעלאך אנגעקוקט דעם רבי'ן מיט פערוואונדערונג, און אויף אונזערע ליפעלאך איז געלעגען די פראגע:

„רבי, וואס איז דאס? איהר הערט, וואס ירמיה זאגט: „גאט האט גאר ניט געהייסען אונזערע עלטערען צו ברייגגען קרבנות. צוליעב וואס־זשע האט איהר, רבי, אונז א גאנצען טאג געלערענט את די דאזיגע טרוקענע דינים וועגען אקסען און שעפסען? וואס איז דאס? וואו איז דער אמת: אין חומש אדער אין ירמיה?".

דער רבי איז געבליעבען זיצען אביסעל צוטומעלט אהן ווערטער, ער האט זיך שטארק פערקלעהרט, נאכהער האט ער אונז געענטפערט: „איהר זייט נאך קליין און יונג, איהר טארט ניט פרעגען קיין קשיות, אז איהר וועט עלטער ווערען וועט איהר אלעס וויסען".

מיר האבען געשוויעגען און געווארט ביז מיר וועלען עלטער ווערען.

איך בין עלטער געוואָרען, איך האָב נאָך מעהר שטודירט די נביאים, און מיין פראגע איז נאָך שטאַר־קער געוואָרען.

איך האָב מיר פאַנטאַזירט: איך בין אין ירושלים ערב אַ יום־טוב; איך שטעה אויף דעם באַרג ציון; דער בית־המקדש גלאַנצט פאַר מיינע אויגען אין זיין פולען פראַכט און גלאַנץ; די גאַסען זיינען פול מיט די „עולי־רגל", די קאָונטרי־לייט, וועלכע קו־מען פייערען דעם יום־טוב אין ירושלים; גאַנצע סטאַ־דעס אָקסען און רינדער, טשערעדעס באַראַנעס און שעפּסען ווערען געטריעבען פון זייערע פאַסטוכער צו דעם הר־הבית, געבראַכט פיר קרבנות אויף דעם מזבח; יעדער גוט־בעזיצער שטאָלצירט און געהט מיט אַ צו־פריעדענעם שמייכעל אויף זיין געזיכט, ווען ער זעהט אַז ער האָט געבראַכט מעהר עולות ווי זיין נאָכבאַר, ווי מיר זיינען צופריעדען, ווען מיר זעהען היינט סכות אין שוהל צו הושענות ווי דער גביר ר' טרייטעל דער וואָכערניק געהט אַרום דער בימה הקפות און האַלט מיט שטאָלץ זיין קאַרפּירער אתרוג, אָדער ווי דער גאון מלבי"ם האָט איהם געריפען דער קאַרפירער ממזר, און מיט גאוה קוקט ער אַראָפּ אויף די, וועלכע געהען נאָך איהם, און צייגט דעם אתרוג מיט אַזאַ שטאָלצע מינע ווי ער זאָל זאָגען: „זעהט, איהר מעגט זיך שעהמען, מיין אתרוג איז מעהר מהודר פון אַלע אייערע אתרוגים".

מאַסען, מאַסען ציהען זיך מיט זייערע מענגעס אָקסען, רינדער און שעפּעלאַך צו דעם הר־הבית, אויף וועלכען די כהנים זיינען געשטאַנען מקבל־פּנים צו זיין די אַנקומענדע.

אָן דער שפּיצע פון דער מחנה כהנים שטעהט דער אַלטער כהן און נביא, דער גרויסער אידישער פּאַטריאָט און אונשטערבליכער מקונן ירמיהו בן חלקיהו פון דער שטאָדט ענתות און בעטראַכט די אָנ־קומענדע עולי־רגל מיט זייערע מענגעס קרבנות. מיט זיין טיעפען פּסיכאָלאָגישען בליק קוקט ער אריין טיעף, טיעף אין זייערע נשמות און זעהט, ווי די מענשען זיי־נען פערווירט און דום צו מיינען, אז מיט זייערע קרבנות שטעלען זיי גאָט צופריעדען, און ווי באַלד גאָט איז שוין צופריעדען מיט זיי, וואָס קימערט זיי דאָן די מענשען? וואָס אהרט זיי פיר די אָרימע לייט, וואָס ליידען הונגער און וואָלטען זיך מחיה־זיין, ווען זיי וואָלטען בעקומען א קליינעם טהייל פון די רינדער מיט די שאָף, וואָס זיי פערברענען אויף דעם מזבח?

דיזער געדאַנק האָט ערמונטערט דעם פּראָפעט. מיט שטאָלץ האָט ער אויפגעהויבען זיין ווייסען קאָפּ מיט דער שעהנער, לאַנגער, זילבערנער באָרד, און מיט א דונער־שטימע האָט ער אויסגעשריען צום פאָלק:

„כה אמר ד׳ צבאות אלהי ישראל עולותיכם ספו על זבחיכם ואכלו בשר!“.

אזוי האָט גאָט צבאות געזאָגט, דער גאָט פון

ישראל, נעהמט אייערע עולות, וועלכע איהר ווילט פערברענען אויף דעם מזבח, און מאַכט פון זיי שלמים, דאַן וועט איהר און די אָרימע ברידער אייערע עסען פלייש. און ערקלעהרט זיי ווייטער אָפען, אַז גאָט האָט קיינמאָל ניט פערלאַנגט קרבנות, און די הויפּט פּרינ־ציפּען פון יודענטהום זיינען בלויז צו טהאָן גוטעס פיר דער מענשהייט.

אָבער די פראַגע בלייבט דאָך וועגען דעם קאָנט־ראַסט פון ירמיה דעם נביא און כהן צו תורת כהנים דעם גאַנצען חומש „ויקרא", וועלכער ענטהאַלט אין זיך נור די דינים פון קרבנות.

דיזע שווערע פראַגע האָט פערענטפערט דער גרויסער געטליכער אידישער פילאָזאָף ר' משה בן מימון (רמב"ם) אין זיין אונשטערבליכען ספר "מורה נבוכים" אין דעם צוויי און דרייסיגסטען פּרק אין דעם דריטען טהייל.

דאָרט ערקלעהרט ער, אַז דער גאַנצער ענין פון קרבנות ליגט אין דעם איין פּסוק:

„לוא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים
אשר הם זונים אחריהם" (ויקרא י"ז ז').

דאָס הייסט, גאָט האָט ערקלעהרט משה'ן, אַז דער גאַנצער טעם פון די קרבנות איז אום דאָס פאָלק זאָל מעהר ניט ברייננגען קיין קרבנות צו די אָבגעטער אָדער צו די טייוואָלים, צו וועלכע זיי זיינען געוועזן איינגעוואָהנט נאָך אין מצרים. אייגענטליך איז אָבער

ריכטיג ווי ירמיה האָט אונז געלערענט, אז גאָט האָט קיינמאָל ניט געדארפט פון אונז אָפּפער.

אויב אַזוי, טאָ, וואָרום האָט גאָט גלייך ניט בע־פוילען, אז קרבנות זאָלען בכלל ניט געבראַכט ווערען? פרעגט דער רמב"ם אליין.

אויף דיזער פראַגע ענטפערט דער רמב"ם מיט נאָך אַ פראַגע: „מדוע לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים?", וואָרום האָט גאָט די אידען ניט געפיהרט פון מצרים נאָך ארץ ישראל מיט דעם נאָהענטסטען וועג דורך דעם לאַנד פון די פלשתים?

„כי קרוב הוא כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבו מצרימה", ווייל עס איז זעהר נאָהענט וואָלטען זיי זיך קענען אומקעהרען צוריק נאָך מצרים אין אַ מלחמה־צייט, דאריבער האָט ער זיי געפיהרט דורך אַ ווייטען וועג, — ערקלעהרט אונז די תורה דעם תירוץ אויף דער לעצטער פראַגע.

יעצט בלייבט דאָך די פראַגע: וואָרום האָט גאָט גלייך ניט געשטאַרקט זייערע הערצער, אז זיי זאָלען גאָר ניט דענקען וועגען מצרים? נור די וואַרהייט איז, זאָגט דער אידישער פילאָזאָף, אז גאָט וויל ניט מאַכען קיין רעוואָלוציאָן אין דעם מענשענס כאַראַקטער, ער לאָזט איהם זיך ענטוויקלען ביסלעכווייז נאָך דעם סיסטעם פון עוואָלוציאָן און דארום האָט ער זיי אָב־געהאַלטען אין דער מדבר 40 יאָהר, אום זיי זאָלען זיך ענטוויקלען פון זיך זעלבסט.

דאָס זעלבע איז מיט די קרבנות. דאָס פאָלק איז געווען ווילד, געזונקען אין זומפּ פון געצען־דיענריי ווי די מצרים, וועלכע פלעגען ברייגנען קרבנות „לשעירים" צו די רוחות, שדים און מחבלים; ווען מען זאָל זיי פלוצלונג אָבהאַלטען פון דעם, וואָלט דאָס געקענט מאַכען אַ שרעקליכע רעוואָלוציאָן. רוהיג, ביס־לעכווייז האָט ער זיי געהייסען ברייגנען קרבנות, נור אין איין אָרט און צו זייער איינציגען גאָט, „למען לא יזבחו עוד לשעירים".

אָט אַזוי ביסלעכווייז האָבען זיי זיך ענטוויקעלט ביז די נביאים, וועלכע האָבען זיי ערקלעהרט די וואַה־רע פּרינציפּען פון יודענטהום, אַז קיין קרבנות פער־לאַנגט גאָט ניט פון דעם אידען און דער גרויסער נביא דער צווייטער צו משה'ן, שמואל בן חנה, האָט דער ערשטער פּראָקלאַמירט געגען קרבנות מיט דיזע גאָל־דענע ווערטער:

„הנה שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים!".

און דער קעניגליכער דיכטער האָט געזונגען:

„זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה!".

שמיני

אש זרה.

וואָס „אש־זרה" האָט פעראורזאכט אין יודענטהום; די טרויעריגע היסטאָרישע ענטוויקלונג פון דעם ערשטען אריינברייננגען „פרעמדעם פייער" אין אידישען לאַגער.

„ויקחו בני אהרן נדב ואביהוא איש מ ח ת ו ויתנו בהן אש, וישימו עליה ק ט ר ת, ויקריבו לפני ד' א ש ז ר ה, אשר ל א צ ו ה א ו ת ם. ותצא אש מלפני ד' ותאכל אותם, וימותו לפני ד'".

„מ ח ת ת ו, איש מעצמו ולא נטלו עצה זה מזה". „ותאכל אותם, שרפת נשמה והגוף קים" (ילקוט שמעוני).

„קרבו, שאו את אחיכם מאת פני הקדש אל מחוץ למחנה" (ויקרא י').

די ערשטע הייליגע טראגעדיע לעזען מיר אין היינטיגער סדרה. א טראגעדיע וועלכע ווערט פאָרגע־

שטעלט נאָך ביז היינטיגען טאָג אויף דער אידישער היסטאָרישער ביהנע*: אונזערע פּייטנים האָבען אונז אָנגעזאָגט אין מחזור, אַז עס איז אַ מצוה צו וויינען אויף דעם טויט פון די בני אהרן, ווען מיר לעזען דאָס אום יום־כּפּור.

און די ריהרענדע טראַגעדיע האָט זיך נאָך ניט געענדיגט, זי ווידערהאָלט זיך אין פערשיעדענע עפּאָכען פון אונזער געשיכטע.

פיער געראָטענע קינדער האָט אהרן, דער ערשטער כהן־גדול, געהאַט; פיער בריליאַנטען זיינען זיי געווען, גאָר אין זייער פאָטער געראָטען. נדב, אביהוא, אלעזר און איתמר האָט מען זיי גערופען. ער, דער אַלטער כהן־גדול, האָט זיי אַלעמען אַ גוטע און אַ הייליגע ערציהונג געגעבען און ער האָט פון זיי גרויס נחת געהאַט.

פּלוצלונג האָט זיך אַן אונגליק געטראָפען, אַזוי דערצעהלט אונז די תורה אין קורצע אָבער שטאַרקע ווערטער:

„און די קינדער פון אהרן׳ען האָבען גענומען יעדער זיין פייער־פאַן, זיי האָבען אַריינגעלייגט אין זיי פייער און אַרויפגעשאָטען געווירץ, זיי האָבען דאָס מקריב־געווען פאַר גאָט, אָבער דאָס איז געווען אַ פרעמדעס פייער, וואָס גאָט האָט ניט געאָרדערט. און אַ פייער איז אַרויס פון גאָט, האָט זיי פערברענט, און זיי זיינען געשטאָרבען פאַר גאָט״.

„די קערפערס זיינען גאנץ געבליעבען, נאר די נשמות זייערע זיינען אוועקגענומען געווארען״.

„דער אלטער פאטער אהרן איז שטיל געבליעבען פון פיעל שמערץ, און משה האט בעפוילען מען זאל זיי גלייך ארויסטראגען פון דעם היילינגטהום אויסער דעם לאגער״.

דאס פרעמדע פייער (אש זרה) האט פעראור־זאכט דיזע שרעקליכע טראגעדיע אין אהרן׳ס פאמי־ליע, און עס בריינגט צרות און אונגליק דעם אידישען פאלק אין דער גאנצער צייט פון זיין עקזיסטענץ עד היום הזה.

אָ, דאס פרעמדע פייער, דאס שרעקליכע ווילדע אש זרה! אָ, ווי גרויזאם דו ביזט, ווען מיר בעטראכ־טען געשיכטליך דיינע מעשים אין אונזער פיער טוי־זענד יאהריגער געשיכטע!

באלד ווי די אידען זיינען פון מצרים ארויס, האט דער ערב־רב אנגעצונדען דאס פרעמדע פייער, און האט מיט גוואלד געצוואונגען אהרן׳ען אויסצוגיסען דאס גאלדענע קאלב, אדער א קליינעם אפים — אן עגיפטישען אבגאט.

אין דער אידישער רעפובליקאנישער עפאכע (תקופת השופטים) האט געברענט דאס ווילדע פרעמ־דע פייער אין יעדען שבט בעזונדער און האט געבראכט אונגליק דעם גאנצען פאלק, ביז עס האט ארויסגע־שיינט דאס גרויסע אידישע ליכט — דער צווייטער

הייליגער פּראָפּעט, אין דער פּערזאָן פון שמואל הרמתי. אָט דיזער גרויסער אונשטערבליכער נביא האָט מיט זיין מאַכט, מיט אַ גרויסען שטראָם ריינעם וואַסער, וועלכער קוועלט פון ריינעם יודענטהום, פערלאָשען דאָס פרעמדע פייער; ער האָט פעראייניגט אַלע שבטים צוזאַמען, און האָט פון זיי אַלעמען געגרינדעט דאָס פעראייניגטע פאָלק ישראל.

שפּעטער, אין דער תקופה פון די אידישע מלכים, זאָגאַר אין שלמה המלך'ס צייט, האָט זיך ווידער צופלאַקערט דאָס ווילדע און פרעמדע פייער פון די פרעמדע געטער: עשתרת, מלכים, כמוש און דער גרויסער אָבגאָט מלך. אָט אַזוי האָט די „אש זרה" געקווילט כמעט אין דער גאַנצער "תקופת המלכים", און ווען אחז מלך יהודה האָט זיך געזעצט אויף זיין טהראָן, האָט ער צוגעשיקט צו אוריה דעם כהן אַ מאָדעל פון דעם מזבח, וואָס איז געשטאַנען אין דמשק ביי די געצענדיענער, און האָט אויסגעבויט אַזאַ אַלטאַר אויך אין ירושלים.

די נביאים האָבען זיך בעמיהט אויסצולעשען דאָס „אש זרה אשר לא צוה ד'," אָבער זייער מיה איז געווען כמעט אומזיסט.

דאָס ווילדע פייער האָט פערניכטעט דעם טעמפעל, פערוויסטעט דאָס לאַנד און פערטריעבען דאָס פאָלק נאָך בבל. און דאָרט אין גלות האָט עס זיך נאָך

שטארקער צוברענט און האָט איינגעשמאָלצען די זיי־
טען און די מנהגים פון בבל אין יודענטהום, אויף אזוי
ווייט, אז די אידען האָבען דאָס מיטגענומען צוריק
נאָך ארץ ישראל, ווען זיי זיינען ארויס פון בבל, ווי
דער תלמוד דריקט זיך אויס אין פיעלע ערטער: „העלו
אתם מבבל״.

אין פרס האָט דאָס „אש זרה״ נאָך מיט מעהר
קראפט און מאכט אריינגעדרונגען אין דער אידישער
נאציאָן און האָט אונז איבערגעלאָזען אן אייביגע
ירושה, דעם אבערגלויבען אין קמיעות, לחשים,
רוחות, שדים, גלגולים און דבוקים, פון וועלכע דאָס
וואהרע יודענטהום האָט אבסאָלוט גאָר ניט געוואוסט
און וויל עד היום ניט וויסען.

נאָך שטארקער און מעכטיגער האָט זיך נאכהער
צוגליהט דאָס „אש זרה״ אין דער גריכישער עפּאָכע;
דער העלעניסטישער פלאַם, דער צויבער פון אָלימפּ
מיט זיינע געטער, האָבען זיך אריינגעהאפּט מיט זיי־
ער גאנצער ווילדער מאכט אין ארץ יהודה און האָבען
מיט זייער עסטעטיק (חן ויופי) געמאכט א שרעקלי־
כען חורבן אין דעם אידישען עטיק (תורת המדות). אָט
אזוי האָט דאָס געברענט ביז די הייליגע העלדען, די
מאקאבעער (חשמונאים) זיינען געקומען און האָבען
עס אויסגעלאָשען.

אין מיטעלאלטער האָט דער קאטוילישער פייער
אָנגעצונדען זיינע „קטרת״ אין אידישען לאגער און

פון דעם זיינען אַרויסגעקומען די חרמות, שמתות און נזיפות מיט נדויים און קללות, פון וועלכע אוריאל אַקוסטא און ברוך שפינאָזא זיינען געפאַלען אַלס קרבנות אויף דעם מזבח פון דעם „אש זרה לא צוה ד׳.״

די פאַנטאַסטישע נאַרישע בעוועגונג פון שבתי צבי, פראַנק און ד. גל. ביז די שרעקליכע מחלוקות פון די צוויי גרויסע גאונים אייבשיץ און עמדען, אַט די אַלע אומגליקען זיינען פאָלגען פון׳ם „אש זרה״.

און אין אונזער צייט איז די אַסימילאַציאָן, מיט איהרע פּרעדיגער, די יעצטיגע נדב ואביהוא׳ס, וועלכע רייכערנען „קטרת״ צו דער אידעע פון אַ „זאַנגעלאַנטע״ מיסיאָן פיר די אידען צווישען די פעלקער; יעדער פון זיי אויף זיין פייער־פאַן (מחתה), זיין טעמפעל און זיין געבעט־בוך, מיט די נאָכאַהמונגען פון פרעמדע הימנעס. אַט די חברה, וועלכע קושען די ריטער, וואָס שמייסען זיי, זיינען די מאָדערנע אַריינברייגנער פון דעם „אש זרה אשר לא צוה ד׳.״

יע, עס איז אַ מצוה צו וויינען אויף די היינטיגע ווי אויף די פערצייטיגע בני־אהרן׳ס, וועלכע שטאַרבען אָפּ פאַר גאָט, פאַר׳ן יודענטהום, גייסטיג און

מאַראַליש. דאָס הייסט מיט דעם תלמודישען אויס־דרוק „שרפת נשמה והגוף קים", די קערפּערס זיינען גאַנץ, נור די נשמות ווערען פערניכטעט, אזעלכע ווע־רען היינט אויך אַרויסגעטראָגען „מן הקדש אל מחוץ למחנה", און משה׳ס שטימע דונערט נאָך היינט אין גאָט׳ס נאָמען:

„קרבו שאו את אחיכם מאת פני הקדש אל מחוץ למחנה".

„קומט אהער, טראָגט אַרויס אייערע פאַרברענטע ברידער פון׳ם יודענטהום אויסער דעם לאַגער".

תזריע

אליהו.

„הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בא יום ד׳ הגדול והנורא, והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם" (מלאכי ג׳ כ״ג כ״ד).

ווער איז דאָס אליהו הנביא? האָט איהר ווען עס איז זיך געשטעלט די פראַגע? עס איז דאָך אַ מערק־ווירדיגע זאַך מיט דעם נביא. קיינער ווייסט ניט, ווער זיין פאָטער איז געווען, ווען ער איז געבאָרען געוואָרען, וואו האָט ער זיך ערצויגען, ווער איז געווען זיין לעה־רער. קיין ספר פון נביאות ווי אַלע נביאים, האָט ער ניט איבערגעלאָזען, אויסער איינינע ספּורים וועגען איהם, וועלכע מיר האָבען אין מלכים; און דאָך איז ער דער ליעבלינג פון פאָלק געבליעבען אויף אימער און עוויג. אָהן איהם גיט זיך דער איד ניט אַ ריהר אין זיין לעבען פון וויעגעלע ביז׳ן קבר. אַכט און פערציג נביאים האָבען אונז אונזערע חכמים אויסגערעכענט און ניט איינער פון זיי האָט דעם מזל פון אליהו הנביא

אַריינצודרינגען טיעף, טיעף אין דעם אידען'ס נשמה בפרט און אין דעם נאַציאָנאַלען לעבען בכלל.

האָט איהר ווען געהערט, אַז אַ מענש זאָל געבאָ־רען ווערען מיט הונדערטער יאָהרען איידער ער האָט געלעבט? און דער תלמוד קומט און זאָגט אונז, אַז פינחס, אהרן'ס אייניקעל, איז דאָס אליהו: „פינחס זה אליהו". פינחס, וועלכער האָט געלעבט אין משה'ס צייט, איז דאָס דער זעלבער אליהו, וועלכער האָט גע־לעבט אין יהושפט מיט אחאב'ס צייט, — דאָס הייסט, דער זעלבער, וועלכער האָט הינגעריכטעט כזבי בת צור, די געליעבטע פון זמרי בן סלוא, האָט געזעהען ווי די הינט האָבען צוריסען דעם קערפּער פון איזבל, די קעניגין פון יהודה. נו, וואָס זאָגט איהר אויף אַזאַ לאַנגען לעבען? עס איז אָבער נאָך ווייניג. ווען דער מזל בעגליקט אַ מענשען, איז גאָר אָהן אַ סוף. נאָך ווייניג וואָס ער האָט געלעבט היבשע עטליכע הונדערט יאָהר, איז ער ניט געשטאָרבען גלייך מיט אַלע שטערב־ליכע, ווען ס'איז געקומען זיין צייט צו שיידען זיך מיט דער וועלט, נור אַ פייערדיגע קארעטע מיט פייערדיגע פערד זיינען מיט אַ שטורם אַרונטער פון הימעל און האָבען איהם אַרויפגענומען אַ לעבעדיגען אין הימעל אריין, און ער לעבט נאָך עד היום און זעהר אָפט קומט ער צו אונז, ווען ער וויל אָדער ווען מיר ווילען, גאָר אָהן אַן ענדע.

און דעם איש־המופת, דעם וואונדערבארען פראָ־

פעט, האָט דאָס פאָלק אָנגענומען גאַנץ שטאַרק און לאָזט איהם ניט אָפּ אויף איין מינוט.

אויף יעדען ברית פון די מיליאָנען אידען, אַ משך פון דריי טויזענד יאָהר אין פערשיעדענע לענ־דער איבער דעם גאַנצען ערד־קוגעל, שטעלט מען אַוועק דעם „כסא של אליהו זכור לטוב”, **אליהו הנביא'ס** שטוהל, און מען האָט איהם אַ נאָמען געגעבען „מלאך הברית”. האָט אייך קיין מאָל ניט געאַהרט וואָרום זאָל מען ניט אַמאָל מכבד־זיין אַן אַנדער נביא מיט דעם ערהאַבענעם כבוד? און אויב ניט קיין אַנדער נביא, האָט מען דאָך **אברהם אבינו'ן** אַליין על פּי יושר גע־ווים געדאַרפט מכבד־זיין מיט זיין אייגענער שמחה, וועלכע מיר רופען **„בריתו של אברהם אבינו”**?

פּסח צום סדר, ביים הערליכען הייליגען יום־טוב פון בעפרייאונג, צו די פיער כוסות — וויטער אליהו הנביא איז דאָ. **אליהו הנביא'ס** כוס שיינט אַרויס איבער אַלע כוסות אויפ'ן אידישען טיש, ווי אַ פּרינץ צווישען זיינע הערליכע גענעראַלען. האָט אייך קיין מאָל ניט געאַהרט די פראַגע פאַר וואָס אַלעם אליהו'ן? וואָרום ניט מכבד־זיין אַמאָל אַן אַנדער נביא? איך גלויב, אַז **ישעיה**, פיר זיינע זעקס און זעכציג ברילאַנ־טענע קאַפּיטלאַך, וועלכע ער האָט אונז געלאָזען, איז נאָך ווערטה אַ כוס וויין... גאָט מיינער! **ירמיה**, דער מר נפש, וועלכער האָט פערגאָסען ים'ען טרעהרען

אויף זיין אונגליקליכען פאָלק אין זיין קלאָג־ליעד — „איכה״, איז דאָך געווים ווערטה על־פי־דין אַ גוטע גלאָז ווײן צו פערלייכטערען אַ ביסעל זיין שרעקליכען צער? אָט אפילו דער קליינער נביא חבקוק און זאָגאר עובדיה זיינען אויך ווערטה אַמאָל אַ כוס, און אויב ניט די נביאים, וואו איז דער „אדון הנביאים״, דער בעל־שמחה אַליין, משה בן עמרם, אונזער בעפרייער? וואָרום זאָל מען קיין רעספּעקט ניט האָבען און שטע־לען משה׳ם כוס? וואָס איז דאָס אַלעם אליהו? אַלע ברית׳ן, אַלע סדרים אין אַלע לענדער, אין אַלע צייטען ביי אַלע אידען, — אַלעם אליהו׳ן?

דאָס מוז דאָך עטוואָס בעדייטען!

היינט אויסער דעם ברית מיט דעם סדר, וועלכע שפּיעלען אַזאַ גרויסע ראָליע אין אונזער לעבען, דער ערשטער אין פּרט און דער צווייטער אין כלל, איז גאָר אין קליינע געגענשטענדע, אין אַלטעגליכען לעבען, איז אויך אַלץ אליהו און אליהו.

געדיינקט איהר ניט, ווי אין אונזערע קינדער־יאָהרען האָבען מיר געזונגען מיט אונזערע עלטערען אַלע שבת־צו־נאַכט נאָך הבדלה דעם „אליהו הנביא, אליהו התשבי״? געדיינקט איהר ניט די שעהנע מעשה מיט דעם אָרימען חסיד — איש חסיד היה בלי מזון ומחיה — וועלכער האָט געהאַט אַ ווייב מיט אַ האַלב דאָזען קינדער און קיין ברויט אויף אַ רפואה אויך ניט?

דורך וועמען איז ער, דער אָרימער חסיד, געהאָלפען געוואָרען? ניט דורך אברהם'ען, ניט דורך משה'ן, נור דורך אליהו'ן, וועלכער האָט איהם א רייכען פּאַלאַץ אין איין נאַכט אויפגעבויט!

קיין ספרי־נבואה האָט ער ניט געלאָזען, ווי אַלע פּראָפּעטען, דערפאַר אָבער האָט דאָס פאָלק בעשאַפען אין זיין נאָמען הייליגע ספרים, ווי „אליהו רבה" און „אליהו זוטרא", די חכמי התלמוד האָבען זיך אויך זעהר פיעל בענוצט מיט זיינע וויזיטען פון הימעל אויף דער ערד אין פערשיעדענע צייטען צו פערשיעדענע מענשען. איין מאָל זאָגאר האָבען זיי איהם מכבד־געווען מיט זעכציג פייערדיגע שמיץ — שתין פולסא דנורא — ווען ער, אליהו, האָט זיך ערלויבט אַ ביסעל צופיעל און האָט אויסגעזאָגט סודות צו רבי חייא'ס קינדער...

און נאָך אַלעם, צום ענדע ווען משיח וועט קומען, זאָגט אונז אָן דער לעצטער נביא מלאכי, אז „בעפאָר אַלעם וועט גאָט שיקען אליהו הנביא'ן און ער וועט אומקעהרען דאָס האַרץ פון די עלטערען צו די קינדער, און דאָס האַרץ פון די קינדער צו זייערע עלטערען".

אָבערפלעכליך קומט אויס, אז די אַרבייט, וועלכע

מלאכי בעשטימט פיר אליהו'ן, איז אבסאלוט ניט נויי־טיג, וואו איז דאס פאראן אזעלכע עלטערען, וועלכע זאלען ניט ליעבען זייערע קינדער, אדער קינדער, וועל־כע זאלען ניט עהרען זייערע עלטערען? זעהט איהר, אז ער זאל מאכען דאס די פראנצויזען זאלען ליעבען די דייטשען, און די דייטשען די פראנצויזען, אדער די רוסען זאלען ליעבען די יאפאנעזער און די יאפאנעזער די רוסען, און זיי אלע דעם אידען — אט אזא שטיקעל ארבייט פאסט פיר אליהו הנביא! — — —

אבער גוט בעטראכטענדיג דאס לעבען פון דעם וואונדערבארען פראפעט, זיינע אויפפיהרונגען, זיין אייפער פיר די ווארהייט. זיין אויפאפפערען זיך און ליידען קעלט און הונגער פיר זיין אידעאל, זיין טאפ־פערקייט און ארויסטרעטען אפען געגען דעם קעניג און די קעניגין, זיין ארט קליידונג, א פעלץ מיט א גארטעל, זיין וואהנונג אין דער העהל, היימלאז און די עורבים (ראבען, וואראנעס), וואס האבען איהם גע־שפייזט, דעם קליין טייכעלע, פון וועלכען ער האט וואסער געטרונקען, און נאכהער איז דאס טייכעלע אויך אויסגעטריקענט געווארען, זיין הערליכען קאמפף געגען די טויזענדער געצענדיענער (עובדי הבעל), אונ־טער דער גרויזאמער רעגיערונג פון אחאב און איזבל— דאס אלעס, זעהט איהר, האט געגעבען רעכט דעם פאלק בכלל און יעדען אידען בפרט אויסצוקלייבען איהם פון אלע נביאים פיר דעם ליעבלינג, ווייל אין

איהם איז פערזאָניפיצירט די גאַנצע אידישע נאַציאָן. זיין נשמה איז דער אידישער נאַציאָנאַלער גייסט, וועלכער ארבייט, ליידט, קעמפפט, הונגערט און איז היימלאָז שוין צוויי טויזענד יאָהר; זיין שטיקעל ברויט מוז דאָס אידישע פאָלק בעקומען פון עורבים (וואָראָ־נעס), רויב־פויגלען, וועלכע פערפאָלגען איהם, און פער־ביטערען איהם זיין לעבען, און אַזוי ווי זיין פּראָפעט, פּראָטעסטירט ער געגען די געצענדיענער מיט זיין מאָ־טאָ: „קנא קנאתי לד׳!״.

ביי יעדען ברית, ווען דער איד אָפּפערט אויף זיין קליינעם זוהן צו דער הייליגער אָפּעראַציאָן און זאָגט צו איהם: „בדמיך חיי״ — דאָס הייסט, ער מאַכט איהם פיר איין קעמפפער ביז דעם לעצטען טראָפּען בלוט טראָטצדעם, וואָס מיט דיזע אָפּעראַ־ציאָן נעהמט ער צו ביי איהם אין פיעלע לענדער דאָס מענשליכע רעכט, צו דיזען סאָרט נאַציאָנאַלע רעליג־יעזע צערעמאָניען פּאַסט ניט קיין אַנדער נביא ווי נור אליהו, וועלכען מען האָט געפרעגט: „מה לך פה, אליהו?״, דאָס הייסט: „וואָס טהוסט דו דאָ, אליהו? דו ביסט דאָך דאָ אין געפאַהר!״ — ענטפערט ער דעם זעלבען אַנטוואָרט: „קנא קנאתי לד׳!״.

אין דער הייליגער נאַציאָנאַלער סדר־נאַכט, ווען אונזערע עלטערען אין שפּאַניען אין דער מיטעלאַלטער, פלעגען אָבריכטען דעם סדר אין די העהלען און קע־

לערס, און די געפאהר איז געווען שרעקליך, אַז די שווארצע מאַסקעס פון די אינקוויזיטאָרען זאָלען זיי ניט פערפאָלגען און אוועקשלעפען צו דעם אויטאָ־דע־פע, ווי עס האָט פיעלע מאָל פאַסירט, אין אַזעלכע הייליגע נאַציאָנאַלע מאָמענטען פון אייפער און אויפ־אָפּפערונג קען קיין אַנדער נביא ניט איינגעלאַדען ווע־רען אויסער „אליהו התשבי״ מיט זיין מאָטאָ: „קנא קנאתי לד׳!״.

אָט דאָס איז דער סוד פון „כסא של אליהו״ און „כוסו של אליהו״!

אַזאַ גייסט קען ניט שטאַרבען. ער לעבט אייביג אין פאָלק און פיר׳ן פאָלק. ער איז בלויז פון דער ערד — זיין לאַנד — אָבגעריסען געוואָרען און איז צום הימעל אַרויף, אָבער ווען עס קומט אַ קריטישער, ערנ־סטער מאָמענט פיר׳ן כלל ווי פיר׳ן פרט, דאַן קומט ער, דער גייסט, מיט זיין אייפער און טאַפּפערקייט און טהוט זיין אַרבייט.

אין אונזער דור, ווען די רעליגיעזע געפיהלען זיי־נען אָבגעקיהלט געוואָרען, און די קינדער האָבען זיך פון זייערע עלטערען דערווייטערט, דאַן האָט בעשטימט

דער לעצטער נביא מלאכי די ארבייט פיר אליהו׳ן, דאָס הייסט אויף דער היינטיגער שפּראַך: „אליהויז־מוס״. דער נאַציאָנאַלער גייסט מיט די ציוניסטישע טהעטיגקייט איז „משיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם״; ער בינט צוזאַמען די אַלטע על־טערען מיט די יונגע קינדער און, ווי אליהו האָט גע־נומען דעם טויטען זוהן פון דער אלמנה און האָט איהם אויפגעלעבט און דערלאַנגט צו זיין מוטער, אויסשריי־ענדיג: „ראי חי בנך!״ — זעה דיין זוהן לעבט! — אזוי וועט זיין גייסט, וואָס לעבט אייביג, בעלעבען דעם פאָלק ישראל און איהם איבערגעבענדיג צו דער אלמנה „ציון״ וועט ער אויסרופען: „זעה, דיין זוהן לעבט!״.

מצורע

די גרעסטע נגע אויף דער מענשהייט איז די מלחמה־פעסט, וועלכע קען בלויז געהיילט ווערען דורך ישראל־סבא'ס ערהאבענע לעהרען און איי־ביגע מאראלישע פרינציפען.

„נגע צרעת כי תהיה ב א ד ם והובא אל ה כ ה ן" (ויקרא י"ג ט').

צוויי טויזענד יאהר זיינען שוין באלד אריבער זייט די רוימער האבען אונזער לאנד פערניכטעט, דעם טעמפעל פערברענט און דאס פאלק פערשקלאפט און צושפרייט איבער דעם גאנצען ערד־באל, אונזער נאציאנאלען שטאלץ צובראכען און אונזערע פאליטישע הימלען פערוואלקענט און פערפינסטערט. אלעס, אלעס האבען זיי פון אונז צוגענומען, אבער איין זאך איז אונז פערבליעבען, וואס ניט קוקענדיג אויף זייער ריעזיגער מאכט און קראפט, האבען זיי ניט געקענט אוועקנעהמען עד היום! און דאס איז דער קליינער־

גרויסער ספר תנ"ך! די ביבעל איז אונזערע לכל־
הדעות, זאָגאַר לויט נאָך דער מיינונג פון די ראַדיקאַלע
ראַציאָנאַליסטען, וועלכע האָבען די ביבעל געשניטען
אויף שטיקער און געגעבען צו יעדער שטיק אַן אַנדער
צייט נאָך דער איינשטימונג פון דער כראָנאָלאָגיע און
דער פילאָלאָגיע; דאָך, נאָך זייער שאַרפער קריטיק,
בלייבט די ביבעל אַלץ אונזערע, און קיין נאַציאָן אין
דער וועלט קען ניט האָבען אַ פאָדערונג אויף דעם מינ־
דעסטען פון די אַלע פיער און צוואַנציג ברילליאַנטענע
הייליגע ביכער, וואָס זיינען פערזיעגעלט אונטער דעם
נאָמען „תנ"ך", תורה, נביאים, כתובים, מיר האָבען
דאָס פּראָדוצירט; די נביאים זיינען אונזערע קינדער,
און זייערע נביאות זיינען ישראל־סבא'ס אידעאַלען,
און ניט קיינעמס!

* * *

דער אַלטער ישראל איז דער ערשטער, וועלכער
האָט פּראָקלאַמירט פרייהייט אין דער פינסטערער,
פערשקלאַפטער צייט, ווען די מענשהייט איז געווען
געשמידט אין קייטען פון אונטערדריקונג און יאָך;
דער אַלטער וואַנדערער איז געווען דער ערשטער, וואָס
האָט אָפען אַרויסגערופען ליעבע פון איין מענשען צו
דעם צווייטען אין די געטליכע ווערטער פון „ואהבת
לרעך כמוך"! ער האָט געלייגט דעם אבן־פנה, דעם
ווינקעל־שטיין, אונטער דעם גרויסען הערליכען טעמ־

פעל פון ציוויליזאציאָן, קולטור און מאָראַל, און אין זיין פיער טויזענד יאָהריגער עקזיסטענץ, נאָך אַלע זיינע וואנדערונגען, פערפאָלגונגען, צרות, האס און לייד, שטעהט ער פעסט אויף זיין הייליגען פאָסטען צו זיין דער איינציגער פאַקעל־טרעגער פיר דער גאַנ־צער וועלט.

כשר און עהרליך האָט ער פערדיענט זיין נאָמען: „ממלכת כהנים וגוי קדוש” — „אַ קעניגרייך פון פריסטער און אַ הייליגע נאַציאָן”, ווייל מיר זיינען די פאָטערס פון דער ביבעל, די פראָדוצירער פון ריינער רעליגיאָן און די גרינדער פון דער ערהאַבענער גאָט׳ס לעהרע.

„נגע צרעת כי תהיה ב א ד ם והובא אל ה כ ה ן”.

„ווען אַן אַנשטעקענדע קראַנקהייט איז דאָ אין דער מענשהייט, דאַן מוז דאָס צו דעם כהן — צו ישראל־סבא — געבראַכט ווערען, ווייל נור ער קען די נגע אויסהיילען”.

און די „נגע צרעת” איז נאָך היינט אויך דאָ אין דער מענשהייט און דאָס איז — די מלחמה!

צוויי טעכטער, שרעקליכע און גרויזאַמע, האָט מאַדאַם „לילית” געבוירען צו דעם הערר „סמאל” איהר מאַן, דער קעניג פון אַלע שדים און מחבלים: די

נגע צרעת כי תהיה באדם, די גייסטיגע „מגפה" און „מלחמה", וואָס ווי די ערשטע אזוי די צווייטע טהוען די טייוועלשע ארבייט פון פערניכטען מיליאָנען מענשען גאָר אָהן רחמנות.

דער גאַנצער ערד־באָל איז דורכגעווייקט מיט מענשליכעם בלוט און אָנגעפילט מיט די סקעלעטען פון מיליאָנען קרבנות פון דעם פערפלוכטען שוועסטער־צווילינג „מגפה" און „מלחמה".

אָ, וואָס פיר אַ שרעקליכע און שוידערהאפטע אַנשטעקענדע קראַנקהייט איז די מלחמה אין דער מענשהייט! זי איז נאָך פיעל גרויזאַמער פון אַ מגפה, חלירע און אַלע געפעהרליכע קראַנקהייטען. אין דער צייט, וואָס אַ מגפה ברעכט אויס אין אַ געוויסען געגענד אָדער לאַנד, אַנטלויפען די מענשען צו רעטען זיך אין אַן אַנדער לאַנד, וואו די פעסט האָט ניט קיין שליטה, און דאָרט ווערען זיי געראַטעוועט; ניט אַזוי איז אָבער דער פאַל, ווען אַן אַנשטעקענדע קראַנקהייט — מלחמה — בעפאַלט אַ נאַציאָן אָדער נאַציאָנען, דאַן פערגיפטעט זי זיי מיט שנאה, קנאה, האַס און ראַכע, און ניט נאָר, וואָס זיי זוכען ניט קיין רעטונגס־אָרט, נור זיי איילען זיך אליין וואָס גיכער, וואָס שנעלער, מיט ווילדען ענטהוזיאַזמוס און באַרבאַרישען שאָוועניזמוס צו טויטען איינער דעם צווייטען און בעקומען אליין דעם טויט.

די בעסטע, אינגסטע, שעהנסטע און קרעפטיגסטע קינדער זייערע, קלייבען זיי אויס אין טויזענדער, און בריינגען זיי פיר א קרבן צו דעם אבגאט אדער דעם טייפעל „מארס״.

״עקסטרא! עקסטרא! א קריעג־שיף איז געזונקען מיט איהר גאנצע מאנשאפט, ביינאהע טויזענד מאן צוזאמען מיט דעם אדמיראל!״.

„עקסטרא! פינף הונדערט מאן זיינען געפאלען טויט און דריי הונדערט זיינען פערוואונדעט געווארען דארט וויים, ווייט, אין טיעפען מזרח, ביי דעם יאלו ריווער!״.

אט אזוינע נייעס לעזען מיר נאך היינט אין דעם צוואנציגסטען יאהרהונדערט גאנץ רוהיג און געלאסען, גאנץ מילד און לאנגזאם, נאך מיט ווייניגער רחמנות ווי מיר וואלטען לעזען, אז א פייער איז אויסגעבראכען אירגענד וואו אין א טיער־גארטען און עס זיינען פערברענט געווארען אייניגע הונדערט טיגערס, הינט און שלאנגען.

א, הימעל! ווי גרוים איז דער מענשליכער טיער־גארטען און ווי גרויזאם זיינען די מענשען!

פיעלע עלטערען בעקלאגען זייערע יונגע קינדער, וועלכע זיינען אבגעשניטען געווארען פון זייער לעבענס־בוים פאר דער צייט; פיעלע יונגע, אומגליקליכע

עלענדע פרויען און קינדער ווערען פלוצלונג אלמנות און יתומים פון איין עקסטרא נייעס, וועלכע מיר לע־זען זיך גאנץ גלייכגילטיג. אט דיזע אומגליקליכע נפשות גיסען טרעהרען אין זייער גאנצען לעבען נאך זייערע יונגע מענער און עלטערען און קענען קיינמאל ניט געטרויסט ווערען ביז זייער לעצטען אטהעמצוג.

יא, אט דיזע נגע צרעת, דיזע אנשטעקענדע קריינק מיט דעם נאמען מלחמה קען ניט געהיילט ווערען, נור דורך דעם אלטען כהן ישראל, דורך דער ממלכת כהנים, וועמעס קינדער די אונשטערבליכע נביאים האבען פראפעצייהעט דאס גליק פיר דער מענשהייט נור אין שלום.

דער פרינץ פון די נביאים, בן־אמוץ, האט נאך מיט טויזענדער יאהר פריהער פארגעשטעלט דעם אי־דעאל פון דער מענשהייט. אז די קאזארמעס און מארי־נעס זאלען פערניכטעט ווערען. פון דעם מעטאל, וואס איז געברויכט געווארען אויף שווערדען, שפיזען און אלע כלי־משחית, זאלען געמאכט ווערען אקער־אייזענס און שנייד־מעסערס. מיט אייןווארט, ער האט אויפ־געשריעבען דעם פולען רעצעפט צו דער קראנקהייט: „לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה", אז קיין קריעג זאל גאר ניט עקזיסטירען און דער נאמען מלחמה זאל ניט עראינערט ווערען".

די הפטורה דערצעהלט אונז זעהר א פאנטאס־טישע געשיכטע, וועלכע בעלייכט אונז דיזען ערהא־

בענעם רעיון, אז נור ישראל קען אויסהיילען די אלטע קריינק פון מלחמה:

„ו נ ע מ ן ש ר צ ב א מלך ארם היה
איש גדול לפני אדוניו ונשוא פנים והאיש
היה ג ב ו ר ח י ל מ צ ו ר ע". „וישלח
אליו אלישע מלאך לאמר: הלך ורחצת שבע
פעמים ב י ר ד ן וישב בשרך לך וטהר".

דאס הייסט: „און נעמן דער פעלד־מארשאל פון דעם קעניג פון ארם איז געווען א גרויסער מאן, אן עהרענווירדיגער מענש, נור ער איז געווען קראנק מיט צרעת, ער האט זיך געהיילט ביי פערשיעדענע דאק־טוירים און זיי האבען איהם ניט געהאלפען ביז, צו־פעליגער ווייזע, איז ער געקומען צו אלישע דעם נביא פון ישראל, און ער, דער נביא, האט איהם געראטהען אז ער זאל זיך באדען אין דעם טייך ירדן. נעמן האט אזוי געטהאן און ער איז פאלקאם אויסגעהיילט גע־ווארען".

דאס איז אין קורצען די מעשה, און ווי ריכטיג די הפטורה בעלייכט דיזען פסוק, וועלכען איך האב אויבען געשטעלט פיר א מאטא צו דיזען פארטראג: „נגע צרעת כי תהיה באדם והובא אל הכהן". נעמן, וועמעס קריינק איז געווען, וואס ער איז געווען א שר צבא, א גבור חיל, א מיליטערישער מאן, איז אויך געווען א גרויסער מענש, ער האט געפיהלט זיין קראנק־הייט, האט ער זיך געווענדעט צו דעם אידישען פרא־

פעט און האָט זיך געמוזט באָדען אין ירדן, דאָס הייסט, ער האָט געמוזט שטודירען די אידישע לעהרע פון שלום ליעבע און רוהיגקייט. דאַן איז ער גייסטיג געהיילט געוואָרען.

זעהר ריכטיג, ער האָט זיך געמוזט באָדען אין ירדן, ווייל ניט די טייכען פון דמשק אמנה ופרפר, ניט די סעין פון פאַריז, די טעמזע פון לאָנדען, ניט דער רהיין, דניעפּער, וואָלגאַ און זאָגאַר דער יאַלו ריווער פון וויטען מזרח און די מיסיסיפּי פון מערב קענען היילען די מענשען פון דער מלחמה־קריינק, נור דער ירדן אליין, אויף וועמעס ברעגעס עס איז געזעסען די נאַציאָן, וואָס האָט געטראָגען דעם נאָמען פון „ממלכת כהנים". דיזער אלטער היסטאָרי־שער טייך מיט דעם אלטען כהן'ס לעהרע פון שלום, וועלען אויסהיילען די מענשהייט פון דער מיליטערי־שער קראַנקהייט.

און די צייט איז ניט ווייט, ווי איינער פון די בעסטע און פעהיגסטע ישראל'ס קינדער אין אונזער דור, דער אמעריקאַנער מיניסטער און דער הויפּט־שלום־דיפּלאָמאַט פון דעם טעמפּעל פון פריעדען אין האַאג, האָלאַנד, האָנ. אָסקאַר שטראַוס, האָט אָפען ער־קלעהרט אין זיינער אַ רעדע, אַז גאָר אין דער נאָהענ־טער צוקונפט וועלען די מעכטע קומען צו דעם בע־שלום, אַז זיי מוזען זיך אויסקורירען פון דיזער גע־

פעהרליכער קריינק, און שלום וועט מוזען עקזיסטירען אויף דער וועלט.

נעמן האט געוואלט געבען א פרעזענט צו דעם אידישען נביא און די אלגעמיינע מיליטערישע מעכטע וועלען געבען א פרעזענט צו דעם אלטען **כהן**, וועלכער וועט אויסהיילען זייער **נגע**.

און דער פרעזענט וועט זיין זיין אייגענע **אלט־נייי־לאנד**, ארץ ישראל, און אויף דעם הר ציון וועט פלאטערען די אלגעמיינע שלום־פאהן און עס וועלען מקוים־ווערען בן־אמוץ'עס ווערטער:

„והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל
ד' אל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו
ונלכה באורחותיו, כי מציון תצא
תורה ודבר ד' מירושלים".

